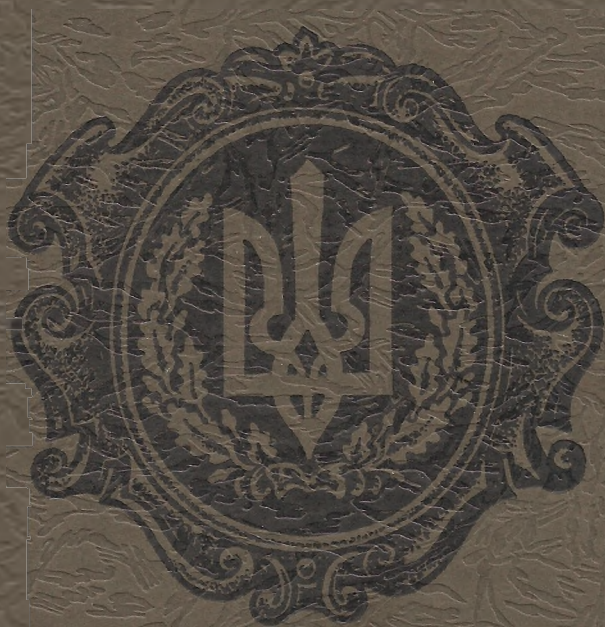

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 6 (447), June, 1985, Vol. XXXVIII

Редателе Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. В. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1985-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	35 дол.	18 дол.	10 дол.	3.50 дол.
Австрія	600 шіл.	350 шіл.	200 шіл.	60 шіл.
Аргентина	2000 пез.	1000 пез.	500 пез.	200 пез.
Бельгія	1400 б.фр.	800 б.фр.	450 б.фр.	160 б.фр.
В. Британія	20 ф.	12 ф.	6 ф.	2 ф.
Канада	45 дол.	25 дол.	13 дол.	4.50 дол.
С Ш А	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
Німеччина	80 н.м.	45 н.м.	30 н.м.	10 н.м.
Франція	200 фр.	120 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	200 кор.	120 кор.	70 кор.	25 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкл.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 6 (447)

ЧЕРВЕНЬ, 1985

Річник XXXVIII

Зміст VI-ої книжки

До питання національного визволення

Володимир Мазур: ПОСИЛЕНИЙ НАСТУП РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ І НАША ПРОТИДІЯ	643
Б. Озерський: В ОБОРОНІ НАШОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ	652
В. Литвин: ЗА ГІДНЕ ВІДЗНАЧЕННЯ НАШОГО МІЛЛЕНІУМУ	655
Петро Лучка: МІТИ ТА ФАКТИ (інтерв'ю з проф. Є. Томашевським) ..	659
А. Бедрій: ДИЛЕТАНТСТВО, ЧИ ДЕЗІНФОРМАЦІЯ?	677

З Дому Неволі

«ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ», ч. 3 — 688, ч. 4 — 695.	
УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ПОЛЬЩІ	706
УЦІС: МОСКОВСЬКІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ (1983-1984 РОКИ) [Закінчення, 2]	714
УЦІС: СУМНА І БОЛЮЧА ВІСТКА (Смерть Н. В. Суровцової-Олицької)	725

Наука, дослід

Петро Гой: УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ НОВОЇ ВІЙНИ З ПОЛЬЩЕЮ (Кінець 1650 р. до Білоцерківської Угоди) [Закінчення, 8]	726
Д-р Блянка Єржабкова: БІБЛІОГРАФІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ О. КУЛЬЧИЦЬКОГО (1895-1980) [Закінчення, 2]	735
Кирило Куцюк-Кочинський: ТИМОШЕВЕ ПОЛЕ	741

Володимир Мащак: МАЛОВІДОМА ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА У ЛЬВОВІ	749
Володимир Макар: МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ (У 50-річчя Берези Картузської)	759

Огляди, рецензії

Валентин Боковський: «ТЕРНОВИЙ ВІНЕЦЬ УКРАЇНИ»	766
--	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Юрій Гура: «Митрополит Сліпий на засланні», олія, 1972 р.,
розм. 30" х 24" (збірка п-ва Соболів). Взято з журналу «Нотатки з
Мистецтва», ч. 18 (грудень) 1978, що його видає Об'єднання Мистців
Українців в Америці, Відділ у Філядельфії.

До питання національного визволення

Володимир МАЗУР

ПОСИЛЕНИЙ НАСТУП РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІЯЛІЗМУ І НАША ПРОТИДІЯ

Сучасне становище в Україні визначене трьома факторами.

Перший фактор — продовження московсько-більшевицької окупації України.

Другий фактор — продовження змагання українського народу проти окупації.

Третій фактор — Наростання свідомости у вільному західньому світі, а в першу чергу в Америці, що Україна — це політична проблема не лише Східної Європи, а і всього світу.

Стисло — проаналізуємо перший фактор — *окупація України Росією*.

Окупаційний режим продовжує грабувати Україну економічно, політично, національно-духово. Режим докладає всіх зусиль, щоб український народ забув про три періоди державности у цім двадцятім столітті: про 1917-20 роки соборности і державности України у формі УНР, про 1939 рік — рік проголошення незалежности Карпатської України, і про 30 червня 1941 року, коли з почину революційної ОУН було проголошено відновлення Української Держави, підтримане нашими історичними Церквами і всім українським народом.

Крім того, Москва намагається взагалі знищити історичну українську пам'ять і тому в шкільних підручниках розпочинає українську історію з XVI століття. Москва усунула навіть такого свого слугу, яким був Шелест, за те, що в книжці «Україна наша радянська» він ствердив, що Запорозька Січ і часи гетьманщини були відрубними від московської історії.

За постановами Ташкентської і останньо — Київської конференцій, скликуваних тією ж самою Москвою, вирішено пришвидчити російщення України та інших поневолених націй і народів у ССРСР.

Щоб пришвидчити творення так званого «советського человека», окупант заохочує українців на Батьківщині одружуватися з насланими в Україну москалями, чи то пак росіянами, яких є вже в Україні понад 12 мільйонів. Інший засіб — виселювання українців з України в глиб Сибіру, Казахстану і навіть Балтицьких країн, де вони мають російщитися і навіть сприяти російщенню інших неросійських народів, не знаючи казахської, узбецької, литовської чи інших мов.

Привчення неросіян до панівної російської, імперської мови вже заведене в Україні та інших поневолених країнах з дитячого садочка і яселів. Учителям-русифікаторам платять більшу платню, краще забезпечують їх економічно.

Москва, підтримуючи офіційну Російську Православну Церкву, переслідує всі інші віровизнання в Україні.

Так само ведеться постійна нагінка на працівників культури, в тому літератури, кіно чи театру. У таких містах як Одеса, Миколаїв, Чернігів, Дніпропетровськ та інших вже взагалі немає театрів для молоді — українською мовою. Кіностудії Української ССР випускають кінофільми російською мовою, і лише деякі з них дублюється потім на українську мову — з метою московсько-большевицької пропаганди проти українського націоналізму та віри в Бога. Частина таких фільмів українською мовою Москва перекидає за кордон, для ширення своєї пропаганди між українцями у вільному світі.

Московський «гауляйтер» в Україні Щербицький звітував у журналі «Новий мір», число 9, з 1984 року, що — цитую — «в період з 1979 по 1983 рік за кордоном з успіхом виступали 4 з половиною тисячі майстрів української культури й мистецтва»...

Ті «майстри» були призначені Москвою засипати піском очі української політичної еміграції, а також проводам вільних західних країн. Мовляв, що ви хочете, — адже українська культура процвітає...

А в той же час москаль-окупант довів до того, що в Україні вже половина книжок та інших видань друкується російською мовою. Письменники повинні тільки вихваляти Росію та її культуру, малярі змушені малювати лише Леніна і подібних — або ж колгоспних доярок... Цвіт української творчої інтелігенції 60-их, 70-их і 80-их років загигає на московському засланні, у тюрмах і в психушках.

Щоб приховати празду про незвичайно важке становище України, окупант зберігає Україну у формі Української ССР, начебто

незалежної республіки, тримає її в членстві в Об'єднаних Націях, як окрему одиницю, наслав з України своїх ставлеників до ЮНЕСКО, де вони провадять московсько-большевицьку політику через Організацію Об'єднаних Націй.

На Батьківщині ворог намагається винищувати убогістю і переселюванням українське село, російщити міста, тримає за ґратами мистців слова, вірних своєму, українському народові.

Для випускання перегрітої пари із всесоюзного, імперського казана Москва якийсь час толерувала навіть оборонців так званих людських прав, гельсінські групи в ССРСР, а потім виарештувала всіх тих, що вийшли нагору. На тім і закінчилися всі ті треті і четверті «кошки».

Щоб тримати український народ у стані страху, час від часу влаштовуються так звані суди, а потім розстріли колишніх вояків і старшин УПА, і це — після 40 літ по закінченні Другої світової війни. Влаштовуються в Україні суди над членами ОУН, а тих, які вже відбули по 25 літ кари, знову засуджують, переважно з новими, вигаданими обвинуваченнями.

Щоб не допустити до ідеї співдружності поневолених народів у самому ССРСР у їх змаганні за волю і відновлення державности, Москва старається нацьковувати українців на жидів, вірмен на татар, узбеків на українців, балтицькі народи на інших. . .

Щоб якнайбільше відокремити окуповану Україну від решти світу, Кремль заборонив навіть українські советські контакти з українцями у Польщі, Чехо-Словаччині, в Угорщині. За один примірник Варшавського «Нашого слова» українською мовою — у Києві можна опинитися в тюрмі.

Такий стан нині в Україні, окупованій Росією — советською Росією, яка далі провадить політику царської Росії, політику з часів Петра Першого і Катерини Другої, скеровану на ліквідацію українського народу, як такого.

А тепер перейдім до другого фактора — до *продовження змагання українського народу проти окупації*.

Тут я хочу зробити одно ствердження, а саме: голос однієї мислячої, думаючої людини є завжди голосом десятків чи й сотень тисяч людей. І тому окремі, розрізнені заяви — виступи одиниць проти окупаційного режиму в Україні — є насправді голосами мільйонів українців, які не хочуть коритися і не скоряться окупації.

Перш за все, необхідно згадати, що українці на Батьківщині не

забули за 40 повоєнних років про три періоди української державности у цім столітті. Не забули також про масові антимосковські повстання у таборах в часи Хрущова, керовані українцями, головно членами ОУН і УПА. Не забули і про бої славетної УПА, що тривали до 1953 року. Не забули також, що у 1921 році у Києві була відновлена Українська Автокефальна Православна Церква з Митрополитом Василем Липківським. Не забули також, що по Другій світовій війні московсько-большевицький режим лише формально, а не законно, зліквідував Українську Католицьку Церкву в Україні. Народ не може забути таких велетнів релігійної думки, яким був митрополит Шептицький, та в'язень Христа — Блаженної Пам'яті Патріярх Йосиф, котрий 18 літ проповідував на сибірських засланнях.

Від батька до сина, від матері до дочки передаються перекази і спогади про дні революційно-визвольної боротьби українців проти Берліну і проти Москви. . .

Як колись Тарас Шевченко кинув гасло: «Борітеся — поборете, вам Бог помагає», — так у 1960-их роках, від імени всієї соборної України, заявив поет Василь Симоненко: «Народ мій є, народ мій вічно буде, ніхто не перекреслить мій народ!»

Молодий історик Іван Гель, який виростав в умовах окупації, заявив у листі до Комітету прав людини при ООН у 1978 році — цитую:

«Не тільки в Галичині, а й по цілій Україні панує започаткований ще в 30-их роках геноцид, і знищується українська культура, свідомо і з розмахом плюндруються національні цінності і реліквії».

Група українських політичних в'язнів Москви передала до ООН відкритий лист, в якому стверджує колоніальний стан України у формі УРСР, і виразно пише про те, за що змагаються вони: «Наша ціль — вихід України зі складу СРСР і побудова Української Держави».

Інша група політв'язнів, між якими є підпис нескореного сина Головного Командира УПА — Юрія Шухевича, писала у «Зверненні до всіх голів і членів Урядів» — цитую:

«Коли уряд і судова машина «держави» переслідують громадян за любов до рідної мови, то як же тоді тлумачити такий «уряд» і таку «державу»? Ми розглядаємо цей «уряд» як антиукраїнську колоніальну адміністрацію, нав'язану російсько-советською окупацією України».

Ще гостріше ставить справу політв'язень Москви Богдан Реб-

рик. У листі, посланому з концтабору до Президії Верховного Совета СССР і одночасно переданому за кордон, він вимагає — цитує:

«Я, як громадянин, вимагаю дати свободу і незалежність усім поневоленим народам в СССР, а як українець — моему українському народові в першу чергу, бо в боротьбі проти комуністичного імперіялізму і світового комунізму мій народ зазнав найбільших жертв і продовжує їх нести і боротися сьогодні!»

Нескорений науковець-економіст Левко Лук'яненко заявив, мабуть найбільш виразно, пишучи таке:

«Для нормального розвитку української нації і її державности Україна повинна... вийти зі складу Советського Союзу та стати абсолютно ні від кого незалежною, самостійною державою».

У релігійній ділянці від імени мільйонів виступив отець Василь Романюк. Ось одна із заяв отця Романюка:

«Я висуваю вимоги і закликаю все християнство допомогти їх здійснити — на Україні мусять бути негайно відкриті всі храми й монастирі... мусять бути Біблія та інші релігійні видання українською мовою... треба легалізувати храми Католицької Церкви...»

Із цих заяв і вимог бачимо, які чорні хмари нависли над Україною і як передові українці змагаються за те, щоб розігнати ці хмари московської окупації — і повернути на українські небо і землю вічне сонце української державности!

Крім тих заяв, є ще багато факторів, які свідчать про безперестанну боротьбу українського народу — «боротьбу за владу нації», за висловом Прем'єра України з 1941-го року Ярослава Стецька.

У столиці, у Києві — на вулицях не чути української мови. Коли хтось наважиться заговорити рідною мовою, то завжди знаходяться москалі та їхні місцеві виступники, які вигукують, що то — «бандерівська мова»! Але коли туристи-українці відведуть якогось киянина набік, коли заговорять до нього рідною мовою, — виявляється, що Київ знає мову Шевченка, Лесі Українки і Франка. І так по всій Україні. У школах вчать російської мови, і треба з неї здавати необхідні іспити, — а вдома діди і бабусі, батьки і матері вчать своїх дітей української рідної мови.

У колгоспних бібліотеках лежать покриті пилюгою десятки російських видань — а народ якщо й читає советські видання, то сатиричний «Перець», щоб бодай посміятися з советських карикатур. Люди у черзі стоять у бібліотеках при колгоспах по українську класику рідною мовою.

В Україні широко розповсюджені в переписах від руки Біблія та інші релігійні твори — українською мовою, яку окупант намагається загнати в підпілля. В Україні діють священики українських Церков, відбуваються весілля зі священиками, хрестять дітей, відбуваються похорони з хрестами всупереч усій антирелігійній пропаганді.

Серед думаючої української інтелігенції навіть московські писання «на українском язике», атаки Москви на українських націоналістів викликають зацікавлення і зворотні думки, зворотні до тих, яких домагається Москва. Наприклад, у журналі «Комуніст України», за серпень 1984 року, була стаття під назвою «В обозі імперіялістичної реакції». Розповідають, що студентська молодь у різних університетах України особливо цікавилася тією статтею, читаючи її навпаки. Про це розповідають люди жидівської національності, які саме приїхали з України на Захід.

Допитливий молодий розум в Україні прочитав, наприклад, у журналі «Комуніст України» таке — цитую:

«Визнаючи, що за останні десятиліття в ідеології українського буржуазного націоналізму фактично нічого не змінилося, її носії, зокрема бандерівці, продовжують вважати неперевершеним взірцем теоретичної думки маячні писання горезвісного фашиста Дмитра Донцова. . .» (стор. 72).

Навіть така писанина викликає у молодих українців на Батьківщині цікавість, намагання знати правду, чому саме Донцов — «хвашист»? Чому українські націоналісти обов'язково «буржуазні»? Які «теорії» проповідував Дмитро Донцов? — і так далі.

Або ось у львівському журналі «Жовтень» з літа 1984-го року люди читали наступне:

«Кануть у вічність Стецьки, Сліпі й інші зграї їхніх головорізів. . . Чортополохом позарастали могили «самостійників».

Але — признається журнал «Жовтень» — іноді ще дають про себе знати оті несамовиті «отці» і «вожді».

Така московська пропаганда в Україні — це двосічний меч, бо наш народ давно вже навчився читати советську пресу навиворіт. . .

Наскільки в Україні діє дух спротиву колоніально-геноцидній політиці Москви, можна побачити таки із самої советської преси, яка вже не так наступає, як змушена відбиватися від проникнення націоналістичної ідеології у все ширші маси українського народу.

Видаваний мільйоновим накладом часопис «Соціалістична культура» у кінці минулого року, наприклад, писав:

«Треба викривати релігійну облуду, ворожу, антинародну позицію уніятських верховодів! Зарубіжні буржуазні націоналісти і клерикальні душпастирі посилили ворожі провокаційні кампанії про «утиски релігії», «загибель віри» та національних традицій на Україні. . .»

І чим більше посилюється в Україні ворожий натиск, тим більше там народжується нескорених Чорноволів, Бадзів, Марченків, Оксан Мешко, тим більше виростає нескорених у душі Юріїв Шухевичів!

А тепер перейдемо до третього, і то дуже важливого, фактора — до нашої протидії московському колоніалізмові в Україні.

Перш за все, сконстатуємо, з чим ми прийшли сюди, на XVI Конгрес Українців Америки?

Як американські громадяни і як вільна частина українського народу, ми прийшли сюди з величезним досвідом боротьби проти «Імперії зла» (за висловом президента Рєгана), себто проти московсько-большевицької імперії у формі СРСР.

У нашому ідеологічному багажі, на нашому ідеологічному озброєнні ми маємо клясичні твори, які опрацьовують і розвивають теорію українського націоналізму і вказують на шлях перемоги над ворогом. Це твори Миколи Міхновського, Вячеслава Липинського, Дмитра Донцова, Степана Бандери, сучасного голови Проводу ОУН Ярослава Стецька. Маємо за собою величезний досвід ОУН і УПА та УГВР, величезний і наростаючий досвід АБН.

Ми маємо також понад сороклітній досвід головної української репрезентації в Америці — Українського Конгресового Комітету Америки. Ми маємо також все зростаючу практику впливу української національно-визвольної думки на уряди вільних держав, зокрема могутньої демократичної Американської Держави.

Однак, маємо, на жаль, також факт деякого впливу ворожої пропаганди на частину українців у Америці, які повірили в те, що можна щось випрохати у ворога-окупанта. Повірили, що за намагання винищити український та інші поневолені народи в імперській тюрмі відповідає, начебто, не Росія, а туманна «партократія» — хоча всі знають, що відступники можуть лише виконувати накази Москви, а не Москві наказувати. Дехто повірив, що можна щось легальним шляхом добитися від Росії. . . Дехто уявив собі — цілком помилково, — що Україна має вибачитися перед

Польщею за злочин Росії в Катині. . . Або що прислані з наказу Москви за кордон «культобмінники» не є московськими культобмінниками. . .

Ті, які вийшли на XIII Конгресі у Філядельфії, не зрозуміли, що вони завдають шкоду, в першу чергу — українському народу, а не націоналістам та їхнім прихильникам; що вони завдають шкоду чистому українському імені в Америці, імені принципів антикомуністів, принципів ворогів «Імперії зла».

За останні сорок років УККА і українська заокеанська спільнота пережили кілька внутрішніх криз, але в остаточному рахунку всі ті кризи минали, всі помилки були виправлені, і УККА ніколи не відступав від головної мети, яка була і є актуальною і буде актуальною в 90-их роках — всіляко сприяти прищвидченню визволення України з московського ярма.

У одній із доповідей редактор Роман Рахманний звернув увагу, що цей XIV-ий Конгрес УККА відбувається за чотири роки перед великим святом українського народу — тисячоліття Хрищення України — і за 16 років перед закінченням XX століття. Ці дати, як він висловився, мають скорше символічно-почуттєве значення, але вони також нас дуже зобов'язують. Саме тепер ми повинні визначити можливості нашої збільшеної допомоги Матері-Україні в її змаганнях за відновлення соборності і державності.

Перш за все, ми — вільні українці в Америці — повинні не тільки зберегти наше представництво у цій країні — УККА, а й удосконалити його працю, поширити її і поглибити, мобілізувати до співпраці якнайширші кола громадянства і особливо — молоді. Усі ми повинні пам'ятати, що Вашингтон не буде реагувати на заяви десятків українських груп. А тепер допомога Україні з боку Вашингтону особливо важлива, і вона буде наростати.

Отже — тримаймо надалі високо прапор української соборності і самостійності — несплямленим і чистим. Акти державності 1917-1920, 1939 і 1941 років — це наш святий дороговказ. В час ідеологічного і економічного розладу московської імперії у формі СРСР — ми повинні виявляти максимум напруження українських національно-творчих сил для сприяння розсадження СРСР знутра і ударів на нього ззовні.

Масові українські політичні демонстрації в Америці викликають не тільки відгомін серед американських законодавців у Конгресі чи американській пресі, радіо і телевізії — вони викликають також реакцію в Москві, в советській пресі. Про наші антимосковські виступи доносить в Україну поширену інформацію американське радіо, а часто і радіо Канади, Ватикану й інші.

Українські науковці в Америці мають розпрацьовувати актуальні українознавчі теми, заборонені окупантом в Україні, публікуватися українською і англійською мовами, проникнути своїми працями в університети і коледжі, до урядів вільних держав, до преси, телевізії і радіо. Треба випускати більше збірників типу книги «Російщення України», щойно виданої заходами УККА. Такого типу праці необхідно також перекладати на англійську та інші мови.

Українські Церкви, релігійні діячі і письменники повинні максимально попрацювати, щоб гідно зустріти тисячоліття Хрищення України і своїми працями вибити з рук Москви фальшиве представлення у світі, що, мовляв, то була російська подія. . .

Українське шкільництво за океаном повинно знайти повну підтримку з боку батьків, молодечих українських патріотичних організацій, як СУМ, Пласт, ОДУМ. Повну підтримку з боку українських промисловців, союзів, кредитівок і банків. Кожна молода українська людина в Америці, яка придбала знання української мови, яка була вихована в душі української історії і культури, в душі боротьби проти московського окупанта — є українським національним скарбом.

Українські письменники і мистці різних профілів повинні в Америці давати твори, скеровані на збереження і розвиток нашої мови і нашої культури. Українські Церкви, стримлячи до завершення у Патріярхатах, мають стати в Америці бастіонами духа Христа і України і користуватися українською мовою на Богослуженнях — за принципами Вселенського Собору.

Українська національна преса, в тому і англійською мовою, повинна надалі стояти на сторожі української Правди, а молодші двомовні журналісти морально зобов'язані постачати американську «мідію» матеріалами, які зривають з Росії всі її фальшиві маски. Необхідно протидіяти московському прониканню в Америку, у вільний світ, і сприяти визволенню України.

Якщо ці і ряд інших важливих завдань будуть нами пляново і систематично здійснювані, тоді наша організована патріотична українська громада сповнить свою історичну місію перед нашим народом-велетнем, який у тяжкій боротьбі і з великими жертвами, але послідовно крокує до своєї завітної мети — здобуття Української Самостійної і Соборної Держави.

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

В ОБОРОНІ НАШОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ

Є багато актуальних документів у користь української правди, які не є достаточо використані в українській зовнішньо-політичній інформації. Особливо тепер, коли стоїмо на порозі Тисячоліття офіційного Хрищення України.

Але найперше про наступ ворожої дії: — у Франкфурті появилася книга німецької авторки¹, в якій вона фальшує історію України, стверджуючи як історик-анальфает, що Київська Русь це Київська Росія, Київ це столиця Росії, Ярослав Мудрий — росіянин, його дочка Анна, королева Франції, теж росіянка, Київ — російський центр культури й освіти не лише на Сході Європи, але й ширше в Європі. Російська княжна Анна була на королівському дворі у Франції єдиною освіченою жінкою, яка володіла пером... Київ мав школи, процвітала наука й усестороння освіта. Словом — центр культури. Але це не центр України, але Росії, це російський нарід там жив, а не український, і інші фальшивки. Таке виписує т. зв. історик — німка і рецензентка цього «твору». Нею є анальфаетка в історії — русофілка, Брігітте Герстенмаер.

Книжка фальшивниці історії має за мету підготувати ґрунт під неіснуюче тисячоліття хрищення Росії, під крадіж Тисячоліття Хрищення України. Авторка не знає найпримітивнішої істини. Назви Росії ще тоді не було, коли процвітала Київська Русь-Україна, а назву цю видумав щойно убивця Петро І.

Німецькі католицькі чинники разом із «єпископом» піменівської церкви приготують у Ганновері т. зв. російські дні — дні крадіж нашої історії, крадіж Тисячоліття Хрищення України. Чи знають про це наші Владики з європейського континенту — ПУКЦ і УАПЦ?! Які заходи пороблено в обороні правди? Чи є спільна заява в обороні нашого Тисячоліття? Де є заява-протест Міжкрайового Комітету Українського Тисячоліття? Де є докумен-

1. Leonore Schuhmacher — Die Stadt im Feuer. Nachdenken über Russland. Posev Verlag. (Місто в огні, міркування про Росію).

тація УВУ-УКУ-НТШ? Де є протести і спростування брехні? Маємо численні документи в користь правди, які не використано досі.

Хочемо звернути увагу на проповідь Папи Івана Павла II у Вінніпезі. Це є документ окремої ваги для наших обох Церков. Вселенський Архидієц Католицької Церкви кількакратно підкреслював, що це є Хрищення України й одночасно відмітив ролі київського християнства як бази для єкуменізму, для єдності Церков, надаючи особливу ролі ПУКЦ. Папа виразно й недвозначно ствердив, що йдемо назустріч *Тисячоліттю Хрищення України*. Папа не вживав навіть терміну Русі-України, щоб не переклали фальшиво на чужі мови, а виключно згадував Хрищення України. Поляки не говорять про хрищення Ляхії, німці про хрищення Германії, але завжди вживають новішої назви. Те саме з хрищенням Хорватії. Ствердження ролі ПУКЦ, а ширше обох наших Церков, як єдиної реальної основи для єкуменізму, заслуговує на особливе відмічення.

Очевидно, це суперечить сучасній політиці Ватикану, політиці кардинала Касаролі, але нам важливо ствердити, що є конфлікт і у Ватикані. Коли Папа Іван Павло II знаходиться поза Ватиканом, його слова є інші, ніж діла у Ватикані. Проте ж це факт, що Папа ніде не говорив про тисячоліття хрищення Росії, але України. Доцільно, щоб Владики ПУКЦ довели до відома католицьким єпископам і голові Конференції німецьких католицьких єпископів кард. Гефнерові, що вони діють проти становища Папи Римського, коли ангажуються у відміченні неіснуючого тисячоліття російського християнства. Це є культ фальшу й неправди. Необхідно переслати Конференції німецьких єпископів німецький переклад проповіді Папи у Вінніпезі, поширити її серед духовних кіл у Німеччині, дати заяву до преси в обороні нашої Церкви. Це повинно статися разом з Архидієцем УАПЦ. Також чекаємо на становище УВУ, УКУ, НТШ, Міжкрайового Комітету Тисячоліття Хрищення України.

Хочемо підкреслити ще один аспект проповіді Папи Івана Павла II. Папа промовляв до «українського народу в Канаді», а не до «канадійців українського походження», чим привчив декого з українських чинників, які зчаста говорять про дві батьківщини, пропагують асиміляцію тощо. Папа навчив мінімалістів, що героїчні традиції, культурні цінності, історичні коріння українців з Канади є в Україні, яку назвав батьківщиною українців без уваги на те де вони тепер перебувають. Папа вказав українцям на ті самі цінності, як навчав поляків у Канаді. Він підкреслив український патріотизм у Канаді. Більше того, говорячи

українською мовою, як теж заряджуючи тримовні Богослужби в неукраїнських церквах, де живуть українці на Заході Канади, вказував на те, щоб українці у своїх церквах послуговувалися українською мовою. Папа провчив тих з-поміж українців, які за-попадливо хочуть заводити англійську мову у наші церкви, промовляючи до них виключно по українськи. Папа підкреслив те, чого постійно навчав Патріярх, опонуючи канадизації чи американізації нашої Церкви.

Рекапітулюємо три основні аспекти з проповіді Папи в Канаді для українців: Тисячоліття Хрищення Київської України; існують не канадці українського походження, але український нарід в Канаді з своїм історичним корінням, традиціями, з героїкою національного буття, високою культурою в далекій Україні, до якої він має скеровувати свій зір, має плекати свою рідну мову, культуру, традиції, героїку життя нації.

Треба, щоб ця проповідь Папи була прочитана в церквах ПУКЦ, щоб закріплювати український патріотизм, а не канадський, американський, чи інших країн нашого тимчасового перебування.

На кінець одне ствердження: Папа Іван Павло II під час свого паломництва має беатифікувати двоє нових святих Латинської Америки. Не маємо проти цього застережень, але пригадуємо відому несправедливість Апостольської Столиці. Святець України Слуга Божий Андрей досі не беатифікований. Найжорстокіше переслідувана безбожницьким московським режимом ПУКЦ з тисячами мучеників, владик, священників, мирян досі не удостоїлася беатифікації ні одного із закатованих московськими безбожниками українських християн. Усі владики ПУКЦ, сотні священників (між ними, наприклад, о. д-р М. Конрад, замордований зі Святими Тайнами в руках, коли вертався від хворого, о. Володимир Чубатий, замучений жажливими тортурами), тисячі з Божого роду — поминуті, знехтовані, принижені ради диявольського екуменізму з посланниками антихриста з Загорська, вслужниками Кремля. Чи третє пророцтво з Фатіми здійснюється?

Василь ЛИТВИН

ЗА ГІДНЕ ВІДЗНАЧЕННЯ НАШОГО МІЛЛЕНІУМУ

Наближаємося до 1000-літнього Ювілею, до світлої події в історії нашої Церкви і народу — хрищення України в 988 році, за панування Володимира Великого. Коли дивимось сьогодні з перспективи десятих століть на цю велику подію, ми мусимо здавати собі справу з того, що це було надзвичайно мужнє рішення нашого великого монарха. Релігії, старих традицій і звичаїв не міняється так легко за одну ніч, без опозиції населення. І такий спротив, цілком зрозуміло, мусів існувати у наших предків.

Коли вони бачили, як вої Володимира скидали статуї Перуна, Дажбога, Велеса, богині Лади та інших у Дніпро, то це мусіло видаватися їм богохульством, святотатством. Ще довго після прийняття християнства жили в народі старі звичаї і вірування. Ще перед Другою світовою війною в деяких околицях Західньої України можна було знайти їх залишки, як святкування Івана Купала з вогнями і танцями; це була пам'ятка свята весни у наших предків, в честь богині Лади. Різні ворожби, чари, заклинання були знані в різних місцевостях на Підкарпатті та й у інших околицях. У ніч під свято Івана жінки малювали дьогтем хрест на дверях стайні, щоб відігнати чарівниць, які буцімто відбирали молоко у корів. . . Пригадаймо «Лісову пісню» Лесі Українки з її фантастичним світом русалок, мавок, лісовиків, водянників і т.п.

Та не зважаючи на спротив, князь Володимир, осяяний світлом Божої ласки, зрозумівши яке велике значення буде мати християнство для його держави і народу, не числився з опозицією, не допасовував своїх рішень до смаку більшості. Він був володар, він видав едикт і в означений день в серпні усе населення Києва — бояри, княжі дружинники, жінки, діти, старці, війшли в Дніпро і були охрищені грецькими священиками.

Християнська релігія з її благородними ідеями — милосердя, любови ближнього, допомоги бідним мала шляхетний вплив на формування психіки і душі народу. Вона була теж інтеграційним чинником, який мав вплив на процес формування української нації. Наш нарід жив у ті часи племінно-родовим устроєм, він складався з різних племен, як — поляни, деревляни, дуліби, уличі,

сіверяни, тиверці і кожне плем'я мало своїх божків, не було спільної релігії. Щойно християнство стало спільною релігією, з вірою в одного Бога. «Не будеш мати інших богів, крім мене одного». . . . То мусіло створювати почуття одности, приналежності до чогось спільного.

Другим об'єднуючим чинником була особа князя, монархія, військо, в яким мусіли служити сини усіх племен. Княжі дружинники — то була егалітарна організація, до якої доступ мав кожний, без огляду на його походження, який відзначився хоробрістю на війні чи чимось іншим заслужився, у протилежності до того, що було на Заході. В Польщі, Франції чи Німеччині лицарський стан був ексклюзивним, до нього могли належати тільки сини шляхти й аристократії, отже рішачим чинником був кровний зв'язок.

Ще на один характеристичний момент варто звернути увагу, у зв'язку з прийняттям християнства. Українська людина тих часів жила в досить хаотичному духовному світі своєї примітивної мітології, яка не давала відповіді на різні проблеми людської душі; вона не давала відповіді на таке переважливе питання, що діється по смерті? Чи існує якийсь інший потойбічний світ, чи все кінчається зі смертю людини? В її уяві існував світ різних, не тільки добрих богів, але й злих, мстивих божків, різні русалки, мавки, лісовики — все то чигало на її згубу. Вона жила в атмосфері вічного страху. Перед зовнішніми ворогами вона вміла оборонятися, мала зброю, а тут вона чулася самотня і безборонна. А християнство звільнило її від того непотрібного страху. Воно принесло ясний кодекс поступування — 10 заповідей Божих і 5 церковних; не убий, не кради, не чужолож і т.д. Кара чекає тільки за злі вчинки, а за добрі чекає нагорода. Вона мала ясно визначений шлях, куди їй іти. То була велика духовна революція, яка змінила докорінно душу і психіку народу.

З християнством прийшла потреба богослужбових книг, які треба було перекладати на зрозумілу мову, прийшла потреба вчитися читати і писати, отже треба було закладати школи. За тим прийшов розвій і світського письменства — повісті, поезії, легенди, апокрифи. До Богослужень потрібно було дому молитви, тому будувалися чудові храми, з яких перлиною була Десятинна Церква в Києві. Будувалися монастирі і величні палати. Київ змінив своє обличчя і став центром культури, науки і християнської релігії на цілий тодішній Схід. Він став і торговельним центром, в яким перехрещувалися торговельні шляхи. Це приносило багатство і підносило добробут населення. Розвій торгівлі створив потребу грошей, і Володимир перший б'є срібні і золоті монети з

тризубом. Москва дрімала в той час у своїх північних лісах і ніхто не чув про неї.

Україна мала в той час торговельні зв'язки з іншими державами, особливо з Візантією. Володимир бачив цілком іншу культурну і політичну структуру тих держав, що прийняли християнство. Він зрозумів, що його держава має виконати велику історичну і культурну місію на Сході, і що вона зможе виконати те завдання тільки тоді, коли порівняється з рештою Європи під кожним оглядом. Він розумів ту велику духовну силу, яку давала християнська релігія, з її повагою, маєстатом Бога і глибиною філософічної думки. Це були напевно ті критерії, які спонукали його до того важливого історичного кроку.

Наслідки цього важливого і мудрого рішення виявилися в скорому часі. Володимир одружився зі сестрою візантійського цісаря, а пізніші українські володарі одружувалися і видавали своїх дочок за королів Західної Європи, що підносило авторитет їхньої династії і держави. Київська держава виросла на одну з передових держав тодішньої Європи і стала грізним суперником Візантії, наймогутнішої тоді імперії. Її кордони сягали між Балтицьким, Чорним і Каспійським морями, далеко поза Сян і Дон. Вона знищила сильну державу хозар над Волгою, покорила болгар, була оборонним щитом для Західної Європи перед дикими азійськими ордами. За її плечима могли свobodно розвиватися західні народи, особливо Польща, яка віддячилася Україні тим, що допомогла татарам доруйнувати нашу державу.

Тисячоліття християнства в Україні витиснуло глибоко свою духову печать на психіці народу. Після втрати своєї державности і провідної верстви, в час неволі душа народу відчула своїм інстинктом, що її єдиний порятунком є в рідній Церкві. Релігія, народні традиції і звичаї були тим духовним центром, що вдержав наш нарід на поверхні життя і не дозволив йому розводнитися в чужому морі.

На порозі святкування нашого мілленіуму варто усвідомити собі, що наш народ перейшов важку пробу історичних буревойів, і коли він здав цей важкий іспит долі і не втратив свого національного обличчя, то це доказ, що він є з того шляхетного металю, з якого куються леза мечів. Україна непереможна! Який інший народ видержав би стільки важких ударів такого жорстокого і варварського ворога, як большевицька Москва? Свою силу і відпорність черпає український народ зі своєї рідної Церкви, народних традицій, з могил своїх героїв. Один підпільний автор пише: «Як глянеш у глибину віків, то хто тільки його не воював. Всі

палили, нищили, стирали з лиця землі. А він стоїть, наш стольний Київ, неначе Фенікс, який воскрес із попелу».

Готуймося до гідного відзначення цього Великого Ювілею в нашій історії. Святкуймо той Ювілей соборно, в єкуменічному дусі, як сини і доньки християнської Церкви і одної нації. В той час в Україні була одна Церква, Церква св. Володимира. Уважаємо, що в обличчі того історичного моменту настав час, щоб ми забули давні урази, нас порізлили і наставляли одних проти одних наші вороги — Москва і Польща, для своїх імперіялістичних цілей.

Єдності і соборності чекає від нас Україна, чекають наші брати на Рідних Землях, які в умовах неволі і терору не зможуть святкувати цього Ювілею. Віримо, що наші науковці опрацюють монументальні твори про наше мілленіум, нашу історію, культуру. Такі твори допоможуть нам збивати фальші і брехню московських імперіялістів, які фальшують нашу історію, крадуть наших князів, мовляв, «ето все русске». Москалі «за рубезем» збираються також святкувати 1000-річчя хрищення «Руси».

Святкуючи наше 1000-річчя, згадаймо давню славу Київської Руси, коли з Києва сяяло світло Христової віри, культури і науки на увесь Схід. Не даром називали Україну степовою Гелладою, а Київ — слов'янськими Атенами.

Після упадку Києва забракло там культурного вогнища і досьгодні його бракує. Москва не стала культурним центром, вона стала центром деспотизму, терору, тюрмою народів і людини. Заповнити той вакуум є нашим обов'язком, це є наше історичне призначення. Такий заповіт лишили нам наші предки — Святослав, який черпав шоломом воду з Дону і прибивав свої щити на брамах Царгороду, Володимир Великий, Ярослав Мудрий і наші гетьмани: Богдан Хмельницький, Іван Виговський, П. Дорошенко, І. Мазепа.

Ідім визначеним ними шляхом, покажім світові, що ми нація зріла до державного життя, яка вертається на карту світу, з якої даремно її вимазують наші вороги. Ми маємо всі підстави глядіти з вірою і оптимізмом у наше світле майбутнє, бо ми віримо у власні сили, бо за нами правда, з нами Бог!

МІТИ ТА ФАКТИ

*Петро Лучка розмовляє з проф. Єжи Томашевським
з Варшавського університету на тему Східніх Кресів
у міжвоєнних роках*

— Головно родинні перекази, спогади та художня література формували після останньої війни поточний образ Кресів¹ і відносини, які там панували. А якої думки на цю тему історики? Чи цей поточний образ різниться від цього, який прийнятий в історичній науці, який обстоюють історики? Одначе, на вступі пропоную, щоб ви почали від вияснення, яка була генеза кресової проблеми у міжвоєнній Польщі та її наслідки?

— Проблема Східніх Кресів постає як продукт боротьби поляків за східні кордони держави. Відроджена Польща вступає у володіння цих земель не зразу, а після періоду більших або менш затяжних боїв, тобто збройним шляхом. Чому саме така була генеза цієї проблеми, це довга справа.

Найближчий Світовий Конгрес Істориків, що відбудеться у Франкфурті на Майні, дебатоватиме з приводу такої теми: чужі та свої меншості та пануючий. На цьому фоні польські історики готують, вельми цікавий том "Acta Poloniae Historica", до якого замовлено есеї, центральним мотивом яких є питання: яке було ставлення поляків до національних меншин в Польщі? Між ін. Януш Радзейовський пише про українців, я пишу про білорусів у міжвоєнній Польщі. Готуючись до свого есею, я сягнув глибше до літератури та архівних документів, які кидають цікаве світло на саму генезу кресової проблеми в Польщі у ХХ стол.

Отож ми, поляки, маємо в ХІХ столітті, в час розподілів Польщі певну концепцію повернення собі державної самостійності. В ХІХ ст. існує ціла література присвячена цьому питанню, бо це головна національна проблема у поляків. Ціла тогочасна польська політика кружляє довкола цієї проблеми: доля народу без власної держави, перспективи та шляхи повернення собі самостійності. Всюди, куди повернути зір, помітні сліди цієї тривоги за те, чи полякам вдасться повторно здобути втрачену самостійність, чи навпаки — доведеться, принаймні тимчасово, погодитися з долею. Річ вельми знаменна, річ небувалої вагомості для тих подій, які потім заіснують на Східніх Кресах — що в польській політичній думці ХІХ століття розуміють під поняттям «повернення самостійності»? Що тогочасні польські політичні середовища розуміють під цим словом? Отож, коли в Польщі пишуть і говорять у ХІХ столітті про самостійність, то думають про поворот до стану речей, який існував перед розподілами Польщі, думають про поворот до кордонів держави з 1772 р. Це дуже

1. «Креси», «Східні Креси» — це західні землі України, які до 1939 року (вересень) були приналежні до Польщі. Деякі характеристичні мовні вислови, звороти тощо, залишено як в оригіналі — Редакція.

сильно закорінене уявлення про самостійність Польщі: ягеллонські кордони.

З цими уявленнями починає колідувати політична думка польського демократичного табору. Вже в часах Міцкевича починає визрівати внутрішня суперечливість тогочасних прагнень спрямованих на здобуття самостійності без діяльної підтримки з боку селянства, тобто без приведення в рух його суспільних та політичних сил. З другого боку, щоб цей простолюд спонукати до діяльної боротьби за самостійну Польщу, треба зробити його суб'єктом. Інакше кажучи, зробити його таким самим громадянином держави, як шляхтич, дати йому права політичні, економічні і т.д. Коли, однак, зробити таке з селянином на Кресах, то що буде з польськістю цих земель, де селянин є українцем, а не поляком? Коли ми справжні демократи, коли дійсно визнаємо демократичні принципи та ідеологію, то не можемо відібрати селянам їхнього святого права вирішувати свою збірну долю. А коли так, то що тоді з ідеєю самостійності в кордонах з 1772 р.? І з цього безладдя польська політична думка в XIX столітті взагалі не вміє виплутатись.

Зате пізніше радикальне польське ліве крило — але тільки одиниці, як Ярослав Домбровський, Людвік Мрочковський і може ще кількох інших — щойно в 70-80 роках минулого століття приходять до висновку, що «наші брати дістануть змогу самостійно вирішувати свою долю, що ми взагалі не ставимо програми кордонів Польщі». Це означало вже повний розрив з ідеєю кордонів з-перед розподілів Польщі та з ягеллонською концепцією, це означало спробу зовсім інакше ставити це питання. В наступних роках суспільна лівіця переходить з черги до концепції самовизначення народів. Саме з тієї спадщини черпає робітничий рух, формуючи власну програму здобуття самостійності. По суті діла, ліве крило в цей час, то, однак дрібна група серед польських угруповань, це маргіналія політичного життя в XIX столітті.

— *Яка була перцепція цих ідей демократичних і лівих угруповань серед польського суспільства на протязі цілого XIX століття аж по 1918 рік?*

— Перцепція була жодна. Ці ідеї родились на еміграції. Вони були в статтях і промовах, наприклад, Ярослава Домбровського. Це були роки після Січневого повстання, час Паризької комуні. Радикальних демократів пристойний міщанський кляс осуджує, бо стали на боці бунтівників. Щиро кажучи, демократичну спадщину політичної думки відгребують у нас щойно після Другої світової війни. Двадцять років тому Феліція Романюкова опублікувала перший збірник писань польських демократів. Треба, однак, пам'ятати, що політична думка демократів по суті взагалі не мала впливу на польські погляди в різних важливих політичних питаннях у XIX стол.

— *Треба б тут пояснити, чому перед 1918 роком поляки вбачали суть самостійності Польщі в повороті до ягеллонських кордонів?*

— Отож, у самостійницькому таборі завжди наявна була ідея сперта

на бажанні надолужити цю несправедливість, як казали, що спала на Польщу в 1772 році. Була це ідея перекреслення всіх наслідків розподілу Польщі. В силу цього політична думка мусить весь час кружляти довкола питання державних кордонів Польщі. Існувало тоді переконання, що тільки кордони з-перед розподілів дійсно можуть надолужити все те, що сталося після 1772 року в Польщі. Чи можна і чи є право думати такими категоріями в XX столітті, чи це був уже надто різочий анахронізм — це інша річ, але саме так думали поляки як національна сукупність, коли формувалася польська самостійницька думка. Цей спосіб думання увесь час формував польські програми та політичні рухи аж до 1918 року.

Крім цього, протягом більшої частини XIX століття, попри політичні переміни, побутує переконання, що народом у Польщі є тільки шляхта та інтелігенція, а не селяни. Пишучи наприкінці XIX століття свої спогади, пригадуючи часи молодости, часи Січневого повстання, Сломка, який вважав себе поляком, признається, що в його селі біля Кракова говорили, що селяни цісарські, а ті, що йдуть до повстання, це поляки. Це вельми важлива вказівка: ось ще 1864 року в селі біля Кракова в свідомості польського селянина існує поділ на поляків, тобто панів — і на селян, тобто людей цісарських.

— *Чи в XIX столітті, напр., французом почуває себе також тільки французький шляхтич та інтелігент, а не французький селянин? Чи можна сказати, що прусаком почував себе в XIX столітті тільки юнкер та пруський інтелігент, а пруський селянин ні? І французький селянин і пруський селянин мали свою національну свідомість у цей час, коли селяни під Краковом вважали себе цісарськими людьми, а не поляками. Ці різниці у рівні національної свідомості вимагають, одначе, коментаря.*

— Селянин у Франції та в Пруссії раніше став вільною людиною ніж селянин у Польщі, який живе приписаний до землі. Наполеон у Франції зробив селянина новочасним громадянином. Селянин — та й не тільки селянин — щойно в наполеонській армії стає громадянином. Чим же пояснити цю відсталість в перемінах свідомості у Східній Європі? На мою думку, поневоленням селянина, бо без суспільного та економічного звизволення селянин не може стати громадянином, частиною народу.

На етнічних польських землях шляхта та інтелігенція, яка брала собі за зразок шляхту, думали так: ми громадяни, ми поляки, це все є польське і цього селянина треба піднести до рівня громадян. На Східніх Кресах натомість здавалося, що ситуація подібна, то й розумували приблизно так: тутешня земля належить польській шляхті, значть земля тут польська і тут є Польща, місцевий селянин розмовляє «місцевим діалектом», ну, та це ж, прецінь, селянин, з яким громадяни не мусять рахуватися. Минуть літа, поки настане цей глибокий психічний струс, який так важко буде пережити полякам на Східніх Кресах. Кресовий селянин, здобувши економічну та політичну свободу, розвивається далі у власному напрямку, має свої національні амбіції. Виявляється, що він не є польським селянином, що він не є польським патріотом, як кресовий шляхтич. І це був той психічний струс, з якого польські середовища на Східніх

Кресах — у всякому разі в Східній Галичині — не могли визволитись аж до Другої світової війни, принаймні до Другої світової війни.

Психологія кресового шляхтича: ми тут у себе вдома, це наша земля, це наша традиція, що там якісь там гайдамаки будуть підносити голос, яким правом. . . Напр., генерал Кірхмаєр пише у спогадах про те, як то у шкільні роки товкли «гайдамаків» у його гімназії десь на Кресах. Коли ж спершу в ХІХ, а далі в ХХ столітті, раптово розбуджена розвивається національна свідомість українців, коли формується щораз потужніший національний рух, формулює свої аспірації в ділянці політичній, культурній, релігійній, економічній і т.д. — польські середовища на Кресах переживають струс. Нічого не розуміють з цього, що сталося і що проходить на їхніх очах. Вони заскочені, обурені, реагують агресивно, вкрай здивовані. «Вони нам забирають це все, що було наше, це загрожує всьому, чим ми були досі, тут щось не гаразд, треба їх зупинити. . .» На добавку ще Вільно та Львів були старими осередками польської культури на Кресах. До цього можна ще додати, що Вільно було найбільшим осередком єврейської традиції та культури в Європі.

— *Тоді докиньмо ще, що Вільно було також великим осередком культури татарської та литовської.*

— Звичайно, у Вільні починається білоруське та литовське культурне і національно-політичне відродження. При чому це явища нові, а єврейські та польські культурні традиції сягають середньовіччя.

— *Тобто якраз навпаки порівняльно зі Львовом, який стає осередком польської культури щойно в ХІХ столітті, коли українські традиції сягають середньовіччя та початків самого міста, яке в ХІІ столітті в честь свого сина Льва заснував Данило, Галицько-Волинський князь.*

— Так, але це давні часи. Львів — місто парадоксальне. Як виходить з даних перепису (очевидно, переписи були фальшовані, але тут це не мало більшого значення), в 1931 році половина жителів Львова були поляки, далі йшли євреї та українці. Єврейське середовище у Львові в значній мірі підлягало культурній польонізації. Вінценз пише, що Львів мав польський характер не тільки завдяки полякам, але й спольонізованим представникам інших національностей. І раптом виявилось, що у цьому Львові є та швидко розвиваються українські установи та українське національне життя. Хоч у місті менше українців ніж поляків, то Львів є найбільшим на Західній Україні центром української культури, релігії, політичного життя. Там містяться найсерйозніші українські наукові установи, бібліотеки та музеї, театри, наукові товариства. В ХІХ столітті у Львівському університеті читаються лекції українською мовою. Досліджується та вивчається українська література та історія. Історію викладає, майже на увазі, найкращий український історик тих часів, проф. Грушевський. Польські середовища зазнали потрясіння, коли побачили, що вони не самі на Східніх Кресах. Коли ідея кордонів з-перед розподілів Польщі попала в конфлікт з новою дійсністю, польські середовища раптом відчули загрозу. Виросла нова сила, що поставила знак питання над політичними концепціями польських шляхетських та інтелігентських

кіл на Кресах. Це викликало надзвичайно сильну реакцію з польського боку.

Збереглася невелика книжечка спогадів про молодість покійного вже нині Гораці Сафріна, який походив з традиційної єврейської сім'ї на Кресах, сім'я його ж дружила з сім'єю Івана Франка та з якимись польськими діячами. Ці дружні відносини між євреями, українцями та поляками встановлюються, однак, не у Львові, а на галицькій провінції. Пам'ять цього Сафріна зберегла образ дружньої співпраці українських, польських та єврейських середовищ, але середовищ не шляхетських, тільки демократичних, чи навіть лівих. Львів не мав таких звичаїв, ані традиції. Може через те, що був лише польським островом серед величезного моря українства. Вінценз згадує, що якийсь польський студент, родом зі Львова, осінню 1941 року в Будапешті, довідавшись про смерть пор. Казімежа Бартля, сказав до нього зі злобною сатисфакцією: «Цієї смерті він заслуговував, Бартель не був достатньо войовничий супроти українців». Така була ментальність поляків у Львові. Бартель був людиною дуже чистої моралі, демократичною, виконував серйозну роллю у політичній системі II Речіпосполитої. І ця людина після смерті була так раптово та суворо засуджена, бо не була в достатній мірі антиукраїнська. Цей львівський образ польсько-українських відносин різко відмінний від образу, який, напр., виніс із років своєї молодості в Коломиї Гораці Сафрін.

Обстоюю твердження, що в самому Львові польсько-українські відносини були гостро-запальні, вибухові та позбавлені будь-яких елементів співпраці, коли одночасно поза Львовом, на галицькій провінції ситуація була краща. Додаткові аргументи на підтримку цієї тези дали мені автори листів, які я одержав після надрукування в «Політиці» у 1982 році статті про ситуацію українців у міжвоєнній Польщі. Автори цих листів відтворювали образ якоїсь польсько-української ідилії в галицьких містечках, де вони жили до війни, образ живих товариських відносин та спонтанної взаємодопомоги між поляками та українцями. І я їм повністю вірю, бо це були галицькі міста поза Львовом, або галицькі села. Після цієї статті якось зловив мене у коридорі проф. Мислінський з Інституту Літературних Досліджень (Інституту Бадань Літерацкіх) та розповів, як то під час війни переховала його сім'я українського селянина. Маю друга з тамтих сторін, який забув уже єврейську мову, але по-українськи розмовляє ще незгірше, та який мені якраз кольоритно оповідав, що в роках його молодості українські, польські та єврейські діти гралися та бігали разом, кожен говорив своєю мовою, але всі досконало себе розуміли.

— *Анджей Кусьневич передав подібну картину дитинства у «Стрефах», але я не певен, чи це не є лише літературна конструкція.*

— На жаль, я не читав цього роману Кусьневича. Думаю, однак, що треба було б призадуматись над питанням, до якого я не маю готової відповіді. А саме, чи не було воно так, що якраз у міжвоєнні роки почало підкріплювати нове покоління молодих поляків, які до деякої міри відкидали традицію польських кордонів з 1772 року, які думали політичними категоріями XX століття, а не легендарним XVIII століттям; які розуміли свій

історичний час і хотіли робити з нього висновки — і через те для них друзі іншої національності, іншої мови та іншої культури, не були загрозою, ані ворожим табором, тільки звичайною буденністю. Треба пам'ятати, що ці польські середовища, про які тут мовиться, це не середовища шляхетські та землянські, а в широкому розумінні — народні, у всякому разі середовища маломістечкової інтелігенції. Відчуття загрози, нестачі тривкої суспільної бази на Кресах, відірваність від широкого довкілля, все це тривожило, — як пише Вінценз, — середовища польської шляхти та землевласників, або свіжої пошляхетської інтелігенції, головню у Львові.

— Мені зрозуміла спокуса, щоб події на Кресах пояснювати «класовим ключем», але дійсність була складніша. Владислав Беньковський, який провів 1939-41 роки у Львові, розповідав мені, що в міжвоєнний період цей малий острів усього польського на Кресах був підсилюваний адміністративними засобами в ході спеціальної державної акції. Туди постійно стягували з інших районів Польщі урядовців, поліцаїв, залізничників, вчителів, прокурорів, чи й ремісників, щоб зміцнювали польський характер Кресів. Ці поселенці мали свідомість того, що їхня роля полягає на «зміцнюванні польського елементу», що їх спроводили на Креси для того, щоб вони були діяльною противагою для розвитку непольського політичного життя. Отож в цьому русі землевласники не брали участі. Переважало дрібноміщанство, селяни, робітники, або ще зубожіла інтелігенція. І ці люди доклали всіх зусиль, виконуючи обов'язки польонізації Кресів зі зразковою ревністю.

— Це правда, але я буду обстоювати свій ключ. Очевидно, часто траплялися випадки, коли, наприклад, у залізничній касі у Львові українському селянинові не продали квитка тому, що просив про це українською мовою, а прецінь за австрійських часів ніхто не наважився б відмовити йому продажі з такого приводу. Діялось так погано, бо місцеві землевласники були винятково войовничі та агресивні. Нещодавно я переглядав архівні матеріали, які на перший погляд стосуються питань технічно-організаційних, але кидають цікаве світло на ці події. До війни була у Львові одна Рільнична Палата («Ізба Рольна»), що охоплювала своєю діяльністю територію трьох східно-галицьких воевідств. У 1936 р. у Варшаві виникла ідея — продиктована якимись державними інтересами — щоб створити три самостійні «Ізби» для окремих воевідств. У відповідь на цю пропозицію всі місцеві польські землевласники, змобілізувавши проф. Станіслава Грабського, проф. Ромера та інші інтелектуальні сили Народової Демократії, починають контракцію. Аргументують, що може бути тільки одна Рільнична Палата у Східній Галичині, та й то у Львові, бо це зміцнює польський характер Кресів. Коли ж поділити Рільничні Палати за воевідствами, то українці здобудуть перевагу у цих установах, послаблять польський елемент. І вся ця кампанія проти урядового проекту витримана була в різко антиукраїнському настрої. «То ми у Львові боремося за польськість Кресів, — лунали голоси, — а уряд у Варшаві кидає нам під ноги колоди».

— Назагал прийнятий погляд, що відповідальність за розвиток

польсько-українського антагонізму в міжвоєнні роки спадає на уряд та державний апарат, який вів неправильну, шкідливу антиукраїнську політику. А з того, що ви тут говорите, виходить скоріше, що польські середовища на Кресах попихали уряд в антиукраїнському напрямку, що в самих поглядах кресової громадськості була закладена ворожість до українців, обмежуючи свободу рухів урядові у Варшаві.

— І одне, і друге, тобто державний апарат і польське суспільство на Кресах. Державному апаратові — особливо в 30-их роках, після затвердження нової виборчої ординації (положення про вибори — прим. ред.) до сейму, національні меншості вже не потрібні. З другого боку, польське суспільство в широкому розумінні, бо це землевласники — постійні резиденти у Львові, настроєне антиукраїнсько. І тут уряд, коли б навіть хотів, то, мабуть, не міг забагато зробити в українських справах. А втім, на мою думку, цей уряд не хотів нічого зробити, щоб вирішити цю проблему з вшановуванням політичних та культурних прав українців. Не мав позитивної програми в цьому питанні. Розвивав перш за все негативну програму, вдосконалював засоби, вдосконалював політичну аргументацію для потреб дискримінаційної політики. Одною із найбільш божевільних речей, яку мені вдалося як історикові прочитати, були документи, на які колись натрапив у наших державних архівах. Отож, в них мовиться про це, що на засіданні уряду міністр Косыцалковський весною 1938 року пропонував, щоб уряд зорганізував курси для польських служниць у Львові, бо наплив українських дівчат з села до міста на службу загрожувє польському характерові Львова, несе небезпеку зміни польського обличчя міста. Уявіть собі: це весна 1939 р., через пів року вибухне війна з Німеччиною, генеральний штаб горячково працює над плянами оборони, а в цьому часі політики на засіданні Ради Міністрів роздумують, яким способом загальмувати міграцію молодих українських дівчат із села до Львова, бо вони є загрозою для польського народу. Незрозуміла аберация, але такий був тоді рівень політичного мислення.

— Звідки взагалі взялися у міжвоєнні роки у словнику політичної мови ці поняття: «стан володіння», «чужий елемент», «загроза для польського володіння» і т.п. . . ? Звідки взялася ця політична мова, за допомогою якої політики та публіцисти, аналізуючи внутрішні взаємовідносини з євреями, українцями, чи білорусами, накидають візію боротьби та ривалізації? Напр., у деяких виступах проф. Й. Ромера, відомого географа, ендецького діяча, по'являється далекий відгомін поняття «Лебенсрауму». Це була нова політична мова, якої у нас не було, напр., після Січневого повстання, коли царська влада дійсно конфіскувала польські маєтки на Кресах, насаджуючи там відомих царських урядовців.

— Чи це не Великопольща в XIX ст.? Чи ця політична мова не є побічний продукт політичної та економічної боротьби з німецьким наступом у Великопольщі в XIX столітті? Не знаю, тільки пробую дошукатися історичного кореня цієї мови. У XIX ст. у Великопольщі ведеться велика боротьба поляків за землю з прусакми та пруською державою. І серед поляків, піддаваних дії германізаційної політики, весь час ведуться під-

рахунки, що нам німці знову забрали, що вдалося собі повернути, що ми втратили, а що маємо ще у своїх руках. Але тоді в XIX ст. у Великопольщі була одначе інша ситуація, ніж після 1918 року на Кресах. Поляки на території Великопольщі в XIX ст. є політичною меншістю, яку в чужій державі пробують гнобити, денаціоналізувати, онімеччити, зіпхнути на периферії життя. Коли поляки у Великопольщі говорять про «стан володіння», про «загрозу для польського елементу», то це поітична мова групи, яка захищає свої права перед чужою державою і перед денаціоналізацією. Коли, однак, ці категорії появляться, напр., в 30-их рр. у Львові, то ситуація для поляків є інша.

Перш за все, поляки користуються цією політичною мовою не в чужій та ворожій державі, але в державі власній та суверенній, маючи в розпорядженні свій апарат примусу. Крім цього статус меншости в Польщі мають тоді не поляки, але євреї, українці, білоруси, литовці і т.д. І, нарешті, політику денаціоналізації завжди вести можуть не меншости, а лише ті, що мають у своєму розпорядженні власну державу та власний апарат примусу. Роля поляків у XX ст. діаметрально змінилася, але політичний словник залишився частково цей сам.

Одним словом, усі на Кресах добре розуміють, що польський елемент є там лише острівцем серед українського океану і що треба його вивести за рогатки Львова. Цілі польської політики на Кресах у міжвоєнні роки нагадують, значить, цілі пруської політики у Великопольщі в XIX ст.: денаціоналізація етнічно чужого середовища, позбавлення його основ економічної та політичної самобутности. Знаємо, що означало на великопольському селі в XIX ст. і на українському селі в міжвоєнних роках — позбавити землі чуже національно селянство. Може польська влада вела свою політику на Кресах менш вміло та більш амбівалентно, ніж прусаки у Великопольщі, бо наш службовий апарат не був такий справний, досвідчений та кваліфікований, як пруський. Більше того, починаючи свою оборонну боротьбу — українці сягають по такі самі методи, як поляки у Великопольщі в XIX столітті. Засновують власні банки, власну кооперацію, яка мала згодом розвинутися до імпазантих розмірів, створюють масові суспільно-освітні та наукові організації (напр., знамените Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові), ведуть після 1918 р. у Львові підпільний український університет (викритий і розв'язаний), боротьбу за власну мову і Церкву. Хоч Креси — це інші люди, інші капітали, інша соціальна та національна структура ніж у Великопольщі, але методи і цілі боротьби такі самі. В тогочасній українській публіцистиці — цікаво відмітити — появляються порівняння тогочасної ситуації українців з боротьбою поляків під пруським забором. Чи українці свідомо наслідували тоді великопольський досвід боротьби з германізаційною політикою? Не знаю, але безперечно знали та аналізували в своїй пресі цей випадок. Так чи інакше, ситуація і методи боротьби у Великопольщі у XIX ст. та на Кресах у міжвоєнні роки разючо подібні. Деякі люди обурюються на мене, коли показую історичні аналогії між Великопольською та Кресами.

— Чому?

— Це не є прямо вмотивоване застереження, але стан своєрідного емоціонального збурення — що ніби — як можна порівнювати поляків з прусаками, або познанських селян з «цими гайдамаками на Кресах». Отже можна, бо історик мусить бути об'єктивний і мусить шанувати факти. Я готов рискнути твердження, що це порівняння, на жаль, некорисне для поляків, бо прусаки все ж таки ніколи не допустилися пацифікації Великопольського села як це зробила 1930 року польська влада з українцями у Східній Галичині. На жаль, такі є історичні факти, чи подобаються нам вони, чи ні.

— *Яку позицію зайняла католицька Церква та духовенство по відношенню до цих складних проблем на Східніх Кресах?*

— На Кресах по суті не було, мабуть, єврейського питання. Оскільки в центральній та західній Польщі численні католицькі священики вкочаються тоді в антиєврейську пропаганду, то на Кресах цього не бачу. Це починається щойно на початку тридцятих років, коли на Креси прибувають стягнуті туди польські ремісники та купці, щоб витіснити євреїв. Інша річ, що важко говорити про якесь генеральне ставлення католицької Церкви до проблеми Кресів. Позиція Церкви як установи — це закріплювання католицизму, інтерес католицької релігії. Релігія греко-католицька в українців є обрядом внутрі католицької Церкви, що підлягає Ватиканові. В релігійних питаннях існувала, значить, елементарна спільність інтересів між польською Римо-католицькою Церквою та українською Греко-католицькою Церквою. Конфлікт був зате між Церквою римо-католицькою а православною. Ведено нещадне змагання з православ'ям. Тривала гостра боротьба за церкви, які католики старалися ліквідувати.

— *Як виглядала ліквідація на практиці?*

— В двадцятих роках католицькі священики, при допомозі своїх вірних вживаючи фізичної сили, займали церкви в багатьох місцевостях на Кресах. Методом dokonаних фактів. Хоч доходило до сутичок, були поранені по обох боках, то однак православні білоруси чи українці не мали засобів, щоб успішно себе захищати. З другого боку, в католицькій Церкві спалахували політичні конфлікти, коли влада вживала польських священиків, напр., до польонізаційної акції на Лемківщині, бо опір ставило саме греко-католицьке духовенство. У наших державних архівах я натрапив на інструкцію, яка рекомендувала, щоб українських уніятських клериків з Лемківщини не пускати на літні канікули до Львова, бо вистачить, що раз пойдуть до Львова, зіткнуться з тамошнім українським середовищем, а після повернення уся праця над вихованням їх у польському дусі обернеться нанівець. Таким ось шляхом, послуговуючись духовенством у політичній боротьбі, переношено конфлікти до Церкви, шкодячи інтересові католицької релігії. Католицька Церква ж як установа, в основному не висловлювалась з приводу цих питань. Я не чув, щоб кардинал Сапега визначав костьолові якусь політичну лінію.

— *Які зміни проходили з бігом часу в політиці уряду по відношенню до Східніх Кресів? Яку програму пропонував уряд національним меншинам?*

— Було шукання співпраці з пілсудчиками та надія, що вони щось можуть змінити. Маю на увазі період після травневого перевороту, який в публічній opinіi породив надії.

— Чи також по боці національних меншин? Чи вони розраховували на Пілсудського після травневого перевороту?

— Були надії в єврейському середовищі. Серед українців та білорусів рідше. Напр., білоруський діяч Тарашкевич був спершу пристрасним пілсудчиком, та скоро йому це пройшло, виїхав до Советського Союзу, розчарувався. Українці були більшими реалістами, були обережними і тому не було серед них таких глибоких розчарувань відносно пілсудчиків. У всякому разі, серед поміркованих білоруських та українських політиків у Польщі — тих, що не були ані радикальними соціалістами, ані націоналістами — раховано на це, що Пілсудський щось налагодить після травневого перевороту. І справді, після травневого замаху польська влада не вела ще радикального націоналістичного курсу, бо, напр., земельна реформа після травневого перевороту була реалізована краще і більше українців та білорусів могли придбати землю. У 1930 році є очевидно пацифікація українських сіл, але є також — з другого боку — напр., демонстрація толерантності відносно євреїв у Польщі коли сойм прийняв постанову, що касувала всі дискримінаційні розпорядження, існуючі ще від царських часів. У великій мірі це мало чисто формальний характер, але все таки було своєрідним символом нового ставлення влади до меншин. Згодом, однак, виявляється, що навіть ці дрібні жести приносять небагато справжніх змін в існуючому стані речей, який для меншин був досить прикрий.

Самому Пілсудському в цей час меншини були потрібні в соймі з тактичних розрахунків. Доки пілсудчики не мають більшості в соймі, де їхнім найбільшим противником є ендекія, доти ББВР², як угруповання контролюване ними, в більшому або меншому ступені, завжди може розраховувати на підтримку послів з меншинних партій. Деякі єврейські послі входять тоді прямо до складу ББВР, як приміром Вацлав Вісьліцький, презес головного управління Спілки Купців, найвидатніша постать єврейського міщанства в Польщі, знайомий Пілсудського. Я знав його дружину, що вже кільканадцять років тому померла. Як виходило з її слів, вони були знайомі з багатьма пілсудчиками, напр., з Косьцялковським. Вісьліцька розповідала, що її чоловік був переконаний, що Пілсудський після травневого перевороту допоможе розв'язати єврейське питання у Польщі.

— Чи могли б ви сказати, які були до війни основні політичні вимоги єврейства у Польщі? Чого ждали?

— Докінчу ще оцей мотив Вісьліцького. Отож, по смерті Пілсудського, він пережив у 1935 році дуже глибоку психічну кризу. Літом він пише меморіал у справі ситуації єврейства в Польщі для Славка, Пристора та Косьцялковського. Меморіал як меморіал, коли йдеться про стан фактографії, зате крізь його текст проглядає розчарування політика, який ві-

2. Безпартійний Блок Співпраці з Урядом — примітка Редакції.

рив, що це коло санаційних політиків — Пілсудський, Лавек, Пристор та інші — доведе до повної рівноправності євреїв, взагалі національних меншин, але йому йшлося перш за все про євреїв. У 1935 р. вже здає собі справу, що господарча криза 1929-1933 рр. погіршила ще становище євреїв. Попав у безвихідь, не здійснилися його пляни, помирає цього самого року. 1935 рік є переломовою датою у внутрішній політиці та в житті національних меншин у Польщі. В 1935 р. схвалено нову конституцію, введено нову виборчу ординацію, яка приводить до того, що сейм вже є в руках пілсудчиків. Постає питання: що далі? Починається гострий, небувалий наступ ендекії на ґрунті радикального націоналізму. В умовах економічної кризи ендекія має бо реальні, серйозні шанси потягнути за собою велику частину польського дрібноміщанства. Санаційний же уряд втрачає суспільний ґрунт, бо не має шансів здобути прихильність людів, а тому має лише незначні впливи в робітничих середовищах, бо надто сильні там соціалісти. На кого може ще розраховувати?

Може ще пробувати здобути для себе середні верстви польського суспільства, що й чинить. І звідси, на мою думку, береться цей поворот політики пілсудчиків у націоналістичному напрямку, який поступово наростає від 1935 р. Меншини вже не потрібні правлячій групі, яка може дозволити собі на явний розграш із ними, бо таким способом — спекулюють пілсудчики — переліцитуємо ендекію на терені її власної програми, а самі дамо програму в загальній площині якось більш раціональну. З українцями ж у 1935 р. є ще якась спроба порозумітися на ґрунті досить мінімальних поступок на їх користь.

— *Ідеться про порозуміння у справі нормалізації польсько-українських відносин, підписане в 1935 р. між урядом та українською партією УНДО, яку очолював тоді Мудрий, віцемаршалок сейму?*

— Якраз про це порозуміння йдеться. Очевидно, було це порозуміння пілсудчиків не з усіми, чи хоча б з більшістю українців у Польщі, але з єдиною міщансько-ліберальною українською партією, яка, однак, мала відносно великі впливи в українських середовищах. Але вже у 1938 році українські політики з УНДО переживають цей самий стан розчарування, що й Вісльцикий у 1935 р. Їм стає ясно, що уряд їх обдурих, що нема нормалізації відносин, бо уряд не бажає порозуміння з українцями, нема такої політичної волі по його боці.

В наших архівах наявне цікаве зведення дуже драматичних сеймових виступів українських послів у 1938 році, коли мають вже повну ясність, що уряд не хоче порозуміння з українцями, а щораз прибуває доказів, що державна адміністрація всіма доступними засобами виступає проти українського населення. Відповідаючи на сеймові інтереляції, прем'єр-міністер заявляє українцям, що «усі ваші закиди на адресу політики уряду неправдиві» (як звичайно, в таких випадках відповідають представники уряду, вдаючись до публічної брехні), що уряд не веде політики спрямованої проти українців і т.д. . . І до нинішнього дня збереглося ціле зібрання секретних документів тогочасного уряду, яке в усій повноті розкриває політику уряду в Східній Галичині. З цих секретних інструкцій, постанов, урядових рішень постає точно такий образ політики влади, який у сеймі

представляли українські послы, підтверджуючи всі закиди, що ставилися в посольських інтерпеляціях. Це не було якесь зловживання владою на рівні теренових представників державної адміністрації, які зрештою можуть всюди трапитися, але центральна, свідома програма антиукраїнських заходів, яка стала підставою діяльності державного апарату. Президія уряду підняла рішення, що всі міністерства, які можуть щось зробити у цій політичній ділянці, сформулюють програму антиукраїнських заходів, від міністерства освіти та віроісповідань до міністерства внутрішніх справ.

Між іншим, є там і рішення про курси для польських служниць у Львові, щоб стримати міграцію українських дівчат до міста; рішення Косьцялковського: «будемо підтримувати сезонну заробітчанську еміграцію поляків до Німеччини, а одночасно будемо форсувати еміграцію українців на постійне перебування, щоб зменшити їх число в Польщі»; у справі парцеляції землі: (інструкція) парцелювати перш за все маєтки непольських власників і тільки ці маєтки, які придатні для парцеляції між місцевих або населених поляків. . . Ото і є ця велика, секретна програма поширення «польського стану володіння на Кресах», програма польонізації на всіх відтинках, яка, однак, не була повністю виконана, бо у вересні 1939 р. вибухла війна з Німеччиною. Ця програма опрацьована весною 1938 р., на засіданні Ради Міністрів представлена в 1939 р., коли її схвалено та передано до реалізації. Її виконання припиняє війна.

— *Що тоді знає польська громадськість про програму польонізації Кресів?*

— Це мало характер секретних інструкцій для державного апарату. Польська громадськість нічого про це не знає. Публічно влада повторяє, що ведеться політична нормалізація відносин з українським населенням, що влада шукає доріг виходу, а закиди УНДО супроти уряду позбавлені підстав. Коли українці бачили, що уряд веде антиукраїнську політику, всупереч порозумінням з УНДО, коли почали протестувати та інтерпелювати в соймі, Складковський відповідав незмінно, що це неправда і перебільшення.

— *Якщо так було, то прецінь — коли б не вибухнула війна з Німеччиною — Східні Креси знову стали б ареною гострих, запальних національних антагонізмів, був би знову на Кресах пожар? В умовах поразки легальних методів боротьби та цілої легалістичної програми, речником якої була УНДО, мусіло розвинутися, зміцнитися та здобути більшу популярність політичне підпілля — комуністичне та оунівське. Для обох течій українського політичного підпілля КПЗУ та ОУН — УНДО було партією угодовською, навіть колабораційною.*

— Особливо оунівське підпілля, бо підпілля українських комуністів наприкінці 30-их років було вже досить слабе, по внутрішніх розколах та сталінських чистках у керівництві КПЗУ. Писав про це дуже компетентно Радзейовський у книжці про КПЗУ, виданій у нас кілька років тому, а нещодавно виданій англійською мовою у Канаді. Бачите, я боюсь, що коли б не вибухнула війна, то справді на Кресах спалахнув би пожар,

бо уряд не мав ніякої позитивної пропозиції. І ця політична конспірація серед українців — особливо ОУН — була спершу вельми слабенька та анемічна. Разом з тим, як українські проблеми стають щораз більш нерозв'язані, конспірація зростає та здобуває щораз більші впливи в українському суспільстві. Тому УНДО в 1938 р. звертається до польських урядових політиків з такими аргументами: «слухайте, панове, що ви робите! Ми хочемо знайти якийсь компроміс між українцями та поляками, а ви ведете таку політику супроти українців, що ми через це втрачаємо всі впливи у нашому суспільстві, особливо серед молоді, бо наша молодь йде до підпілля. . .»

— Ну, добре, але чи уряд рахувався з наслідками розвитку підпілля на дальшу мету? То ж тут йшлося про п'ять мільйонів польських громадян, хоча й іншого походження, то однак громадян цієї самої держави. Чи пілсудчики не мали наготові альтернативної програми?

— Не маю про це уявлення. Мені ця лінія уряду здається лінією зовсім божевільних груп, на яких пілсудчики могли або мусіли спирати свою владу. У цьому напрямку штовхала їх також ривалізація з ендеками. У драматичних пошуках вирішення напружених суспільних проблем польського народу, на мою думку це, що робив уряд, не було жодне вирішення, на цій дорозі не було ніяких можливостей. Те, що влаштовувано державні курси для польських базарних торговців чи польських служниць у Львові, щоб витіснити євреїв чи молоді українки, не могло в нічому допомогти. А тим часом санаційна та ендецька преса щораз більше попадала в захват, що уряд знову вишколив 50 польських крамарів, або нічних сторожів. Повний ідіотизм. Це завжди вело до загострення конфліктів, загрожувало непередбаченим вибухом. З точки бачення цієї політики, найменше зло являли собою ще євреї, бо не мали вибору, коли інші національності мали альтернативу — могли прагнути відірватися від Польщі.

Внутрішня ситуація на порозі війни була, значить, грізна та уряд її загострював. Що було б, якби не сполох польсько-німецької війни — не знаю, тепер можемо тільки здогадуватися. Ми — та врешті українці й білоруси також — платили потім за це під час війни. Настрої та антагоністичні взаємовідносини на Кресах були до вибуху війни такі посилені і глибокі, розподіли доведені до такої крайности, що потім — під час війни — серед, напр., українців чи білорусів починаються драматичні пошуки якоїсь альтернативи. Бо прецінь Советський Союз як альтернатива Польщі для некомуністичних середовищ не був враховуваний. Починають шукати нової розв'язки. Частині політиків здається, що може з цими німцями вдається щось виторгувати. Звичайно, це оцінюють в категоріях «зради», чи «співпраці з ворогом». Безперечно, щодо частини людей це справедливо. Безперечно, було там немало цього правого екстремізму — до речі, як добре знаємо, був він в усіх народів, заплутаних в ці події, пригадаймо собі чесно — але це все таки маргіналії на фоні загальних процесів, чи політичних явищ цього порядку. Врешті-решт, було багато людей, які попали в ситуацію справді досить трагічну. Советського Союзу не можна брати до уваги. Польща занепадала. Коли хоче-

мо зробити щось для свого народу, то є якась слабенька надія, щоб в цій Німеччині щось поспробувати. Це ж точно, як пам'ятаємо, політика Пілсудського в часі першої світової війни, спертися на німців, тільки тепер ведена в інших обставинах, що спрямовує до катастрофи всі заангажовані тут сили. Потім ефект цього такий, що на Кресах взаємно вирізуються польські та українські села.

— Ця тема у нас вже має свою літературу. Але минулого року проф. Серчик написав, що АК робила на Кресах речі, про які нині ми радо б хотіли забути.

— Я не читав Серчика, але були десь спогади про це, хоч теж писані так більш завоальовано. Отож, АК на Кресах вирізувала українців. Жінок, дітей і старців. І тут не можна вже говорити, що це була самооборона.

— Чи однак на фоні цих вельми негативних тенденцій у довоєнний та воєнний час не було якихсь спроб діалогу та порозуміння на справедливих основах? Чи були між обома сторонами якісь спільні точки, чи тільки глибока безодня?

— Звичайно, були в інтелігентських середовищах. Напр., з польського боку такі спроби робив проф. Казімеж Бартель перед війною. Очевидно, тут також можна перебільшувати, бо ми мали також вдосталь наших націоналістів на університетах. Знайдемо, одначе, немало людей, які справді шукали можливостей співпраці. Напр., віленське середовище, група «По Просту», коли білоруська публіцистика виходить на сторінки «По Просту». Прізвища цих авторів, на жаль, нічого мені не говорять. Можливо, що ці люди — молоді люди — потім загинули, можливо писали під псевдонімами. Які це були круги? Отож лівиця, середовища трохи інтелектуальні, не вельми впливові, трохи соціалістичні, хоч тут бувало також дуже різно.

— То значить, як було?

— Напр., сучасна єврейська історична література покликається на брошуру пепеєсівського «Робітника», в якій автор доказував потребу еміграції євреїв з Польщі. Багатьох авторів посилається на це, як на доказ, що навіть у ППС були антисемітські тенденції. Але насправді це був спорадичний випадок, бо дійсно таких тенденцій не було. Була за те в ППС схильність ігнорувати ці питання, не розуміти їх, недоцінювати їх, виступати з позиції сильнішого, з позиції домінуючого. Але лівиця давала якісь шанси. Крім цього, маю таке враження, ситуація була дещо інша в різних частинах країни, хоч ніде не була справді добра. Бо цей Львів був страшенно націоналістичний, у польських середовищах. Вийнятки, хоч і спорадичні, траплялися однак і там. Тут можна назвати два прізвища: Бартель та Вінценз. Ну, було ще трохи таких справедливих, хоч не багатьох. Мені здається, що центральна Польща виглядала трохи краще, що це тільки Креси були більш схильні до націоналізму.

— В міжвоєнній Варшаві була численна колонія татарська, білоруська, російська, українська, які вели досить барвисте життя у своїх середовищах. Зустрічалися в Східному Інституті, де невтомно валкували

тему політичного майбутнього Східної Європи. У варшавському університеті проф. Маср Балабан викладав єврейську історію та культуру, а колишній міністр закордонних справ Гетьманської України, проф. Дорошенко викладав українську історію. В 1937 р. Ванда Пілсудська, маршалкова дочка, на той час студентка варшавського університету, заявила пресі, що коли в університеті встановлене буде лавкове гетто, то вона сяде з єврейськими студентами в одній лавці. Була, значить, якась мінімальна протидія до дискримінаційних тенденцій. Коли життя у Львові ставало нестерпне, можна було завжди перепочити у Варшаві або Кракові.

— Дійсно, було трохи краще, ніж в інших районах Польщі. В Познанському? Антиєврейських виступів було досить багато, але все таки у таборі в Збоншині, куди німці в 1938 р. прогнали з Німеччини євреїв з польським громадянством, перший допоміг їм власник сусіднього маєтку, який забезпечив їх харчами. Ну, тільки це було в обставинах дійсно драматичних, бо ці 7,5 тисяч євреїв були позбавлені засобів до життя. Німці прогнали їх через кордон так, як нічню захопили їх у квартирах, часом без польських документів, з чим потім були окремі проблеми.

— Чи в межах суспільної лівіці існували тоді можливості врегулювання цих роз'ятрених національних конфліктів? Легально діяла ППС і, напр., єврейський «Бунд», а з другого боку КПП, КПЗУ і КПЗБ. Чи там може відкладали цю проблему на майбутнє, вірячи, що «переможна соціалістична революція сама розв'яже всі проблеми, з якими не могло справитися буржуазне суспільство»?

— Напр., ППС з єврейським «Бундом» не співпрацювала. Але не треба забувати, що існували також націоналістичні рухи серед національних меншин. І це тоді обмежувало можливості вести переговори, досягти порозуміння. Напр., Жаботинський, видатний діяч сіоністської партії, вів регулярні переговори з урядом у справі еміграції євреїв до Палестини. Сам жив у Палестині, декілька разів приїздив до Польщі в 30-их роках, вів переговори з Косьцялковським, бо хотів, щоб євреї виїхали до Палестини. По суті, проблема зводиться до того, що в Польщі панувала господарська стагнація, усі відчували тісноту, не всім вистачало праці. І почалося взаємне попихання, щоб зайняти краще місце, кращу позицію. І всі примітивніші середовища та політики були переконані що коли виштовхається ногою сусіда, то їм буде краще. А тут сусіда не так уже й легко виштовхати, та по-друге, коли вже його виштовхаєш, то це аж ніяк не значить, що стане краще. Бракувало, значить, якогось генерального вирішення в суспільно-економічній площині, бракувало основних реформ у цій ділянці життя.

— Чи ви не думаете, що економічно-суспільні реформи не розв'язали б однак національного питання у Польщі? Напр., литовці у Вільні тому були так втримувані в шорах протягом цілого міжвоєнного періоду, бо влада побоювалася, що це місто захочуть колись приєднати до самостійної ковенської Литви, що польські права до Вільня щонайменше контрверсійні, придбані насильно, методом докочаних фактів. Це саме

зі Східньою Галичиною, яку Польщі передала Рада Амбасадорів тільки під тимчасову адміністрацію, а потім зобов'язала признати автономний статус. Однак не тільки не виконано цих міжнародніх зобов'язань, але й зроблено Креси полем польонізаційної акції.

— Очевидно, є події минулого, які нас обтяжують. Врешті-решт, це ми розбили суверенну українську державу, позбавили її самостійности. В листопаді 1918 року у Львові постала Західньо-Українська Народня Республіка, яку ми розбили. Цього нам українці не забули. Це був дуже вагомий факт, який потім позначився на наших відносинах.

— З нагоди 60-ліття повернення невідлеглисти проф. Кеневич виголосив доповідь, у якій сказав, що «найтрагічніша в своїх далекосяжних наслідках була польсько-українська боротьба за Львів». Що це були за наслідки?

— Наслідки цих змагань були трагічні для обох сторін. Пишуть про це, зрештою, не тільки наші історики, але й українські еміграційні історики. У чому полягали ці наслідки? Ось постала українська держава у Львові і, правду кажучи, Західньо-Українська Народня Республіка в 1918 році була твором так само добрим, або так само поганим, як творена щойно польська держава, яка, прецінь, також не мала ще тоді земель пруського забору, бо була на етапі становлення. Ця Народня Республіка була державою в зародку, як і польська держава. Так, як і в нас, був там подібний нашому хаос, подібно твориться щойно адміністрація та армія, господарче життя і законодавство. Польська держава була, однак, в обставинах настільки кращих, що мала своє представництво в Парижі вже давніше і тому могла випередити українців у всіх їхніх зусиллях. І наші сусіди ставилися до цієї української держави зовсім серйозно, через що мої деякі колеги — історики мають претенсії до Масарика. З державної точки бачення Чехо-Словаччини ставлення таке було зовсім зрозуміле, бо Чехо-Словаччина мала двох сусідів і зовсім не було сказано, що Західньо-Українська Народня Республіка мусить упасти. Було б кардинальною помилкою Праги — поминаючи вже всі інші мотиви, які існували — поставити все на Варшаву, а знехтувати Львів. Бо як вони переможуть — що тоді? Помилкові рішення та орієнтації тяжіють тоді над взаємовідносинами.

Ця українська держава не була така примітивна і так дезорганізована, як у нас про це охоче писали. Більше того, це була держава, яка прийняла курс дуже демократичний і толерантний. З різних польських спогадів, які я читав, виходить, що польська меншина у цій державі користувалася своїми правами, напр., могла закладати польські школи. У всякому разі, практична діяльність цієї держави по відношенню до поляків була цілком пристойна. І ми цю державу розбиваємо. Це мусить залишити своє тавро на взаємовідносинах, бо 1918 рік творить традицію, що суверенна українська держава може існувати. У зв'язку з цим кожен український політик — поминаю тут лівих, бо мають інші концепції — має перед собою своєрідний історичний взірєць. Чому не могли б ми старатися відродити щось, що вже раз було, а що поляки нам відібрали?

Поляки нам це знищили і тому на цьому ґрунті залишилася потім в українців така глибока травма.

З другого ж боку, маємо більшість поляків, що переконані, буцім-то Креси — це наша, польська земля, коли тим часом постанови Західньо-Української Народної Республіки показало, що там є інші національні сили, що це не є такі наша земля. Це породжує польський неспокій, польське відчуття загрози. Щось з цим, прецінь, треба зробити. Чому потім Східня Галичина є предметом такої пильної уваги з польського боку? Тому, що там польське населення весь час залишається меншиною. І звідси ця невідступна мрія, щоб там цих українців було менше, ніж половина, ну хочби 49 відсотків. Є там ще і євреї, і тому, хай би цих українців було менше ніж нас, щоб ми могли сказати, що нас більше ніж українців. Природний приріст серед українців був більший, бо це було українське село. Звідси ця наростаюча боязнь, що вони нас звідтам витісняють, що втрачаємо свою позицію.

Як відомо, були міжнародні рішення про автономний устрій Східньої Галичини. Сойм на цій основі прийняв навіть постанову про автономію Східньої Галичини, але ніколи її не виконано. Від самого початку не було наміру втілювати її в життя. Постанову прийнято, щоб Польща мала аргумент на міжнародньому форумі. А коли потім вже ніхто — тобто українці домагалися, але уряд у Варшаві вважав це внутрішньою справою Польщі — коли, значить, ніхто на міжнародньому форумі не домагався виконання її, то чому уряд мав здійснювати постанову, яка могла виявитися невідгідною? Вирішив би це зробити лише під зовнішнім натиском, але його не було, бо світ у цей час морочився вже іншими проблемами.

— *Якої ви думки про існуючу опінію, що польська демократія у міжвоєнних роках спотикнулася на проблемі меншин?*

— Я згідний з нею, але не тільки на цій проблемі спіткнулася. Це була одна з основних вельми важливих польських проблем, але вона була тільки частиною ширшого питання. Чому це були такі гострі проблеми? Бо існували в Польщі небувало гострі суспільні проблеми, яких держава не зуміла розв'язати. Велася, напр., гостра боротьба за землю на селі. Національні конфлікти накладалися на нерозв'язані конфлікти суспільні. Польсько-білоруський конфлікт — це суспільна, а не національна проблема, бо це селянське питання. Єврейський конфлікт — це суспільна проблема, це питання єврейського дрібноміщанства, бо ці дрібні єврейські купці та ремісники не мають з чого жити. Біля основ знаходимо всюди суспільні та економічні конфлікти і вони спричиняли неможливість розв'язання національних антагонізмів у Польщі.

— *Коли так, то чим пояснити приклад Чехо-Словаччини, яка національні проблеми розв'язала задовільненим способом? Під оглядом національної структури, при значно меншому загальному числі населення, була складнішим випадком багатонаціональної держави ніж Польща. Чехи, словаки, німці, євреї, українці, поляки, угорці. Всі серйозні істори-*

ки вважають, що це була раціонально та розумно організована держава, вбереглася від усяких політичних драстичностей, вшанувала політичні права, навіть комуністична партія діяла там легально.

— Чехо-Словацька Республіка заломилася у довоєнний час на питанні національному: на словацькому та німецькому питанні.

— Чи ви маєте на думці той факт, що гітлерівці вступили до Чехо-Словащини? Вступили б до Чехо-Словащини, коли б навіть не жит там ні один німець. Німецьке питання не було причиною аншлюсу Чехо-Словащини. Коли не цей, то знайшовся б інший претекст.

— Але ж ця німецька меншина у Чехо-Словащині не була від природ гітлерівська. Там, спочатку, серед німців більшість становили соціалісти. Та й до кінця, зрештою, серед цих німців наявні були міцні соціалістичні впливи. Зате проблема німецьких повітів була там весь час живою і це не Гітлер вигадав німецьке питання у Чехо-Словащині. Це ж прецінь комуністи та соціалісти домагалися підтримки для німецьких повітів, тому, що вони були в гірших обставинах ніж інші райони країни. І там була дискримінація, хоч очевидно не в таких формах, як у нас, не таких розмірів і не в такому ступені напруження. У Чехо-Словацьких архівах я натрапив, напр., на такий випадок, що урядові власті після загального перепису населення виправили одному громадянину національність з німецької на чеську і він відкликався від цього. А власті йому відповіли, що ніби з їхніх матеріалів виходить, що він є сином чеха та чешки, тобто свідомо подав фальшиві дані про своє німецьке походження. На це той відповідає, що він очевидно є чехом, але живе в околиці заселеній німцями і має німецьких клієнтів. Коли виявить, що він чех, його клієнти підуть до німецького постачальника, а він втратить роботу. Ну, очевидно, це інші проблеми, ніж у нас, але там вони були також і чехо-словацький уряд мусів якось їх розв'язувати.

THE UKRAINIAN REVIEW

Англомовний кварталник, що появляється заходами СУБ В. Б., ООЧСУ (ЗСА) і ЛВУ (Канада).

Передплачуйте, читайте, поповнюйте міські бібліотеки, поручайте англомовним приятелям і політичним діячам, рекомендуйте українській молоді, зокрема тим, які не знають української мови.

А. БЕДРІЙ

ДИЛЕТАНТСТВО, ЧИ ДЕЗІНФОРМАЦІЯ?

(Псевдо-знавець пропонує для «Радіо Свобода» сфальшовану Україну)

Недавно появився в Мюнхені, у підприємстві американських радіовисилень РВЕ-РС¹, публіцистичний матеріал, що в українському перекладі звучить: «Основні критерії якісної оцінки передач Українського Відділу Радіо 'Свобода'». Цей матеріал опрацював Роман Шпорлюк. З поданої його біографії довідуємося, що він високоосвічена людина, а тому його матеріал треба трактувати як опінію знавця, зокрема в ділянці української історії та українознавства.

Про освіту Р. Шпорлюка подано, що ступінь магістра Юридичних наук він здобув у 1955 році в Люблінському державнім університеті в Польщі, в періоді найсильнішого панування і впливу російських імперіялістів над Польщею за режиму Сталіна в роках 1948-1956, коли державою формально керував Болеслав Берут, а його міністром війни був російський маршал Рокосовський. В цьому періоді українці, які опинились в межах т. зв. Польської Народної Республіки, зазнали найжорстокішого переслідування і винищування. Отож, в Любліні, де в 1944 році постала ця держава, не було відповідної можливості вивчити Романові Шпорлюкові українську історію чи українознавство взагалі.

В 1961 році він досягнув в англійському Оксфордському університеті ступінь бакалавра у галузі літературознавства, отже в ділянці, в якій він знов же не мав змоги ґрунтовно запізнатися з українськими дисциплінами. В 1965 році Р. Шпорлюк здобув докторат на американському Станфордському університеті в ділянці російської історії. Із вичислених його публіцистичних праць бачимо, що Р. Шпорлюк зосереджував досі свою увагу на російській тематиці. Чи це дає задовільні дані, щоб вважати його авторитетним знавцем в українській тематиці?

1. Українська етнографічна територія

Розпочинаючи свою аналізу України і її «історичних, політичних та мовних особливостей», Р. Шпорлюк висуває, як сам каже, «популярну думку», що не віддзеркалює історичної правди, про

1. Радіо «Вільна Європа» і Радіо «Свобода» — прим. Редакції.

те, що, властиво, нема якоїсь одної України, а є «Західня Україна» і «Східня Україна». Таке твердження означає, що нібито немає одної суцільної української території, заселеної людьми приналежними до одної української нації. Але факт існування українського народу, що заселює виразну етнографічну територію, є в українознавстві незаперечним тавтологом. Науковою, а тим більше моральною помилкою є змовчання Р. Шпорлюком існування *Української Землі*, території, що її самотнім справедливим і управлінням господарем є українська нація.

Р. Шпорлюк промовчує той факт, що українські етнографічні землі сягають на захід від теперішнього кордону між Польщею і СРСР. Ці українські землі нараховують 19.500 кв. км. і за статистикою з 1939 р. — 1.7 мільйона українців у теперішніх «воєводствах» Білосток, Краків, Люблін і Ряшів, тобто на Лемківщині, між Перемишлем і Грубешовом, на Холмщині і Підляшші.

Він не згадує української етнографічної території в Східній Словаччині, ані про українські національні землі в межах теперішньої Білоруської СРСР, ні на Криму. Замовчує він етнічну територію українців в межах областей Російської СФСР: Брянськ, Білгород, Шахтянське і Таганріг. Зігноровані ним українські етнічні землі становлять поважну частину національної території України: 114.300 кв. км. в межах РСФСР з 6.4 млн. населення, 27.000 кв. км. у межах БССР з одним мільйоном населення. У порівнянні до 603.700 кв. км. території УРСР, українські землі поза межами УРСР становлять 146.500 кв. км. суцільної етнічної території і 197.100 кв. км. української мішаної території. Це означає, що добра третина національних українських земель є поза межами УРСР (дані з 1970 р.).

2. Чи Р. Шпорлюк знає історію України?

Другий розділ статті Р. Шпорлюка («Україна: історичні, політичні та мовні особливості») і третій розділ («Україна і Росія. Коріння української самобутності») присвячені вивченню, що таке Україна, українська нація. Огляд є історичного характеру. І прямо не хочеться вірити, що в статті не знаходимо даних про те, що за минулих дві тисячі років існувала українська держава, за винятком згадки, що «Галичина пережила короткий період незалежності як Західньо-українська Народна Республіка» і що північно-східні землі «перебували під зверхністю Москви, утворивши автономну державу, так звану Гетьманщину». Але в українській історії та історичній діяльності національної еліти віками одною із найважливіших справ було українське державне будівництво чи то

у власній суверенній державі, а чи в боротьбі за неї в періоді втрати національної (державної) суверенності. Шукаючи за відповіддю на питання, чому автор цілковито зігнорував цю найважливішу для українців як нації справу, доходимо до висновку, що він не знає історії України, або свідомо її фальшує, бо не хочеться повірити, що він не знає про існування української історіографії і нічого не чув про такі твори, як «Історія України-Руси» М. Грушевського, «Історія України» Н. Полонської-Василенко, «Історія української держави» О. Терлецького, «Велика історія України» І. Крип'якевича, «Нарис історії України» Д. Дорошенка, «Історія України» Б. Крупницького, і ледви чи чув щось про твори з окремих історичних епох української державницької історії, яких є сотні.

Р. Шпорлюк промовчує, а може й не знає існування української Антської держави, існування продовж кількох століть української княжої (руської) держави, існування суверенної козацько-гетьманської держави, існування української держави в 1917-1920 рр. (під різними назвами), існування української держави на Закарпатті 1939 р., існування української держави 1941 р. та існування незалежної державницької формації в Україні — УГВР від 1944 року до п'ятдесятих років. Між періодами державности і під час існування частинної української державности, проходили великі національні процеси з'єднання чи соборности України або боротьби за відновлення соборної і суверенної держави, коли Україна була завойована чужими імперіями. Якщо Р. Шпорлюк не знає тих величезних історичних процесів або їх промовчує, то тим він протиставиться не лише історичній правді, але й фальшиво і шкідливо інформує чужинців, в даному випадку американські радіовисильні РВЕ-РС.

3. Державність західньо-українських земель

Якщо Р. Шпорлюк не знає чи затаює державницьку історію України, то в питанні єдності, чи пак — соборности України він пише ряд неправдивих стверджень. Про ті землі, що їх він окреслює «Західня Україна», Шпорлюк твердить: «ці землі ніколи до 1945 року не входили в одну державну формацію» (тобто українську). Але вистарчить заглянути до будь-котрого згаданого твору про княжу українську державність, то такі західні землі становили українську державу, як також були державою 1918-1920 років.

Р. Шпорлюк пише неправду: «Закарпаття було частиною Угорщини протягом усього історичного періоду...» Але Закарпаття входило до української держави в X-XI століттях. Уже в поході

князя Олега на Царгород 907 року брали участь «Білі Хорвати», згодом українці з Карпат. А в добі великих князів Володимира і Ярослава (980-1054), Закарпаття було частиною української держави. Панував там син Володимира Великого, кн. Всеволод. Згодом, за вел. князя Ярослава Мудрого, навіть сама Мадярщина підпала під вплив України, бо там володів покликаний з України втікач-мадяр Андрій I (1046-1061), зять Ярослава, одружений з княжною Анастасією. Цей король Андрій, наприклад, спровадив з України монахів, які заклали монастир біля Мукачеве. Цей український монастир проіснував до 1221 року. Король Андрій I мав ще титул: «дукс Рутенорум». В роках 1061-1074 на Мадярщині володів внук українського вел. князя Ярослава — Соломон, який був вихований своєю мамою, кн. Анастасією, в українській вірі й культурі.

Пов'язання Закарпаття з рештою України скріпилися за князя Данила Романовича (1202-1264), який був час-від-часу у союзі з мадярським королем Беллою IV (1235-1270), з якого донькою Констанцією одружився син Данила, Лев. Володарем Закарпаття був деякий час київський князь Ростислав Михайлович (†1263), одружений з Анною, донькою Белли IV. Після нього, князь Лев (1264-1300) приєднав Закарпаття до української держави в 1281 році. В імені української держави володів там наджупан Григорій із Берегова, а потім жупан Петро Петрович. Щойно 1321 року король Карло Роберт завоював Закарпаття для Мадярщини. Після цього аж в XX столітті, себто 19-го жовтня, 1918 р., Русько-Українська Народна Рада проголосила злуку Закарпаття з Буковиною і Галичиною в одну державу. А згодом прийшли відомі державницькі події 1938-1939 рр. Чому Р. Шпорлюк замовчує історію українського Закарпаття?

4. Про Південну Україну в статті Р. Шпорлюка

Автор статті подає неправдиву, протисторичну тезу: «південна та південно-східня частина» України була «колонізована українцями лише після того, коли Росія анексувала її в Оттоманській імперії і татар... Ця територія не була частиною української історичної батьківщини...»

Не порушуючи передхристиянських епох української історії, історики приймають, що українська Антська держава сягала до Чорного моря, зокрема на відтинку між Дніпром і Дунаєм. Після «мандрівки народів», українська княжа держава Русь, почавши від вел. князів Ігоря, св. Ольги і Святослава Завойовника, знову панувала над Південною Україною. Опорою держави довгі періоди часу була фортеця Олеше та сильне Тмутороканське князів-

ство, а теж Біла Вежа (Саркел) на Дону. Українська державна влада в Тмуторокані й Олешу втрималася до половини XII століття. З 1134 року відома «Берладська Грамота», згідно з якою український князь Іван Ростиславич володів деякий час на території долишнього Серету й Прута аж по Малий Галич над Дунаєм (сьогоднішнє місто Галагі в Румунії). Від другої половини XII століття аж до приходу татар в половині XIII століття, українська держава доходила до Чорного моря вздовж рік Дністер, Прут і Серет, де втримувалися українські бази в Берладі, Бігороді, Малим Галичі і Килиї. Навіть під владою татарів там залишилося українське населення «берладників» чи «татарських людей».

В добі після упадку княжої України, тобто від половини XIV століття до половини XV століття на території між Дніпром і Дністром жило, хоч розпорошене, але українське населення, зокрема з північного боку до межі «Диких Піль», поза яку українці ходили «на уходи» і «козакувати». На основі цього південно-українського степового населення постало Запорізьке Козацтво. Коли ж на острові Хортиця (а це Південна Україна!) був заснований козацький державницький осередок, то з північного боку вже наближався суцільний український етнічний масив від Полтави, Черкас і Корсуня. В часі Люблінської Унії (1569 р.) українське населення покривало територію Запоріжжя аж до Олешця над гирлом Дніпра. В часі відновлення української держави гетьманом Богданом Хмельницьким, експансія українського населення в південному і південно-східньому напрямі скріпилася, сягаючи Ягорлика над долишнім Дністром і Бахмута (тепер Артемівське) в Донецькому басейні. Українська держава доходила вздовж ріки Богу до її гирла та відтиснула Кримський Ханат майже до берегів Озівського моря.

В східньому напрямі вона поширилася до Рибного над Доном. Це були простори Слобідської України. Також за гетьмана Петра Дорошенка (1665-1676) південні кордони української держави проходили від Ягорлика над Дністром попри Олешки, Запорізьку Січ аж майже до Бахмута.

Отже, твердження Р. Шпорлюка про те, що щойно під російською імперією українське населення залюднило Південну Україну, є історичною неправдою!

5. Російське завоювання України

Роман Шпорлюк замовчує або не знає етапів експансіонізму Московщини-Росії в Україну. Читач його статті міг би зрозуміти, що щойно після 1667 року «південно-східні землі перебували під

зверхністю Москви, утворивши автономну державу, так звану Гетьманщину». В іншому місці Р. Шпорлюк твердить: «Іван Грозний фактично ніколи не мав під своїм правлінням найменшої частки української території». Ці твердження не відповідають історичній правді.

Найперше пригадаємо добу жорстоких руїницько-рабівничих нападів Суздальського князівства на спілку з Муромо-рязанськими, мордвинськими і в'ятськими військами на Придніпрянську Україну в половині XII століття, зокрема страшне лихоліття для України від князів Юрія Долгорукого (1120-1157) і Андрія Боголюбського (1157-1175).

Експансіоністично-завойовницька політика Московщини щодо України почалася вже за князя Дмитрія Донського (†1389) в напрямі східньої Чернігівщини (Сіверщина). Вел. кн. Василь І здобув для Московщини український Козельськ (1405). А 1410 року, москалі здобули Стародуб і Любутеськ. В 1470 роках Москва підкорила собі князів Одоївських, в 1480 — Воротинських і Білевських. Іван III (1462-1506) виразно наголосив політику завоювання Московським князівством українських земель, вживаючи вперше імперський титул: «государ всея Руси». В 1503 році московські війська завоювали майже ціле кол. українське Чернігівське князівство з містами Стародуб, Новгород-Сіверський, Чернігів, Любеч і Путивль. Знищено українське населення Козельщини і Курщини. За наступного князя Василя (1506-1533) москалі вповні підкорили собі Новгород-Сіверщину, поширивши свою експансію в Україну остаточно аж до Путивля над Сулою та на райони горішнього Псла, Ворскли і Донця, викликавши протилитовське повстання кн. Михайла Глинського (1507-1509), що був татарського походження. Цей Михайло Глинський став по смерті Василя III наймогутнішою особою в Москві (1533-1534). Його племінниця Олена Глинська була регенткою в московській державі (1533-1538). Її син Іван IV Грозний був, отже, напів татариним. Проти московської агресії тоді боролися український кн. Костянтин Острозький (велика перемога над москалями під Оршою 1514 р.) і козацький отаман Остап Дашкевич, хоч в рамках Великого Литовського Князівства.

Російська імперія значно поширила свою агресію в Україну за влади царя Івана IV Грозного (1533-1584). Тоді москалі знищили і підкорили собі Казанський і Астраханський Ханати, що улегшило їм дальшу агресію в Східню Україну, створивши собі безпечніше зазілля над Волгою. Вони закріпилися в Батурині, Лебедині, Білгороді, Охтирці, Чугаєві, аж по Ізюм над Донцем, та запанува-

ли над басейном Донця, за винятком самого гирла, де ще втримувався Кримський Ханат. За Івана IV москалі розбудували в завойованій Східній Україні систему військових укріплень: у Путивлі, Білгороді, Рильську, Валуйках і ін. Ці випадові бази допомогли їм в дальшій агресії на Лівобережній Україні. І так, 1556 року цар Іван IV наказав організувати перший в історії похід нібито на Кримських татарів, але виключно почерез українську територію, з Путивля до Дніпра рікою Псло. Експедицією командував дяк Ржевський. Вдруге в 1559 р. московський цар вислав Дніпром вже більшу армію на Крим під командою воеводи Данила Адашева. Ці походи використано для сформування легенди, що, мовляв, москалі — найкращі союзники козаків у боротьбі проти татарів. Саме від царя Івана Грозного датується початок глибокої московської політичної пенетрації козацько-українського визвольного руху, що тоді був очолений кн. Дмитром Вишневецьким-Байдою. Ця пенетрація стала згодом справжньою російською «п'ятою колоною» в українському козацько-державницькому русі, довівши до поділу української держави на спілку з польськими імперіялістами на дві — Лівобережну Гетьманщину і Правобережну Гетьманщину. Цей страшний поділ України був сформалізований в Андрусівській умові 1667 р., яку власне в позитивному навітленні згадує Р. Шпорлюк. Від тоді офіційно над Лівобережною Гетьманщиною запанувала російська імперія.

На основі поданих фактів, твердження Р. Шпорлюка, що за Івана IV Грозного не було московської імперії, яка включала б поважну частину завойованих українських земель, є *історичною неправдою!*

6. Тенденційне поглиблювання розбиття українців

Про що ж, властиво, пише Роман Шпорлюк у своїй 29-сторінковій статті? В головній частині, розділ 2, що займає сторінки 2 до 11, він обговорює нібито «Україну: історичні, політичні та мовні особливості». Але цей нарис поданий з погляду історичних окупантів України. Основуючись на ненауковій тезі існування «двох Україн» — «Західної України» і «Східної України», він висуває протисторичну тезу, популярну в колах російських і польських імперіялістів, що «Західня Україна... із населенням біля дев'яти мільйонів у 1979 р., вважається територією із західною орієнтацією, а друга («Східня Україна») із населенням понад сорок мільйонів, загально вважається прихильною до Росії». Ця теза — *це протинаціональна, протидержавницька пропаганда, що протиставляється головним течіям історії української культури і полі-*

тики, і дійсному духово-політичному становищу українського народу.

Наприклад, княжа Україна-Русь виразно тяготіла ідейно-культурно й політично до Європи чи то почерез Грецію-Візантію, а чи почерез Центральну і Північну Європу. У великій мірі саме з цієї причини Україна прийняла християнство. В той час, коли Україна ставилася вороже до культур азійських орд, то Росія їх сприйняла. Росія сприйняла важливі складники монгольської культури й орієнтальні аспекти візантізму, зокрема в ділянках політики й церкви. В козацькій епосі найважливіший національно-державницький осередок — Запорізька Січ — постійно ставився вороже до Росії. Визначні діячі, як князь В. Острозький (1527-1608), митрополит Петро Могила (1596-1647), козацько-гетьманська держава Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Пилипа Орлика — були про-європейці і проти-росіяни. Також проти-російські позиції займали Григорій Сковорода (1722-1794), Іван Котляревський (1769-1838), Тарас Шевченко (1814-1861) і Микола Костомаров (1817-1885), тобто чолові українці періоду бездержавности і панування росіян над двома третинами українських земель.

Пропагандивна тенденційність Р. Шпорлюка видна з того, що він називає лише два прізвиська «представників сходу України — Михайла Драгоманова та Михайла Грушевського». Справді, Драгоманов — одинокий із визначніших українців XIX століття, який був виразно проросійської тенденції. Але він безмірно менша індивідуальність ніж згадані вгорі чолові українські діячі. Щодо Грушевського, то Р. Шпорлюк згадав його з боку політичної діяльності, але сам ігнорує найважливіший твір М. Грушевського — «Історію України-Руси».

Якщо ж говорити про визначних українців першого чверть-століття XX стол., то й Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Симон Петлюра, митр. Василь Липківський, Сергій Єфремов, В'ячеслав Липинський, Дмитро Дорошенко, і чільні генерали УНР і цвіт української культурно-наукової еліти, об'єднаний у Спілці Визволення України — всі вони були виразними проти-росіянами і про-європейцями. Ще згадати б Юрія Липу, Євгена Маланюка, Яра Славутича, Йосипа Позичанюка, і навіть Миколу Хвильового з його кличем «Геть від Москви!»

Тезу про якісь «дві України» популяризують російські дисиденти, бо така пропаганда їм вигідна в плянах рятування в майбутньому «єдиної неділимої», поділившись евентуально українськими землями з польськими експансіоністами. Знаменним явищем єв-

ропейськості українців є сприймання ідей Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії на всіх землях соборної України, помимо цього, що ці рухи спочатку найсильніше проявлялися на західно-українських землях. За фальшивою тезою Р. Шпорлюка, ідеї ОУН-УПА повинні бути сприйняті неприхильно в «Східній Україні». Проте ці ідеї сприймалися блискавично як рідні, коли для цього прийшла нагода в 1941-1943 роках, а з новим приходом в Україну російських завоювників — революційний націоналізм ОУН-УПА-УГВР став рідний людям усіх українських земель. Процес закріплення ідей ОУН-УПА на всіх землях поступав і в другій половині 40-их років і в 50-их роках. Плодом цього соборного про-європейського і проти-російського націоналізму є поява «шестидесятників» та процеси намагання формувати одну українську катакомбну Христову Церкву.

7. Шпорлюк заперечує самобутність української нації

Різні ненаукові безпідставні фантазії Романа Шпорлюка походять м. і. від того, що він ігнорує визнане суспільними науками існування самобутньої української нації. Пригадаймо про обширну літературу українських націологів, з якою треба б запізнатися Шпорлюкові, щоб він міг займати слово щодо української нації.

Згадати б доцільно хоч кілька українських націологів: *Вадим Щербаківський* («Формация української нації»), *Володимир Старосольський* («Теорія нації»), *О. Інполіт Бочковський* («Націологія і націографія», «Вступ до націології», «Наука про націю та її життя»), *Дмитро Донцов* («Підстави нашої політики», «Націоналізм», «Дух нашої давнини»), *Антін Княжинський* («Дух нації»), *Лев Ребет* («Теорія нації»), *Юрій Русов* («Душа народу і дух нації»), *Микола Міхновський* («Самостійна Україна»), *Віктор Доманицький* («Етапи розвитку науки про націю»). Великий вклад до націології дали основники ОУН, а саме: *Степан Охримович*, *Іван Габрусевич*, *Степан Ленкавський*, *Ярослав Стецько*, *Володимир Янів*, *Богдан Кравців*, *Юліян Вассиян*, *Микола Сціборський* («Націократія»), *Дмитро Мирон* і ін.

До української націології багато дали *Євген Маланюк*, *Юрій Липа*, *Олесь Бабій*, *В'ячеслав Липинський*, *Олег Кандиба-Ольжич*. В 1940 роках цінні причинки до теорії нації внесли *Петро Полтава*, *Осип Дяків-Горновий*, *У. Кужіль*. В п'ятдесятих роках до націології багато додав цінного матеріялу *Степан Бандера*. Могутньою творчістю про українську націю вибухло покоління «шестидесятників» в Україні.

Останніми роками появилися два цінні твори з підпільної України, а саме «Грані культури» і «Дерево національних задач» Степана Говерлі. Отже, якщо Р. Шпорлюк хоче серйозно займатися словом в питаннях української нації, то найперше мусить вивчити її суть. Тоді він не зігнував би найважливішого стремління української нації, як і кожної нації, до оптимального самобутнього виявлення у власній державі. Це стремління можна постійно завважити і воно живе сьогодні.

Отже, основою позитивних радіопередач про Україну і в Україні повинна бути центральна національна тема: *боротьба за національну державу*. Рівночасно зі стремлінням до власної держави йде процес до національної єдності-соборності, чого не узгадане в своїх виводах Р. Шпорлюк. Яскравим прикладом незрозуміння ним тривкості та єдності української нації є українське Закарпаття, що віками перебувало під чужими окупаціями, а все ж таки більшість цього населення вважає себе частиною української нації.

Ігноруючи суть української нації, Р. Шпорлюк ігнорує дуже важну ділянку, а саме історію української еліти, її ролі в різних історичних епохах і вплив на життя нації. А була українська княжа еліта, українська козацька еліта, і є сучасна національна еліта. Він обмірковує різні мовні, релігійно-церковні, політичні, соціальні, господарські питання в такий спосіб, наче б український народ не мав свого національного проводу.

Тому він обговорює різні теми за допомогою методи анонімності-стихії-безвідповідальності. Дамо приклади: «існує популярна думка» (таку фразу можна нагинати на всі боки), «Західня Україна... охоплює ті частини УССР, які стали радянськими у 1939-1945 рр.» (що значить, «стали радянськими?»), «сильний галицький українізаційний вплив...» (суперечність: або галицький або українізаційний), «так звана Уніятська церква...» (що означає «так звана»), «прив'язаність до східних традицій» (яких?), «північно-східні землі перебували під зверхністю Москви, утворивши автономну державу, так звану Гетьманщину» (що означає «перебували», а що «утворивши» і чому «так звану?»), «місцеві українці («центрально-західньої частини») були наведені назад на православ'я російським урядом» (про яке православ'я мова?), «Україна відступила Росії (1922) Шахтинський і Таганрозький райони» (що означає тут «Україна?»), «загально вважалося, що українська мова — лише селянський діалект» (хто «загально вважав?»), «вони («західні українці») перейняли від поляків традиційну їхню зневагу до всього російського» (а не було власних причин для ворожнечі).

чі проти росіян?), «деякі західні українці все ще вважають себе католиками» (що значить «католиками»?), «українці продовж століть проживали в державах, у яких... вони ніколи не були панівною нацією у цих державах» (чому мали хотіти бути панівними у чужих, окупантських державах?).

Згадані цитати є так сконструйовані, що властиво вони нічого точного не означають, а мають інтенцію сугерувати бажані автором думки.

(Закінчення буде)

Увага!

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ

Увага!

Українська Видавнича Спілка в Лондоні (УВС) поручає широким читацьким кругам нове видання — твір Олесь Бердника п.з.

ТЕРНОВИЙ ВІНЕЦЬ УКРАЇНИ

Цей твір належить до найбільш зрілих творів українського Самвидаву сімдесятих років. Є це збірка п'ятьох окремих праць автора — Пісня надземна, Заповіт Христа, Словник РА, Закляття і Терновий вінець України. В цих працях Олесь Бердник виклав своє релігійне і політичне кредо.

— Ти чекаєш Христа? Ти волієш Єдності? Ти жадаєш пробудитися від темного сну тисячолітньої ілюзії?

— Христос прийшов. Він тут. Він з нами. День Христа почався.

ТЕРНОВИЙ ВІНЕЦЬ УКРАЇНИ відкриває БРАМУ ЛЮБОВИ!

Книжка має 251 стор. друку на доброму папері, в твердій обкладинці зі сорочинкою. Мистецьке оформлення — Ростислав Глувко. Люксове видання!

Ціна книжки: Бельгія — 600 б.ф., Велика Британія — 7 ф., Німеччина — 30 н.м., Франція — 80 ф.ф., Швеція — 80 к., Канада — 15 дол., США — 12 дол., Австралія — 15 дол., Австрія — 200 шіл.

В усіх інших країнах рівновартість англійського фунта.

Замовлення на книжку **ТЕРНОВИЙ ВІНЕЦЬ УКРАЇНИ** слати разом із заплатаю (чеками, М.О. готівкою) на адресу УВС в Лондоні:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.,
200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN,

або набувати її в Українських Книгарнях різних країн нашого поселення.

З Дому Неволі**«ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ» Ч. 3**
(Західня Україна, від 16.5.1984 р.)

18.3.84 р. в с. Білки Іршавського р-ну Закарпатської обл. було «зроблено» недільник. Посеред села розчистили місце для нового пам'ятника «героєві соціалістичної праці» ПІТРЕ, який на цьому недільнику не був, бо сидів у цей час у місцевій каварні. Влада вирішила побудувати пам'ятник замість знищеного ними пам'ятника жертвам фашизму.

У 1942 р. мадярські салашисти на тому місці розстріляли 14 українських робітників, мешканців села Білки. І тільки 1944 року фашистська влада дозволила на місці розстрілу пам'ятник-хрест. На хресті було викарбовано імена розстріляних. Проте, в 70-их роках пам'ятник був знищений. Отак, поволі, виявляється спілка комуністів із фашистами.

*

Голова ЦКУК Й. ТЕРЕЛЯ був викликаний на 19.3.1984 прокурором БРАІЛА до районної прокуратури. Мети виклику не зазначено. За існуючими відомостями, на Й. Терелю зфабриковано нову «справу». В селі є багато його одновірців і тому влада побоюється його там арештувати. Тому вони мали намір заманити його до району і там заарештувати.

*

Повернули свої паспорти мешканці с. Довге Закарпатської обл.: ТРИКУР Ганна, БОДНАР Марія, БОДНАР Юрко, БАТЬО Паланя, ТРИКУР Михайло, ТРИКУР Марія. Всі вони належать до УКЦ.

*

Лише в самій Закарпатській обл. повернули владі свої паспорти понад 290 осіб. В цілому на Західній Україні від 2-3 січня ц.р. (1984) повернено владі 921-927 паспортів. Усі, що повернули свої паспорти, є потенційними в'язнями... Моліться за братів і сестер наших, які зважились на муки за віру наших батьків і прадідів!

*

У селі Наліпино Свялявського р-ну Закарпатської обл., у хаті мешканця ПАНЬКО було зроблено обшук: шукали «католицьку крамолу» — Бі-

блю, катехизис, молитовники... За молитву яку уклав митрополит ШЕПТИЦЬКИЙ «за український нарід» влада засуджує на 3 роки за ст. 209¹.

Часто віруючі католики не знають як поводитись під час обшуку. Отже, як тільки «вавилонці» зайдуть до хати, одразу треба стати на коліна й молитися. Молитися на повний голос. Молитися також і за ворогів наших, що в цей час нищать молитовники та іншу релігійну літературу.

Під час допиту ніяких відповідей не давати, а тільки молитися й молитися. Це виводить слідчого з рівноваги. Що б кагебіст не говорив — не можна йому вірити, аж поки не буде зроблено доказів віч-на-віч. І навіть у такому випадку не слід з безбожниками розмовляти. Християнин не може ставити ніяких підписів на документи безбожників. Кожний знай себе!

*

30-го січня у колі близьких друзів було відзначено день народження Володимира Горбового², а також Оксани МЕШКО³, яка відбуває 5-літнє заслання в Хабаровському краю. О. Мешко 79 років, а в Горбовому 85.

*

У селі Келечин Міжгірського р-ну Закарпатської обл., відбувся молебень у пам'ять першого президента Карпатської України о. Августина Волошина. 110 років тому в цьому гірському селищі народився о. Августин Волошин у сім'ї місцевого священика. Отець А. Волошин був не тільки політичним діячем, а також і просвітителем. Найкраще, що він написав — це його «Маруся верховинка» (1931 р.). В серпні 1945 р. о. А. Волошин був арештований органами СМЕРШ і відправлений до в'язниці в м. Ужгород, а звідти перевезений до Москви, де був розстріляний в кінці жовтня⁴.

*

Єдина людина, що правильно окреслила Рауля Валленберга — це був литовський католик А. БОГДАНАС, старшина Вермахту, арештований свого часу (1945) советською контррозвідкою і ув'язнений в таборі, де утримувались чужинці. Богданас був громадянином Німеччини. Р. Валленберг не знав російської мови й розмовляв тільки німецькою. Коли після смерті Сталіна табір чужинців було ліквідовано, із Норильської зони частину тих чужинців, що лишилися живі (150 осіб), було розміщено по психолікарнях. А. Богданас і Р. Валленберг опинилися у Казанській спец.

1. КК УССР («посягання на особистість і права громадянства під виглядом виконання релігійних обрядів»...)

2. Нар. 31.1.1899 р. адвокат, діяч УВО та ОУН. 1.8.1947 р. арештований в Чехії. 9.7.1948 р. переданий польській владі, в 1949 р. переданий советам. Засуджений на 25 років. Помер 21.5.1984 року.

3. Народ. 31.1.1905 р. («Укр. Гельсінська група 1979-1982»).

4. За іншими відомостями, помер 1946 р. при нев'яснених обставинах.

психлікарні. Останній раз Богданас бачив Валленберга в 1962 р., а в 1963 р. він сам був переведений до Сичовської спец. психлікарні.

*

В 1983 р. у концтаборі ВЛ-315/30 у м. Львові віруючий Володимир ПРОХОРОВИЧ, народжений у Миколаївській обл., поповнив самогубство. Під час перебування в концтаборі прийняв греко-католицьке віровизнання і провадив активне церковне життя в таборі. Відсидів у карцерах понад 4 роки. Після останнього відсидження поводить себе досить дивно. В розмовах почав вихвалити Леніна, а себе гудити. 17-го вересня В. Прохорович, працюючи в робочій зоні, відпиляв собі голову на циркулярній пилі. Начальство цей випадок зам'яло.

*

13-14 березня 1984 р. у м. Києві відбувся суд над українським правоборцем Валерієм МАРЧЕНКОМ, якого обвинувачували за ст. 62 ч. 2. В. Марченко хворий, тримав себе на суді з достоїнством. Він заявив, що любить свій рідний нарід, вірить у Бога і надіється на Нього. 18-го березня відбулася літургія у м. Мукачево за здоров'я В. Марченка. Після літургії зачитано присутнім заяву ЦКУК.

*

У с. Верхні Ворота Воловецького р-ну Закарпатської обл. було уряджено молебень і вечір на честь закарпатського письменника-етнографа Луки ДЕМ'ЯНА. У цьому гірському селищі він народився у 1894 р. і тут написав свій перший твір «Чорт на весіллі». Друкуватися почав у 1915 році. З приходом советів вони Л. Дем'яна довгий час не визнавали, та й тепер Л. Дем'яна не часто згадують. Лука Дем'ян твердо переконаний католик, більшу частину свого життя віддав своєму народові. Він учасник католицького підпілля. Коли виникло питання утворення підпільної бібліотеки, Л. Дем'ян передав католицькому підпіллю більшість своїх книг, а частину передав Й. Терелі, своєму землякові, при цьому він заявив: «Скільки себе пам'ятаю, ми, українці постійно ховали своє рідне слово. Я ці книжки тримав схованими від усіх окупантів протягом понад 60 років. . . І важко сказати, скільки іще доведеться ховати книги на рідній мові. Україна ще не переживала такої трагедії й горя, як за большевицьких окупантів. Не треба вірити, що свобода прийде, якщо ви, молоді, її не завоюєте».

*

7-го березня 1984 р. в селі Наліпино Свалявського р-ну, Закарпатської обл., в хаті католика ДЕРБАКА було арештовано українського католицького священика о. Степана ГРИГОРОВИЧА, який мешкає у м. Мукачево із своєю дружиною і дочкою Катрусєю. О. Григорович повернув свій па-

спорт владі; віддала також свій паспорт його дочка Катруся Григорович, за що була виключена з останнього курсу медичного інституту. Арештованого о. Григоровича тримали три доби під арештом, після чого відпустили, зобов'язавши його і його дочку забрати протягом трьох днів свої паспорти. 18-го березня о. Григорович разом із дочкою були арештовані; це вже 4-ий раз о. Григорович арештований, і цим разом із дочкою.

*

9-го березня із лікарні концтабору переведено у в'язничну лікарню тяжко хворого о. Антона ПОТОЧНЯКА. Йому мають робити операцію — це вже третю. О. Антонові 72 роки.

*

Відмовився відповідати під час допиту укр. католик Ілля УЛИГАНІНЕЦЬ. Старший слідчий УВД м. Ужгороду ГОШОВСЬКИЙ спрямував І. Улиганинця на експертизу до психолікарні м. Львова. 12-го березня його етапом було відіслано до Львівської в'язниці.

*

23-го березня 1984 р. голові ЦКУК, членові Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви, Й. Терелі повернули забрані у нього під час арешту (у 1982 р.) книги, в тому числі також і Біблію, зошит із віршами, записну книжку з адресами, а також зошит-чорновик праці «Міти і Січ», і збірку віршів Ірини СЕНИК.

*

З 1-го березня 1984 року новим головою Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви в Україні є Василь КОБРИН.

Президії Верховної Ради
СССР

ЗАЯВА

Після довголітнього рабського життя-існування по тюрмах та таборах ССРСР я прийшов до висновку, що бути громадянином цієї держави є аморально. Відповідно, з 3.5.84 я себе громадянином ССРСР не рахую. У даній заяві я міг би викласти всі мотиви, що спонукали мене до цього кроку, але я рахую, що нема кому і перед ким викладати будь-які мотиви.

Я звернувся із заявою до республіки Ізраїлю з тим, щоб мені надали громадянство республіки; так що новий строк в комуністичних таборах я почну вже як громадянин вільної, вами люто ненавидженої республіки Ізраїлю.

3.5.84 р.

Голова ЦКУК та член «Ініціативної групи
захисту прав віруючих та Церкви на Україні»
Йосип ТЕРЕЛЯ

Єрусалим. Республіка Ізраїль
Панові Президентів та Кнессетів Республіки,

ЗАЯВА

Я, Йосип ТЕРЕЛЯ, уродженець Закарпатської України, 1943 р. народження, українець, жонатий, маємо двоє малолітніх дітей, дружина — лікар, в даний час не працює — за віроісповіданням ми католики. У своїй заяві на ім'я парламенту республіки та п. Президента я прошу розглянути мою заяву про надання мені та моїй дружині громадянства республіки Ізраїль.

Загалом я відбув у московських окупаційних тюрмах та таборах двадцять років. Ні я, ні моя дружина не мали наміру емігрувати — наше місце із своїм поневоленням народом. Але після останнього мого звільнення репресії та погрози з боку властей посилювалися — мені погрожують вбивством, новою тюрмою. . . У 1982 році я очолив новостворену Гельсінську групу — «Ініціативну групу захисту прав віруючих та Церкви на Україні», за що в грудні 1982 р. я був заарештований та засуджений до одного року концтаборів. Наді мною знову готується нова судова розправа і тому я не бажаю, щоб я рахувався громадянином СРСР — жити, працюючи для України, або померти — але не їх громадянином, яким мене насильно зробили окупанти. . .

Думаю, що новий строк у комуністичних таборах я почну як громадянин вільної республіки Ізраїль.

Буду глибоко вдячний, якщо уряд республіки розгляне мою заяву позитивно.

3.5.84 р.

Й. М. ТЕРЕЛЯ
с. Довге, Іршавський р-н,
Закарпатської обл.

Лехові ВАЛЕНСИ

Лист від вірника УКЦ

Дорогий друже, брате у Христі!

Пишу до Вас із повагою та любов'ю. Ваша боротьба, вкупі з цілим народом польським, є тією надією, що додає і нам сил до супротиву. Все в руках Божих і діється після невідкличних Божих рішень. В любові

і жертві. Ради Христа та народу рідного мусимо поборювати зло — творити добро, і невідступно стреміти до всхристиянського об'єднання. Польський нарід переживає велике моральне оздоровлення після кількох десятиліть мороку та тьми.

Стійкість та мужність провідників робітничого руху та католицької Церкви в Польщі додають відваги і нам, тут, у самому лігві сатани. . .

На Україні почались важкі часи. Після сталінських репресій наш нарід ще не переживав таких утисків та поневірянь, як нині. Життя або смерть.

Боротися важко. Боротьба вимагає зусиль, виснаження, зужиття фізичних сил. Боротьба — це велетенська праця. Господь наділив людину свобідною волею. Людина може вибирати і вибирає. Життя або смерть. Душу або тіло. Силу або загибель. Так було, є і буде, поки жие людина на землі. На цім ґрунтується наше життя. Боротися або коритися. А раз ми вибрали боротьбу, то це означає, що ми вибрали добро. Робити добро важко — перше, це потрібно побороти у собі власний егоїзм та слідувати доктрині Ісуса — любити всіх та поважати і боронити власне. Друге — це всхристиянська солідарність. Солідарність, якої так бояться нинішні правителі Москви. Перебуваючи в мордовських політтаборах, я потоваришував з польським патріотом полковником Броніславом ЖУКОВСЬКИМ. Тільки за те, що ми спілкувалися, нас було карано підло і жорстко — нас і тримали разом у карцерах, але віра в Ісуса Христа та спільна мета додавали нам відвагу до спротиву — і ми перемогли! Ворог не зумів нас зламати, не зумів посіяти недовіру та ненависть. . .

Тому ми аж ніяк не можемо скоритися і заключити спілку із злом. Перестати бажати добра. Іти по лінії найменшого спротиву, плисти за водою. Мусимо знати, що боротьба ґартує наші сили, відновлює та освячує наш дух. Є велика надія у наших серцях, що ми заживемо кращих, вільних часів. Великий змисл у рухові Солідарности, що 'го розпочав польський нарід за своє утвердження серед вільних народів Європи.

Наслідки вже дали про себе знати — нас, українців, почали переслідувати з особливою жорстокістю та ненавистю. Я спокійно чекаю нового арешту.

Адже, коли ворог переслідує тільки за те, що ти християнин, за те, що ти любиш свій нарід та Богом дароване життя — це означає, що у нього нема ні сил, ні мудрости поправити зло. . .

Щиро зичу Вам та Вашому народові волі та любови.

12.4.84 р.

Йосип ТЕРЕЛЯ

Додатковий поіменний показник

БАТЬО Паланя, мешканка п. ДОВГЕ Іршавського р-ну Закарпатської обл., відмовилася від паспорту.

БОГДАНАС А., литовець, католик, кол. старшина Вермахту, в 1946 р.

арештований; до 1948 р. у карантинному таборі під Вологдою; переведений до Норильського концтабору, де зустрівся із Р. Валленбергом; у 1953 р. переведений до Казанської психолікарні разом із Валленбергом; у 1963 р. переведений до Сичовської спец. психолікарні.

БОДНАР Марія, мешканка с. ДОВГЕ Іршавського р-ну Закарпатської обл., греко-католичка, повернула паспорт.

БОДНАР Юрко, мешканець, с. ДОВГЕ Іршавського р-ну Закарпатської обл., греко-католик, повернув паспорт.

БРАЙЛА — прокурор Іршавського р-ну, Закарпатської обл.

ВАЛЕНСА Лех, 12.4.1984 р. адресат листа Й. Терелі.

ВАЛЛЕНБЕРГ Раул, політичний в'язень Норильського табору, переведений 1953 р. разом з Богданасом до Казанської СПЛ.

ГЕРЦОГ Хаїм, президент Ізраїля, адресат листа Й. Терелі з 3.5.1984 р.

ГОШОВСЬКИЙ — старший слідчий УВД м. Ужгорода, що спрямував І. Уліганинця до СПЛікарні.

ГРИГОРОВИЧ Степан, священник, греко-католик, мешканець м. Мукачево; відмовився від паспорту. 18.3.84 арештований разом з дочкою.

ГРИГОРОВИЧ Катруся, дочка священника С. Григоровича; за відмову від радянського паспорту виключена з інституту; 18.3.84 арештована разом з батьком.

ДЕМ'ЯН Лука (6.6.1894) український письменник, передав свої книжки підпільній бібліотеці і Й. Терелі; на відзначення дня народження відбувся молебень у селі, де він народився.

ДЕРБАК — греко-католик, у його хаті арештовано о. Степана Григоровича.

ЖУКОВСЬКИЙ Броніслав, поляк з яким у Мордовському таборі познайомився Й. Тереля.

КОБРИН Василь, з 1.3.84 р. голова Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви в Україні.

ABN CORRESPONDENCE

Англомовний двомісячник — Бюлетень Антибольшевицького Бльоку Народів.

Передплачуйте, читайте, поповнюйте міські бібліотеки, поручайте англомовним приятелям і політичним діячам, рекомендуйте українській молоді, зокрема тій, яка не знає української мови.

«ХРОНІКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ» Ч. 4

(Видає Ініціативна група захисту прав віруючих і Церкви в Україні)

АВТОБІОГРАФІЯ

Я, КОБРИН Василь Антонович, народився в тисяча дев'ятсот тридцять восьмому році в селі Тучне, Перемишлянського р-ну, Львівської обл., в сім'ї селянина. Мій батько Антін КОБРИН та моя мати Ольга КОБРИН працювали на власній землі до заведення колгоспів у нашому селі в 1949 році. Батьки, знаючі, що не можуть нічого дати нам із сестрою в спадщину після страшних грабунків московськими наїзниками, приложили великі зусилля, щоб дати нам виховання та освіти. Але не так воно сталося. . .

В 9-ій класі мою сестру Марію було виключено із школи за відмову вступити до комсомолу, після чого вона пішла працювати. Я ж по намові учителів зірвав із батьками, тому, що мати хотіла виховати нас у вірі до Бога. Мені було 14 років, коли я покинув батьківську хату. Те, що було Боже і святе, я ненавидів і поборював у других. Через те вчинив багато шкоди і зла. . .

В 1957 році я завербувався по комсомольській путівці в Ворошиловградську обл. на будівництво Херсонської комсомольської шахти. Звідтам мене призвали в армію. Саме в армії у мене відбувся внутрішній злам, я переоцінив все те, що дотепер було мені любе. . . В 1960 році я відкрито заявив своїм офіцерам, що я вірю в Бога, (за) це був скритикований та осуджений військовими властями. Демобілізувавшись, я приїхав до батьків; чи треба говорити яка то для них була радість.

Після армії я скінчив технікум і працював на телевізійному заводі у м. Львові. В 1972 р. адміністрація заводу довідалася, що я віруючий, і тоді, наперекір моїй совісті, наказали прочитати перед робітниками цеху антирелігійну лекцію. Я прочитав лекцію перед робітниками цеху, але не так, як того хотіли власті — лекція була в користь Церкви та релігії. Після того мене перевели в інший цех як неблагонадійного.

В 1975 році, коли Рада Міністрів видала канібальський розказ не святкувати Пасху, а вийти на роботу, я на роботу не вийшов і написав протест на ім'я голови Ради Міністрів УРСР, за що був звільнений із роботи по статті. В 1979 році за відвідини могили Січових Стрільців мене було покарано на 15 діб, після чого запропорено до психіатричної лікарні.

В 1983 році, після арешту голови «Ініціативної групи захисту прав віруючих та Церкви» Йосипа ТЕРЕЛІ, я тимчасово очолив Ініціативну групу та став її членом. З першого березня 1984 року в зв'язку з важким станом здоров'я нашого голови я очолив групу захисту прав віруючих та Церкви.

ПАСХАЛЬНА БЕСІДА

Сьогодні Церква Христова празнує Світле Воскресіння. Велика неправда у свій час постала, як і сьогодні воно буває. Ісус Христос Спаситель світу сього, Син Бога єдинородного в один час злобою людською на зневагу та муки всьому народові єврейському засуджений був, і на смерть був виданий, і розп'ятий був, і смерть за всіх нас прийняв, щоб відкупити рід людський за гріхи його. . .

В божественній справі відкуплення роду чоловічеського хресна смерть, що відбулася на Голготі, була останньою дією, яка причинилася до осередку віри нашої та морального оновлення. Ми християни! Як і в перші часи гоніння на християн, ми переживаємо той самий упадок, що і колись перед кінцем своїм Рим. Під тиском та фізичним знищенням нинішні правителі-комуністи ведуть смертельну боротьбу проти християн. У чім річ? Що тут причиною?

Коли суспільне життя в своїх основах є підрубаним, коли загальне розтління доходить кінця, коли нема окрилення ніякою плодоносною ідеєю, перед людиною не стоїть ніяка заспокійлива мисль, ніякий промінчик надії, який би звільнив людину від крайньої гибелі, — єдиний світ сонця правди над людством — це ідея Ісуса Христа, що потерпів за нас на хресті. Що ми мусимо робити? Час, коли наш нарід упав під обухом комуністів-богоборців, є і часом великого випробування. Завданням Церкви є — дати правильну орієнтацію в даній ситуації, з'ясувати грозу хвилі, навчити нарід, як йому поводитися у цю важку годину, як невідільно упадати на душі та як розвинути найбільшу енергію, щоб відвернути загрожуючу нам погибіль. . .

Сьогодні нації потрібні люди, які б знайшли у собі мужність та сили в повний голос кричати про наше положення, повне трагізму.

Нинішні московські правителі люблять розділяти поняття католик і українець — чому так підкреслюють правителі відрубність католика від усього українського? Від усього того, чим католик живе і в ім'я чого бореться. Ісус говорив: «Блаженні ви, коли вас безчестити будуть, та гонити будуть, та казатимуть на вас усякі лихі слова не по правді, ради Мене. Радуйтеся і веселіться: бо велика нагорода ваша на небі» (Мат. 5, 11-12)¹. Бо хто за віру понесе смерть, зоветься МУЧЕНИКОМ, нести хрест за віру — це означає, що ти несеш хрест і за свій поневолений нарід. У всі часи,

1. Стихир: «Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та виговорювати всяке лихо на вас, обмовляючи мене (так!) ради. Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі. . .» («Новий Завіт», Рим, 1979).

коли той або інший нарід впадав в розруху та неволю — його провідники наголошували на моральності, на етичній культурі. Коли поляки попали в неволю, засновували товариства задля моральної обнови...², а в останніх часах перед здобуттям волі «товариство етичне». Для нас таке етично-моральне товариство є наша Церква. І тому не дивно, що власті з такою жорстокістю переслідують українських католиків. Мусимо пам'ятати, що сила народу лежить в його масі, а не території. А ця маса має бути здоровою, а не зденаціоналізованою та без власного бажання — до життя...

Сьогодні ми є поділені між різними народами і кожний із них ущаслює нас, як сам того бажає. Ще пам'ятаймо, що ні один із народу-окупанта не дасть нам ніякої волі, ніякого виправлення морального, адже ми для них гірше рабів. Тому ревізію повинні провести тільки ми, і тільки ми!

Настав час отямитися і, не шкодуючи сил, встати за священне право жити.

12.4.84 р.

Йосип ТЕРЕЛЯ

ІСТОРІЯ ОДНОГО ЖИТТЯ

2-го грудня 1944 р. народилася дівчинка Поланя в гірському селі Довге, що на Закарпатті. Чи могла тоді знати ця дівчинка, що з приходом окупантів із-за Великого провалу її життя наповниться трагізмом та болями, яких ніхто ніколи не бачив. Поланя народилася в сім'ї українських католиків, що і розумом і серцем зрозуміли, яке велике горе спіткало наш нарід. Гори. 1947–8 рр. Іде неоголошена війна проти українського народу. УПА змагає в нерівній боротьбі, але на коліна перед справжнім сатаню ніхто не стає. Першими схиляли свої зрадливі серця перед московськими окупантами старі вороги українства — це місцеві москвофіли. Пишуться до московського православ'я, ідуть працювати в установи окупантів, стають юдами та пілатами... Родина БАТІВ не прийняла зло за істину. Так виховали і дітей.

Поланя росла дівчинкою жвавою та розумною не по роках... Наші діти скоро виростили. Сталінський терор привчив наших дітей до тиші і страху... Школа. Перші репресії, перша зневага... Але дівчинка так і не одягнула червоної ганчірки на шию. З 12-ти років стає активним членом католицького підпілля. Ідуть роки. І всі ці роки українець зазнає переслідувань... 21-го липня 1976 року П. БАТ'О заарештовують в м. Калуші і засуджують строком 1-го р. таборів. 21-го травня 1982 р. П. БАТ'О засуджують до 2-ох років таборів суворого режиму...

Суд відбувся в м. Іршава. Склад суду: головуючий суддя — МАКСИМ Г. В.; засідателі — ПАПИНЧАК В. Н., ФЕДОРІЧКО Д.; прокурор — СПІВІЧ П. М.; секретар — ФУЩІЩ І.; адвокат — КАДАР Й. Й.

2. В тому місці не можна було з певністю відчитати 2 слова — Ред.

Ось, що суд мотивує за обвинувачення і вину П. БАТЬО:

«Підсудна БАТЬО П. Ю. в судовому засіданні від дачі пояснень взагалі відмовилась, на питання учасників процесу не відповідала, а сама задавала запитання релігійного характеру.

При таких обставинах суд вважає, що дії підсудної П. БАТЬО повністю доказані і міра покарання щодо підсудної вибрана правильно».

Коментарі, як кажуть, зайві. Сьогодні вороги народу скаженіють і казяться у нестямі, але завтра прийде час розплати. . .

Поляна БАТЬО своє покарання відбула майже повністю в карцерах та ПКТ. 271 доба карцерів! Вкрай знесилена і хвору П. БАТЬО звільнено, щоб знову розпочати нову справу. . . Їй потрібна мед(ична) допомога, але хто буде лікувати католика?

Мало того, голова селищної ради НОДЬ А. Й. видав дикий приказ — не продавати хворій П. БАТЬО хліба. Нема нічого дивного — комуністи не дають християнці хліба. Після того, як Поляна віддала властям свій паспорт, на неї посипалися нові репресії. . .

Чому католики віддають свої паспорти?

Перше, це те, що не хочуть мати нічого спільного із сатаною; друге, це те, що ці паспорти не відповідають дійсності. Ми, українці, повинні мати паспорти УССР, а не «есесеровські».

Брати! Моліться за Поляню БАТЬО.

*

В Рогатинському р-ні, с. Мартини³, в четвер 5-го квітня місцеве начальство вкупі з міліцією розбили каплицю.

Почалося з того, що в село прийшли три міліціанти з дружинниками та зажадали ключі від каплички. Господар не дав. Тоді міліція почала ламати двері — збіглися люди, зчинилася бійка. На другий день в с(ело) наїхало 40 міліціантів та безліч дружинників — бійка тривала до пізньої ночі. Бачачи, що нічого не вдіють, міліціанти пішли на обман — сказали, що нехай люди розходяться, а все залишиться без змін. . .

Але вночі під'їхав кран, і каплицю було розбито.

*

Повернувся вкрай замучений із большевицької неволі І. ВІРСТА. Він відбув строк ув'язнення в концтаборі м. Вінниця разом із Василем СІЧКОМ.

*

3. Слід читати «с. Мартинів (Мостиський р-н, Львів. обл.).

16-го лютого на квартиру члена «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви на Україні» та голови ЦКУК Й. ТЕРЕЛІ прийшов учитель місцевої середньої школи Іван БАБИНЕЦЬ і почав погрожувати, що він, БАБИНЕЦЬ, підірве хату. І. БАБИНЕЦЬ був п'яний. Хто послав цього главаря дружинників на цю акцію — можна тільки здогадуватися. . .

НАШ ДУХНОВИЧ

24-го квітня ми, закарпатські українці, українці по всенькій Україні і далеко за морем, в США, і всюди-всюди, де є наші брати українці, святкують велике свято, святий день! Колись 24-го квітня по всіх церквах Карпатської України кінчалася Панахида, і священики з вірними молилися о блаженній пам'яті безсмертного Олександра ДУХНОВИЧА. А наші діти з особливим піднесенням співали нашу народню молитву, яку наш ДУХНОВИЧ написав:

Подкарпатські русини
Оставьте глибокій сонъ!
Народный голосъ зоветъ васъ:
Не забудьте о своём!

Але не так воно нині. Глибокий мрак упав на наше культурне життя. Московські окупанти знищили майже всяку пам'ять про наше минуле, про наші свободи. . . Але ні! Олександр ДУХНОВИЧ буде жити в наших серцях, поки хоч один українець живе під Карпатами! Українці, будьте горді, що маєте славних та великих людей, які кров із крові твоєї, які ціле своє життя жертвують за добро народне. «Чим бідніший мій нарід, тим ліпше його люблю», — так говорив ДУХНОВИЧ.

Мене зветь сила природна,
Исторнетъ любовь народна,
Я ей пожертвовался въ даръ.

Ще за свого життя О. ДУХНОВИЧ мав честь бути названим «батьком» народу — він був не тільки літератором, але й будівничим храму нашої культури. Він був одним із самих великих, що 'го породила українська мати під Карпатами.

В селі Тополя, що на Західнім Закарпатті, в 1803 р. у родині священика народився майбутній поет і просвітитель Олександр ДУХНОВИЧ. Часто мамка говорила малому Олександрові: «Не забувай Бога, молись Йому та люби свій руський нарід, і якщо ти не будеш через то богатим, зато будеш щасливим». І ДУХНОВИЧ слідував заповіді своєї мамки. В 1922 році закінчив Ужгородську гімназію, після чого пішов на філософію у Кошицях, богослов'я скінчив в Ужгороді. Рукоположив О. ДУХНОВИЧА єпископ ТАРКОВИЧ і назначив його актуарієм своєї канцелярії.

Про своє придворне життя поет пише так:

В ніжних дворах я довго жив,
Гірку славу сладості вкусив,
Властям все підданим служив,
Зле добро іскусив.

В 1830 р. ДУХНОВИЧ обідраний і напівбосий прийшов із Пряшева до Ужгороду, де єпископ не захотів його прийняти до своєї єпархії. В той час ДУХНОВИЧ познайомився з ужгородським жупаном ПЕТРОВАЄМ, який його полюбив і взяв до себе вихователем для своїх дітей, де й пробув ДУХНОВИЧ рівно три роки. Потім була служба в Білій вежі, а з 1838 по 1844 рр. ДУХНОВИЧ працює консисторним нотарем в єпископа Василя ПОПОВИЧА, давнього приятеля поета. На цей час припадає багато що з того, що створив ДУХНОВИЧ. З 1844–1865 ДУХНОВИЧ — канонік Пряшівської єпархії. Помер ДУХНОВИЧ у Пряшеві, в «Духновичовім городі»; тіло своє віддав землі, але душа його між нами. . .

12 квітня 1984 р.

Йосип ТЕРЕЛЯ

ПАНЕ РЕ҃АН!

Часто людина наближається до істини через помилки, бо між істиною та хибною думкою не часто знаходимо протилежність. Мій лист до Вас — лист католика до католика⁴. Віруючого до віруючого.

Я змушений бути в'язнем у власній країні, яка і сама є ув'язненою. . . Чомусь наші правителі висунули неписане правило для віруючих християн ССРС: політикою займається партія, а нам, віруючим, лишається тільки молитися і то тільки у власній хаті, щоб ніхто не бачив. . .

Іноді таке можна почути і з вуст досить поважних та свідомих людей. Чи може стояти осторонь християнин від нинішніх подій, що мають місце у нинішньому світі? Коли вирішується доля людства, чи можемо ми, християни, не брати участі в загальній дискусії, чи не свідчитиме це про нашу байдужість до суспільного блага? Ісус проповідував нам активне життя між вовків світу свого. І тому я рахую, що нинішній грандіозний спір⁵ про права людини як за своїм змістом, так і за своїми наслідками стосується кожного, хто іменує себе людиною.

Я народився в сім'ї католиків; ще до приходу росіян мій батько був комуністом. Тюрми, концтабори і. . . новий режим. Із фашистського концтабору батька звільнили війська США. Певний час батько працював перекладачем в армії США, а згодом поїхав додому на Закарпатську Україну, що вже була в руках московських окупантів. Батька попереджали офіцери американської армії, щоб він не повертався додому, бо його дома чекає тюрма. . . Мій батько вільно володів добрим десятком мов, після закінчення Руської гімназії в Празі вчився в торговій академії

4. Так в тексті.

5. В оригіналі було: «у нинішньому грандіозному спорі».

в м. Мукачево. Через тиждень по приїзді додому батько був арештований і відправлений до ужгородської тюрми, на цей раз своїми соратниками. . . Через сім місяців батько був випущений на свободу, щоб посісти крісло голови райвиконкому в селищі Воловець. . . , потім батька ще заарештовують — на цей раз за те, що він після втечі із фашистського концтабору воював у армії ТІТА. . .

Я виховувався у моєї бабусі. На моїх очах відбувалася ліквідація нашої Церкви — перші жертви, перші болі. . . З самого дитинства я знав, що потрібно ховатися із нашою молитвою, із нашим словом. . . Бабуся завжди твердила, що тільки Євангеліє Христа в-силі зробити нас щасливими вже тут на землі. Новий режим мав на озброєнні інші принципи, інші догми.

Гельсінська угода зірвала маску із обличчя комуністичних правителів — чи не вперше світ впритул відчув неспокій та тривогу за своє майбутнє, за своє існування. . . Ми побачили дикунство та грубі беззаконні інстинкти, що шалено рвуться до втіхи та самозакоханости. Перед нами всіми барвами враз зацвів реальний комунізм.

Під час останнього слідства слідчий управління УВС УСССР ст. лейтенант ГОШОВСЬКИЙ цілком щиро і серйозно допитувався у мене, коли і де я вступив до масонської ложі. . . Смішно? Не зовсім, бо за всім цим криється безкультурність та ненависть до всього, що не їх. . . Дійшло до того, що я, виконуючи завдання масонів та голови всіх масонів світу ІВАНА ПАВЛА II, створив «Ініціативну групу». . .

Думаю, що нічого дивного у цьому немає.

Коли власні помилки нема змоги ліквідувати, тоді на допомогу приходить міт, який завгодно, аби лиш відволік увагу обивателя від дійсности. Лише людини визначає її поведінка, звичаї, чемність, патріотизм, доброта та щирість. Але який комуніст світу може похвалитися всіми цими людськими добротою? Де той комуніст? Тому іноді стає дивним те, що там, де би потрібно проявити твердість та силу, ми, християни, пасуємо перед наглістю та безпринципністю останніх.

Афганістан на совісті західної цивілізації. Ми, християни, не маємо права стояти осторонь того, що робиться в цій гірській країні. Бо тільки військова поразка зможе заставити правителів Москви змінити своє ставлення до некомуністичних держав. І тільки тоді можлива якась лібералізація і тут, у цій велетенській тюрмі народів.

Ми живемо в добу, коли світ зрозумів і відчув, що то «реальний комунізм». Комуністам ніколи не зрозуміти ту солідарність, яка об'єднує людей доброї волі всього світу. Наша доля в наших руках. Але це не означає, що ми маємо чимось поступитися сатані. Можна поступитися розумному, дитині, немічному, — але поступитися ССССР — це би означало дати їм можливість вести себе ще брутальніше, ще нахабніше. Христос говорить: «Отже всякий, хто слухає слова Мої й чинить їх, того уподоблю Я чоловікові мудрому, що збудував свій будинок на камені»⁶.

6. Матв. 7:24. Ср.: «Кожний, хто слухає ці мої слова й виконує їх, подібний до розумного чоловіка, який збудував свій дім на скелі» («Новий Завіт», Рим, 1979).

Тому будуймо своє життя на камені наших християнських переконань і не забуваймо про братів своїх, що потребують нашої уваги та допомоги.

З повагою до ВАС, християнин і брат,

Йосип ТЕРЕЛЯ

9.1.84 р.

*

Власті на Україні мусують ідею створення «автокефальної УКЦ». Що це? Адже всім добре відомо, що Українська Автокефальна Православна Церква є під заборонаю. . . То чому комуністичний режим на Україні так загорівся ідеєю створення так званої «автокефальної УКЦ»? Одночасно КГБ розпускає чутки, що Ініціативна група захисту прав віруючих і Церкви створена по вказівці КГБ, ніби то голова ЦКУК Йосип ТЕРЕЛЯ агент КГБ. . . Рівночасно почалася шалена кампанія по залякуванню рядових членів Церкви, цькування у пресі, на зборах і т.д.

Так, 14-го березня 1984 року на квартиру секретаря Ініціативної групи о. Григорія БУДЗІНСЬКОГО явилася делегація з офіційних представників влади та КП УССР. Так уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів УССР в Львівській обл. сказав БУДЗІНСЬКОМУ, що час вступити в діалог з властями, і що конкретно хоче група, які її домагання? Після того заявив, нехай ідуть католики і реєструються. . . Ця явна провокація з боку властей не може бути прийнята до уваги ні ЦКУК, ні Ініціативною групою.

А вже 17-го березня в селі Коросне Львівської обл. закрили діючу Церкву, нібито вона, знята з реєстрації ще в 1982 р., досі не використовується і тому є сенс, щоб її закрити і створити там музей. . . Справа у тому, що сільчани не прийняли до своєї парафії московського батюшку; от власті і вирішили технічно знищити католицьку Церкву.

В приміщенні селищного клубу відбулися збори, де виступали секретар райкому партії Й. І. ПІРНИЙ та уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів УССР Ю. Ю. РЕШЕТИЛО. Всі виступаючі з лютою ненавистю обплывували УКЦ та її Ієрархію. І це в той час, коли власті нібито шукають якогось «діалогу» з представниками УКЦ — коментарі, як кажуть, зайві. . . В газеті «Перемога» накропана стаття про вищеопишувані збори, де відбулося «засудження» УКЦ та голосування сільчан — бути Церкві у селі, чи ні. Ось що пише газета: «На сільському сході виступили жителі села Катерина ОЛЕНЧУК, Марія МАРИЧ, Ганна ГВОЗДИК, Катерина МАРМУЛЯК. З обуренням присутні зустріли репліки окремих громадян, які необґрунтовано вимагали, щоб Церква діяла. Швидко принишкли осоромлені залом Михайлина КОСТИВ Катерина ЗЕЛІНСЬКА, Катерина КАДАЙ, Євдокія ШИХ, Катерина ПРОЦИШИНА та інші несвідомі елементи. . .» Так газета, заперечуючи сама себе, описує советський узаконений розбій.

У списки злочинців, відповідальних за злочини вчинені проти української Нації, внесемо такі особи:

а) БУТКЕВИЧ Неля Михайлівна — 1936 р. нар. Н. БУТКЕВИЧ народилася в Монголії в сім'ї начальника концтабору. В Монголії закінчила 10 класів, після чого виїхала в СРСР і поступила вчитися в Дніпропетровський медінститут, який і закінчила в 1958 р. Чоловік Н. БУТКЕВИЧ, полковник МВС УССР, працював в управлінні МВС м. Дніпропетровська. З 1970 р. Неля БУТКЕВИЧ⁷, капітан МВС, працює в Дніпропетровській спецтюрмі, де і проявила себе як садист і злочинець.

б) БАДИРА Валентина Андріївна — 1945 р. народження, майор МВС УССР, начальниця концтабору ЕТ-322/63, що в селі Доброводи⁸ Тернопільської обл.

в) БОДНАР Роман Йосипович — 1934 р. народження. Народився у Вінницькій обл., після медучилища працював на Рахівщині, в 1964 р. закінчив Ужгородський університет — факультет медицини. Сьогодні працює начальником 2-го мужеського відділення обл. психолікарні в м. Берегово.

г) БАРИШЕВ Василь Іванович — полковник МВС УССР, начальник Ужгородської тюрми.

д) БАБЕНКО Микола Іванович — полковник МВС УССР, начальник спецтюрми м. Дніпропетровська.

е) БОЧКОВСЬКА Олена Ст-вна — 1930 р. народження, майор МВС УССР, начальник 7-го відділення Дніпропетровської спецлікарні.

Інформаційний центр УНФ скрупульозно вивчив матеріяли, що стосуються вищевказаних осіб. На всіх осіб заведена картотека й фота злочинця, його коротка біографія та основні злочини, що їх вчинив той або інший злочинець.

На квітень місяць зібрано матеріяли про 91 особи, що підлягають судові за злочини, вчинені проти Нації. Всі вищеназвані особи підпадають під класифікацію міжнародніх злочинців, які вчинили злочини проти людства під час останньої війни.

Ще 311 осіб внесено в списки злочинців, на яких не повністю зібрано матеріяли.

Звернення до української еміграції

Брати і сестри!

В останні часи посилюлися репресії проти християн в СРСР, зокрема на Україні. І це не дивно, адже Україна для Москви завжди була більмом на оці. В останні часи, а саме, починаючи з кінця 70-их років, певна частина російської інтелігенції почала прихильно ставитися до нашої бо-

7. В оригіналі «Будкевич».

8. В оригіналі «Доброводи».

ротьби за свою незалежність. Це викликало гнів у правителів Москви — відразу на цю групу інтелігенції посипалися репресії, вони для КГБ стали «жидовствуючими».

Певна частина росіян прийняла католицьку віру. У мене був і є добрий приятель з-поміж російських християн — Олена САННІКОВА. Нині О. САННІКОВА є арештована, карається в застінках КГБ у Лефортовській тюрмі. Віра — се дар Божий. І тому хай вам не буде дивним те, що християнку, щиру і правдиву арештовано та запроторено до тюрми. Це є участю⁹ всіх щирих та нелицемірних душ. Чим викликала такий гнів О. САННІКОВА у властей — її вина доказана — О. САННІКОВА прихильна до українців та інших поневолених народів комуністичної імперії.

Гадаю, що коли щирий брат або сестра потрапляє у біду, ми повинні всі як один встати на її захист. Як бачимо, що хто правдиво захоче науку Ісуса Христа, той постійно наражає себе на переслідування з боку ворогів Церкви. О. САННІКОВА — правдива християнка — і ось на неї посипалися погрози та переслідування. Тому доброму християнинуві нема чого боятися, ані дурного чоловіка, ані диявола. Бо коли Бог з нами, хто може бути проти нас? І дійсно, що і чого ми повинні боятися? Найбільший страх — це втрата віри. А там, де нема віри, — там нема надії.

Українці! Встаньмо на захист російської християнки О. САННІКОВОЇ. Це є справою і нашої Церкви — ми довжники... Вічні довжники перед Отцем нашим Ісусом Христом.

2.1.84 р.

Йосип ТЕРЕЛЯ

Додатковий поіменний показник

БАБЕНКО Николай Иванович — полковник МВД УССР, начальник Дніпропетровського СПБ.

БАБИНЕЦЬ Іван — учитель середньої школи (с. Довге), голова «дружинників», який 16.2.1984 року погрожував Й. Терелі зірванням його помешкання.

БАДИРА Валентина Андріївна — нар. 1945 р., майор МВД УССР, начальник концтабору ЕТ-322/63 в с. Доброводи, Тернопільська область.

БАРИШЕВ Василь Іванович — полковник МВД УССР, начальник Ужгородської тюрми.

БАТЬО Поланія Ю. — народжена в с. Довге Закарпатської обл., українка, член католицького підпілля, заарештована в м. Калуші Івано-Франківської обл.

БОДНАР Роман Йосипович — народжений в 1934 р. у Вінницькій обл., закінчив медичний факультет, завідує 2-им мужеським відділом ПБ Закарпатської обл.

9. Треба читати — долею всіх щирих...

БОЧКОВСЬКА Єлена — народжена 1930 р., майор МВД УССР, завідувача 7-им відділом Дніпропетровського СПД.

о. БУДЗІНСЬКИЙ Григорій — секретар Ініціативної Групи Захисту Прав Віруючих і Церкви в Україні.

БУТКЕВИЧ Неля Михайлівна — народжена 1936 р. в Монголії в сім'ї начальника конітабору; закінчила Дніпропетровський медичний інститут; з 1970 року капітан МВД, помічник у Дніпропетровському СПД. Її чоловік є полковником МВД УССР, і працював в УВД Дніпропетровського обласного відділу.

ГИРНІЙ Й(осиф) І(ванович) — перший секретар Перемишлянського райкомі КПУ (з певністю у березні 1966 р.), в березні 1984 р. виступав на мітингу в с. Коросне у зв'язку з кампанією за закриття місцевої католицької церкви.

ГОШОВСЬКИЙ — ст. лейтенант слідчого відділу УВД Закарпатського обкому, вів слідство у справі Йосипа Терелі.

о. ДУХНОВИЧ Олександр Василевич, нар. 1803 р. в селі Тополя на Закарпатті, помер 1865 р. у Пряшеві.

КОБРИН Василь Антонович, нар. 1938 в с. Тучне Перемишлянського р-ну, Львівської обл., українець. Мати — Ольга, сестра — Марія, суджений в 1979 р.

МАКСИМ Г. В. — член суду Іршавського р-ну, **ПАПИНЧАК В. Н.** — заступ. судді в тій же місцевості.

РЕШИТИЛО Ю. Ю. — уповноважений у справах релігій при РМ УССР у Львівській обл.

Увага!

Увага!

НОВЕ ВИДАННЯ

В Українській Видавничій Спільноті в Лондоні, Англія, щойно появилася праця Степана Говерлі п. з.

ГРАНІ КУЛЬТУРИ

(До серії: Політичні Лекції для Української Молоді)

Вступне слово написав — Богдан Стебельський, а мистецьке оформлення — Ростислав Глушко.

«Грані Культури» є найбільш зрілим політичним документом українського руху спротиву, а через те книжка ця повинна знайти якнайширший розголос серед української читацької публіки.

Книга має 184 сторінки друку на добірному папері, у твердій обкладинці зі сорочинкою. Її можна набути в українських книгарнях або Видавництві по таких цінах: Бельгія — 500 б.ф.; Велика Британія — 6 ф.; Німеччина — 25 н.м.; Франція — 75 ф.ф.; Австралія — 10 австр. дол.; Канада — 12 канад. дол.; США — 10 ам. доларів.

Адреса Видавництва:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London N1 1LF, Great Britain.

УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ПОЛЬЩІ

Українська Греко-Католицька Церква в Польщі* переживає глибоку та затяжливу кризу¹. Це явище тим більш знаменне, що майже в усіх церквах та віросповідних об'єднаннях, які діють тепер у Польщі, проходять якраз протилежні процеси. Особливо римо-католицька Церква та Церква православна змогли виразно закріпити свої позиції так під організаційним як і моральним оглядом шляхом вмілого використання процесів, які проходять у країні на протязі останніх років².

Оцінюють, що Греко-Католицька Церква у післявоєнний період втратила більше половини своїх віросповідників. Найчастіше вони переходили на православія або до римо-католицької Церкви, що в останньому випадку було для українців однозначне з втраченою їхніх національних ознак.

Організація Греко-Католицької Церкви на території Польщі після Другої світової війни зазнала серйозного послаблення³. У висліді територіальних змін, після 1944 року в межах польської держави залишилась лише Перемиська єпархія разом з виділеною в ній ще в 1934 році Апостольською Адміністрацією Лемківщини з осідком у Сяноці⁴. Львівська і Станиславівська єпархії, що були в межах УРСР, діяли формально до березня 1946 року, тобто до часу ліквідації Греко-Католицької Церкви на території Советського Союзу, проведеної «шляхом повторного включення її до складу російської православної Церкви»⁵.

Фізичну ліквідацію Церкви почато також на території Польщі. Дня 21-го вересня 1945 року польська служба безпеки заарештувала ординарія Перемиської єпархії єпископа Йосафата Коциловського. Після того, як він не погодився добровільно залишити осідок Перемиських єпископів, його було важко побито, а далі, після перевезення грузовиком до Журавиці, переслано до ССРСР. Разом з єпископом Й. Коциловським заарештовано й депортовано до ССРСР єпископа Григорія Лакоту та численну групу священників⁶.

Із загального числа близько 700 священників Перемиської єпархії та 130 Адміністрації Лемківщини (за даними з-перед 1945 р.), в 1947 р., в наслідок арештів та депортацій, переселення українців з Польщі до УРСР (в роках 1944-1946 виїхало 489 тис. чол., в

* Автор цієї статті живе в Польщі — Редакція.

тому числі багато священників), завзятих польсько-українських боїв у 1944-1946 рр., замордовано було 24 українських священників. У Польщі залишилися лише коло 25 греко-католицьких священників. У 1947 році вирішилася доля і цих останніх. У квітні, на кілька днів перед початком переселення українців, що проводилося в ході т. зв. «акції Вісла»⁷, органи безпеки заарештували 22-ох греко-католицьких священників, з-поміж яких 21 ув'язнено в концентраційному таборі в Явожні, а одного — пароха греко-католицької парафії св. Норберта в Кракові — у в'язниці на Монтелюпіх⁸. На волі залишилися лише ОО. Василіяни (Варшава) та священник Ріпецький, який виїхав з цивільним населенням на Ольштинщину.

До священників ув'язнених в Явожні ставилися як до особливо небезпечної категорії злочинців. Виключно вони, якщо не рахувати нечисленної групи української інтелігенції, перебували в таборі до кінця 1948 року (більшість в'язнів були звільнені в січні 1948 року). Биті та зневажувані, наприклад, примушували відправляти урочисту Панахиду тоді, як було закопуване таборове сміття, виконувати різні дії, що принижували священничу гідність (запрягали їх до возів наповнених землею), вони пережили табір знищені фізично, але не духово.

Випуск на волю не був для них рівнозначний з приверненням права виконувати душпастирську службу серед більше ніж 150 тисяч українців переселених до північних та західних воєвідств. Греко-Католицька Церква, як організація, вже не існувала. Враховуючи такі обставини, дуже позитивно треба оцінити рішення кардинала Августу Гльонда, який супроти заборони відправляти богослуження в греко-католицькому обряді, суворо екзекованій адміністративними органами влади, в 1948 році дав згоду на тимчасовий перехід українських священників до праці в Римо-Католицькій Церкві.

Такий стан речей тривав до 1956 року. Всі греко-католицькі священники працювали як парохі римо-католицьких парохій, і це була розв'язка тимчасово корисна. Однак їхні віроісповідники (українці), розпорошені на території кількох воєвідств, позбавлені були таким чином власних священників. Протягом десяти років вони молилися в польських костьолах, або також там, де існувала така можливість, або переходили на православ'я, яке в цей час діяло без більших перешкод.

В міжчасі обставини зазнали дальшого погіршення. Постановою від 27-го липня 1949 року держава прийняла на свою власність усе поцерковне майно на території деяких повітів біло-

стоцького, люблінського, ряшівського та краківського воєвідств, тобто в місцевостях, з яких виселено українське населення⁹.

В 1950-1951 роках більшість колишніх сакральних об'єктів передано Римо-Католицькій Церкві.

Зміни, що настали в Польщі після 1956 року, охопили також українську національну меншість. У червні 1956 року засновано Українське Суспільно-Культурне Товариство, появився перший часопис українською мовою — суспільно-культурний тижневик «Наше слово». В грудні Міністерство Освіти дозволило засновувати пункти навчання української мови. В квітні 1957 року Секретаріят ЦК ПОРП прийняв рішення у справі української національної меншости. Виселення українців у 1947 році визнано дією безпідставною та негуманною. Постало тоді також питання, а що з Церквою? У 1956 році почалися всупереч діючій надалі забороні масові повернення населення до місцевостей, з яких воно було виселене. Почався триваючий по нинішній день конфлікт з приводу церков. Люди протягом десяти років, позбавлені можливості брати участь в Богослуженнях у своєму рідному обряді, домагалися цього щораз голосніше. Треба було якнайскоріше знайти якесь вирішення проблеми. Це, яке було прийнято, задовольняло безперечно всіх, крім греко-католиків.

Дивлячись на події 1956 року з перспективи часу, можна сказати, що була тоді в Польщі сприятлива атмосфера для реактивізації Греко-Католицької Церкви. До цього не дійшло з приводу багатьох причин, які лежали в політиці держави та Римо-Католицької Церкви.

Процес десталінізації та добування незалежності від Советського Союзу був тільки мнимий, несправжній. Адміністративна влада не спроможна була анулювати будь-яких рішень, якщо вони навіть мали характер втручань у внутрішні справи Польщі. Незалежно від офіційної критики рішення про переселення українців у 1947 році від багатократно декларованого бажання полегшити їхню часто трагічну долю, справжні наміри влади спрямовані були на збереження існуючого стану речей.

Церква, як самостійна організація з її кількасотрічною культуро-творчою та організаторською традицією, була б тут винятково небажаним фактором.

Монополію на організування українського середовища одержало УСКТ, організація повністю контрольована органами МСВ (міністерства внутрішніх справ — прим. ред.).

В 1957 році греко-католицьким священикам дозволено вернути-

ся до праці в греко-католицьких парафіях. Церкву реактивовано неофіційно, без розголосу і, що найважливіше, без закріплення за нею якого-небудь правового статусу. Організаційно вона підпорядкована Римо-Католицькій Церкві. З цих пір вона мала являти собою виключно її внутрішню проблему.

Примас Римо-Католицької Церкви — неофіційний зверхник Греко-Католицької Церкви — одержав право назначити з-поміж греко-католицьких священників особу адміністратора — генерального вікарія, очолюючого одночасно Перемиську капітулу, себто орган, що по суті не має ніяких компетенцій; в opinii українців є він однак символом продовження традицій колишнього Перемиського єпископства. Черговою та останньою вже ланкою організаційної структури Церкви є вже тільки парафії. Виникла таким чином єдина в своєму роді Церква, яка де-факто існувала, але офіційно якби її не було. Нараховуючи близько 100 тисяч віроісповідників, Церква ніколи не була враховувана в офіційних державних документах. Про її існування не інформовано польської громадськості. Народилася та існує у такій формі вже більше 25 років, без власного єпископа і без права організувати духовні семінарії, що давали б можливість підготовки нового покоління священників, не маючи своїх власних сакральних об'єктів, в яких була б єдиним господарем, вона й надалі не існує у світлі права.

Хоч і пройшло вже 25 років, Церква надалі залишається несаможиттєвою, повністю підпорядкованою владам Римо-Католицької Церкви. Серед українців поширюється думка, що влада польського Костьола не в усій повноті розуміє інтенції та потреби української Церкви та її вірних.

Основною спірною точкою залишається проблема перейнятого Костьолом поцерковного нерухомого майна. Це проблема серйозна.

Церква, яка до 1949 року мала на території Польщі понад 800 об'єктів сакрального характеру, в тому числі катедральний собор у Перемишлі, нині має їх два: цвинтарну каплицю в Пененжні та піднятий з руїн колишній німецький євангелічний костьол в Гурові Ілавецькому. В кількох десятках інших об'єктів залишається типовим піднаймачем, який користує з приміщень римо-католицького костьола тільки на час відправи богослужень. У серпні 1971 р. Католицькому Костьолові та іншим церквам і релігійним об'єднанням передано на власність цілий ряд нерухомостей сакрального характеру на Західних та Північних Землях. Греко-Католицька Церква, що на цьому терені має 3/4 всіх своїх вірних, не одержала жодного об'єкту. Особливо напружена ситуа-

ція триває на території південних та східних воєвідств. Ніхто покищо не пояснив українцям, чому не дозволяється їм переймати церковних будівель, які спорудили їхні прадіди, особливо тих, що роками стоять порожні, ніким не використовуються і підлягають руйнуванню; чому віруючі в Криниці примушені гнітитися столочені в каплиці поряд просторої мурованої церкви; чому кілька тисяч греко-католиків з Перемишля — міста, в якому, крім церкви ОО Василіян, переміненої на приміщення ОГП (Охотнічи Гуфец Праци — добровольчий робочий загін — прим. ред.) та Державний Архів, Катедральний Собор зайнятий ОО Кармелітами Босими, є ще дві церкви закриті від 1947 року — можуть користати лише у визначених годинах з приміщень гарнізонного костьола; чому користуються повною безкарністю винуватці зруйнування висадженої в повітря мурованої церкви в Райському над Солінським Озером, розволоченої за допомогою тракторів церкви в Лїп'ю, розібраної, унікальної ХІХ-вічної церковки в Лютовисках і більше п'ятдесяти їм подібних?! Це болючі запитання.

Спроба знайти на них відповіді всюди — теж і у Ватикані — виявилися виходом не найщасливішим. У 1984 році на цьому фоні дійшло до зміни генерального вікарія: о. Степана Дзюбину заступили оо. Й. Романик з Варшави та Р. Мартинюк з Лїгниць.

Не дивина, отже, що українці почувають себе як обдурені та окрадені. Переконувати їх, що поляки втратили на Сході значно більше — це не найрозумніша аргументація і не досягає вона мети.

Погіршилася ситуація в ділянці нових покликань до священницького стану. З 70-их років починаючи, українська молодь, яка вивчала теологію в католицькому Люблинському університеті та декларувала бажання висвячуватися у греко-католицькому обряді, користувалася значною автономією. Клерики мали власну каплицю, бібліотеку, свого ректора-опікуна та можливість брати участь у додаткових зайняттях з літургії, спізу і мови (української та церковно-слов'янської). Це сприяло напливові значного числа кандидатів до духовного стану, наприклад, у 1971 р. 21 чоловік.

У 1982 році виник гострий конфлікт між університетською владою і церквою та семінаристами греко-католицького віроісповідання з приводу введеного розпорядження, яке ставило перед ними вимогу підписувати вже на першому курсі заяву про прийняття целібату (дотепер греко-католицькі священники, згідно з поставовими Берестейської Унії, мали право на одруження перед останніми свяченнями). Спроба застосувати це розпорядження по

відношенню до вже студіюючих, супроти негативного ставлення до цього більшості студентів, призвела до дисциплінарного виключення з університету трьох осіб та значного обмеження дотеперішньої автономії.

Не здійснилися надії греко-католиків на покликання свого єпископа. Пропозиція в цій справі висунута на засіданні польського Єпископату в 1981 році знайшла підтримку лише в особі вроцлавського єпископа Г. Гульбіновича.

Аналіза розвитку ситуації, що склалася тепер у Греко-Католицькій Церкві, дає підстави передбачати, що в найближчому часі релігійна проблематика стане домінуючим питанням в житті української національної меншости в Польщі. Посередньо впливає на це також занепадаюча культурна активність УСКТ. Організація ця, що нараховує тепер лише 4 тисячі членів, у результаті зростаючого втручання органів МВС — втратила престиж і перестала відігравати в українському середовищі колишню провідну роль. В наслідок хибної політики в ділянці освіти, знищено українське шкільництво. Єдиним нині значущим чинником інтегруючим українську національну меншість у Польщі, є Церква.

В цьому контексті особливо тривожить неприхильне ставлення Костьола. Щораз реальнішою стає загроза національного конфлікту на релігійному ґрунті. Треба відмітити, що держава на цьому відтинку національної політики веде вельми спритну гру. Характерно, приміром, що в суперечці за Церкву адміністративна влада звичайно виступає як речник української сторони. Одночасно ті, що відповідають за ведення політики відносно національних питань, досконало розуміють, що затяжні довголітні спори можуть посередньо спричинитися до консолідації українського суспільства. Щоб цьому протидіяти, заактивізовано дезінтегруючий вплив на середовище української національної меншости льояльної до влади православної Церкви. Явище це особливо помітне на протязі останніх двох років. Православна Церква дуже енергійно вступила в райони, що досі були полем діяльності Греко-Католицької Церкви. Прикладом цього хай буде хочби засновання нової Сяноцько-Новосандецької православної єпархії з молодим та енергійним єпископом о. П. Дубцем.

Весною 1984 року нечисленні православні в Перемишлі одержали один із двох згаданих попередньо церковних будинків, про який більше ніж 25 років безуспішно клопоталися греко-католики. Проблема взаємовідносин між Греко-Католицькою та Православною Церквами з огляду на виняткову складність вимагає, одначе, окремого розгляду.

Примітки

1. Греко-Католицька Церква — називають її також Уніятська Церква — є відгалуженням кол. Православної Церкви, яка на соборі у Флоренції (1439-1445) прийняла унію з Католицьким Костьолом, визнавши зверхність папи, зберігаючи літургію східного обряду та власну організацію. В Польщі унію прийнято було в 1596 році на синоді в Бересті Литовському. В період розборів Польщі, на території російського забору царська влада ліквідувала Греко-Католицьку Церкву, заводячи на її місце своє московське православ'я.
2. Православна Церква, в офіційному звучанні — Польська Автокефальна Православна Церква — займає друге місце під оглядом числа віруючих після Римо-Католицької Церкви — коло 400 тисяч чол.
3. У довоєнній Польщі було 5.1 мільйонів українців (1931 р.). Українці греко-католики (понад 60% укр. населення) проживали на землях кол. австрійської імперії. Православні українці (біля 40%) — землі царської російської імперії. Невеликий відсоток становили українці євангельського віросповідання.
4. Апостольська Адміністрація Лемківщини створена 1934 року з греко-католицьких парафій, що були на території колишніх повітів — сяноцького, ліського, ясельського, горлицького, новотарського та новосандецького, і підлягала безпосередньо Ватиканові. Причиною заснування її було бажання створити протидію зростаючим на території Лемківщини впливам православ'я та українських національних угруповань.
5. Фактична ліквідація була проведена раніше — 11-го квітня 1945 року советська служба безпеки арештувала та заслала на Сибір усіх єпископів, а в тому числі новообраного Митрополита Йосифа Сліпого (Андрей Шептицький помер 1-го листопада, 1944 р.) та 1400 священників, 800 монахів та монахинь. В днях 8-10 березня 1946 у соборі св. Юра у Львові відбувся т. зв. синод, на якому підписано акт «Возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною». З каторги по 18-ти роках заслання вернувся митрополит Йосиф Сліпий, який був Патріархом Української Католицької Церкви з осідком у Римі.
6. Єпископ Йосафат Коциловський помер 17-го листопада у в'язниці в Києві. Єпископ Григорій Лакота, заарештований 12-го вересня 1945 р., помер у вересні 1950 р. на Воркуті.
7. Акція спрямована на остаточну ліквідацію українського збройного підпілля на території Польщі проведена під криптонімом «Вісла» передбачала м. ін. переселення цілого українського населення до північних і західних воєвідств. У новому місці поселення українці не могли проживати в містах, на відстані меншій ніж 30 км. від воєвідських міст та побережжя моря, 50 км. від державного кордону, поблизу залізничних ліній та у скупченні не більшому ніж 10% загалу жителів польської національності в одній місцевості. Сім'ї, що мали негативну opiniю (кожна була зарахована до відповідної категорії А, Б, Ц), поселювано по одній в селі.
8. Концентраційний табір в Явожні (Офіційна назва: Центральни Обуз Праци в Явожне) організовано на місці колишнього гітлерівського концентраційного табору Neu-Dachs — філії табору в Освенцімі-

Бжезінці. Оцінюється, що ув'язнено в ньому близько 3.5 тисяч українців (за офіційними даними 2781 чоловік), у тому числі 150 жінок та 24 священників (21 греко-католицьких і 3 православних). В наслідок тортур, тяжкої праці, заморювання голодом, поразень електричним струмом з огорожі табору, померло біля 150 осіб, в тому числі один священник.

9. Dz. URP, Nr 46, poz. 339 z dnia 27 lipca 1949 r.

Увага!

Увага!

НОВЕ ВИДАННЯ

Роман відомого письменника і публіциста

Степана Любомирського

п. заг.

«НІКОЛИ НЕ ЗАБУДУ»

Книжка цікава і корисна для Вас, Вашої родини чи бібліотеки, Вашої установи, має 592 сторінки, ілюстрована.

Ціна книжки: \$20 (з пересилкою!). Книгарням опуст.

Замовлення з оплатою шліть на адресу:

“HOMIN UKRAINY”
140 Bathurst Street
Toronto, Ontario,
Canada, M5V 2R3

МОСКОВСЬКІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ (1983-1984 РОКИ)

УЦІС, березень 1985 р.

(Закінчення, 2)

28. КОПОЛОВЕЦЬ Іван, вірний УКЦ, арештований 6.1.1984 р. в селі Довге Закарпатської області і засуджений на 2 роки ув'язнення за те, що організував на Різдво колядників.
29. КОРНІЄНКО Пилип, молодий баптист, був покликаний до армії, повинність відбував у Семипалатинській області. Тут він не піддався російсько-атеїстичному перевихованню і під сталими тортурами загинув. Коли рідні відкрили привезену труну, то знайшли на його тілі численні рани від побиття та тортур.
30. КРАВЧУК Іван Іванович, нар. 6.7.1944 р., одружений, батько дітей, баптист, арештований 25.7.1983 р. в м. Ківерці на Волині, реченець засуду невідомий.
31. КРАВЧУК Яків Іванович, нар. 1955 р., одружений, батько дитини, арештований влітку 1984 р. на Волині.
32. КРУГОВИЧ Олександр Васильович, нар. 27.10.1944 р., одружений, батько дітей, арештований 25.1.1984 р. в м. Макіївці. Довго держали його під слідством, обвинувачують за релігійну діяльність.
33. КСЬОНЗ А. Й. родом з м. Миргорода, мав вищу освіту, під час війни був у штабі дивізії червоної армії, з якої дезертирував і вернувся на свою Полтавщину, де активно діяв проти московських окупантів. Вперше був арештований в 1945 р., але тоді йому вдалося втекти і під прибраним прізвищем Давидов влаштувався старшим економістом в Молдавії. На початку 1983 р. його викрили, заарештували і за ст. 56 КК УССР («зрада батьківщини») засудили на кару смерті — присуд виконано.
34. КУЗЬМЕНКО Петро В., нар. 9.2.1929 р., одружений, батько дітей, арештований 17.2.1983 р. в Києві за релігійну діяльність і засуджений на невідомий термін ув'язнення.
35. ЛИСАК Петро Олександрович, нар. 1915 р., інженер, заарештований 1956 р. за виголошену промову на одних студентських зборах про повстання на Угорщині та запропорений до Сичевської психлікарні (Смоленська область), де карався на протязі довгих років. Звільнений тому два-три роки, а 9.8.1984 р. вдруге заарештований.
36. ЛИТВИН Юрій Тимофійович, нар. 1934 р. на Київщині, одружений, батько сина. Вперше був арештований 1955 р. і засуджений на 10 років концтаборів. Обвинувачували його за створення «організації антирадянської групи». Був звільнений в квітні 1965 р. 14.11.1974

- р. Юрія Литвина вдруге заарештували і за ст. 187¹ (поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський і суспільний лад) засудили на 3 роки ув'язнення. В 1977 р., після звільнення Литвин вернувся до матері на Київщину. 1978 р. став членом Української Гельсінської Групи, автор численних наукових статей на теми з питань держава і право в ССРСР, політично-економічний трактат та ін., а теж був автором збірки віршів «Трагическая галерея». 6-го серпня 1979 р. Юрія Литвина КГБ втретє арештувало і за ст. 188¹ засудили на 3 роки концтаборів. 6.8.1982 р., тобто в день звільнення, Юрія Литвина поновно заарештували і за ст. 62 КК УССР засудили на 10 років концтаборів суворого режиму і 5 років заслання. В жовтні 1984 р. наспіла сумна вістка, що 5.9.1984 р. в Пермському концтаборі 36-І загинув трагічною смертю Юрій Литвин. Є всі підстави до твердження, що його підступно замордували так, як багатьох інших українських патріотів.
37. ЛОБОДА Володимир, пастор п'ятидесятників, за що карався в московських концтаборах. Знову заарештований 1984 р. в Донецькій області і за ст. 209 КК УССР (проповідування релігійних віровчень) засуджений на 4 роки концтаборів і 3 роки заслання.
38. ЛУЧКО Іван з міста Рівне, п'ятидесятник, арештований в 1984 р. і засуджений на невідомий термін ув'язнення.
39. ЛЕВИЦЬКИЙ Михайло Кирилович, нар. 1911 р. в с. Мар'янівка на Волині, одружений, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, довголітній підпільник. Викритий, заарештований і 17.8.1984 р. колегією в кримінальних справах обласного Волинського суду за статтями 56 і 58 КК УССР засуджений до розстрілу. Левицький на суді твердив, що не визнає за собою вини, бо він боровся за волю України на українській землі.
40. МАКСИМІВ Галина, нар. 11.9.1932 р. в Закарпатській області, мати сина, студента Олександра, якого в 1982 р. були запроторили до психлікарні за те, що зрікся советського громадянства. Тоді також Галину Максимів були засудили на 1 рік ув'язнення. На весні 1983 р. в Ужгороді Галину Максимів вдруге засудили на 3 роки концтаборів за ст. 187¹ КК УССР за політичні справи. Тепер вона карається в Одеському концтаборі.
41. МАМУС Микола Степанович, член ОУН, 1948 р. заарештований в Чехо-Словаччині під закидом, що був зв'язковим між ОУН в Україні та на чужині. Відтак був переданий Москві і після тортур, під якими нічого не виказав, був засуджений на 25 років концтаборів. Після відбуття засуду жив у м. Козова на Тернопільщині, де його знову заарештували і в 1984 р. примістили у Львівському концтаборі (уст. ВЛ-315/30).
42. МАРЧЕНКО Валерій В., нар. 16.9.1947 р. в Києві, філолог, журналіст і перекладач, внук українського історика Михайла Марченка. Вперше був заарештований 25.6.1973 р. і засуджений в Києві на 6

років ув'язнення і 2 роки заслання. Судили його за ст. 62 КК УССР за написання трьох документів, які скваліфіковано як «націоналістичні». В травні 1981 р. В. Марченко вернувся до Києва. Він прагнув стати священиком, але йому не дали змоги. ... 21.10.1983 р. КГБ вдруге арештувало В. Марченка і знову за ст. 62 КК УССР засудили на 10 років концтаборів і 5 років заслання, не беручи до уваги того, що він був важко хворий. Згодом Марченкові не дали дозволу на виїзд на лікування і самі не лікували. Держали його в Ленінградській тюремній «лікарні», де йому вкорочували життя, свідомо і планоно. У висліді того 7.10.1984 р. Валерій Марченко помер.

43. МАЦЮК Микола Панасович, нар. 30.8.1953 р. на Тернопільщині, п'ятидесятник, арештований 1984 р. і в Тернополі засуджений на 5 років ув'язнення.
44. МЕЛЬНИК Панас живе у Вінницькій області, пастор, очолює незареєстрованих п'ятидесятників, за що в 1956 р. був засуджений на 25 років концтаборів. Після звільнення був вернувся до Вінниці. 4.11.1984 р. його вдруге заарештували за релігійну діяльність.
45. МИНЗАР А. з села Старий Вишнівець на Тернопільщині, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, перебував у підпіллі до 1960 р. В тому році був заарештований і засуджений на 25 років концтаборів. В 1984 р. в концтаборі Минзара вдруге заарештували, перевезли до Тернополя і після слідства засудили до кари смерті.
46. МУЗИКА Володимир служив в червоній армії в Казахстані, але як глибоко віруючий християнин не піддавався атеїстичному перевихованню, за що був тортурований аж до загибелі. Офіційно з армії були подали, що він помер на інфекцію черепа. Перевезну домовину в Україну родина відкрила і на тілі знайшла численні знаки побиття і тортур.
47. МИКУЛЯНИЧ М., житель с. Грушеве на Закарпатті, заарештований на початку 1984 р. і засуджений на 3 роки ув'язнення за приналежність та поширювання віри Свідків Єгови.
48. НІКІТИН Олександр, нар. 1937 р. в Донбасі, інженер, одружений, батько дочки, працював інженером електрики в копальні Донбасу, де від 1963 р. інтенсивно працював над покращанням долі робітників. За це в 1970 р. був звільнений з праці. В 1972 р. його арештували і запроторили до Дніпропетровської психлікарні, де він зустрівся з іншим борцем за права робітників Володимиром Клебановим. В 1976 р. Нікітина звільнили з тюремної психлікарні. В 1977 році, коли Клебанов почав організувати в Донбасі «Асоціацію незалежних профспілок УССР», то Нікітин став першим його співробітником по цій лінії. Незабаром його знову арештували і майже один рік держали в психлікарні, а після кількох місяців на волі 6.1.1981 р. О. Нікітина поновно заарештували і запроторили до зловісної психлікарні, де він під інтенсивними отруйними уколами помер мученицькою смертю на весні 1984 р.

49. ОМЕЛЯНЧУК Микола заарештований і засуджений на невідомий термін ув'язнення в 1983 р. за свої християнські переконання.
50. ПАВЛЕНКО Олександр Йванович, житель с. Хутори на Черкащині, нар. 18.10.1952 р., баптист, заарештований 21.3.1984 р., однаке дотепер невідомий реченець засуду.
51. ПАВЛІВ Олександр Йванович, нар. 14.5.1936 р. на Львівщині, одружений, батько дітей, пресвітер незареєстрованих баптистів, арештований 9.2.1983 р. в с. Гірник на Львівщині. Обвинувачують його за те, що виступав в обороні борців за УССД та обороняв клерикалізм, одержував літературу з-за кордону та інше. Дотепер про засуд невідомо.
52. ПАЛАНІЙЧУК Іван Йванович, нар. 2.9.1949 р., одружений, батько дітей, член СХБ, за що був арештований 3.4.1984 р. в с. Комарів в Чернівецькій області, довгий час перебував під слідством.
53. ПАЛИГА Олександр Юхимович, нар. 1922 р. на Волині, одружений, батько дітей, працював на фабриці фрезерувальником, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, довголітній підпільник. Переїхав з Волині до м. Вінниця, де легалізувався і жив до 1983 р. та підпільно далі діяв. Тут його викрили, арештували, перевезли до Луцької тюрми і після довготривалих тортур 17.8.1984 р. за статтями 56 і 58 КК УСССР засудили до розстрілу разом з іншими товаришами членами ОУН. Під час процесу Палига тримвся мужньо, вини за собою не визнав, ласки не просив. . .
54. ПІДГОРОДЕЦЬКИЙ Василь Володимирович, нар. 1926 р. на Львівщині, член ОУН і старшина УПА, учасник визвольної боротьби. В 1950 р. висланий до Молдавії, де легалізувався, одружився з Марією та інтенсивно організував підпілля. Арештований 1951 р., перевезений до Львова і за стст. 56 і 58 КК УСССР засуджений на 25 років концтаборів. В 1955 р. був засуджений на додаткових 5 років за організацію таборових повстань так, що разом мав каратися в концтаборах 30 років. Після відбуття повного засуду його звільнили в 1981 р. і він вернувся на свою Львівщину, де був далі переслідуваний, не приписали його, ніде не міг найти роботи, бо не дали. У висліді того наприкінці 1982 р. його знову арештували та засудили на один і пів років ув'язнення. Після звільнення Підгородецький знову вернувся до рідного села Крушельниця на Львівщині, але знову недовго був на волі, бо 1.3.1984 р. його втретє заарештували, але покищо невідомо на який реченець ув'язнення засудили.
55. ПОСТУЛЯТ Григорій, свідок Єгови, за що був заарештований на початку 1984 р. в Кіцманському р-ні і в Чернівцях засуджений на 3 роки суворого режиму в концтаборі.
56. ПОТОЧНЯК Антін, священник підпільної УКЦ, нар. 1912 р., учасник визвольної боротьби ОУН-УПА. В 1944 р. о. Антін Поточняк був курінним УПА. Заарештований 1947 р. і засуджений на кару смерті, замінену на 25 років концтаборів, згодом йому добавили ще 4 роки

так, що всього разом о. Поточняк карався в концтаборах 29 років. Після відбуття повного засуду далі сповняв свої духовні обов'язки, як підпільний священик УКЦ. Коли московські агенти майор КГБ Володимир Демченко та Олекса Гнидин просякнули в рух «покутників» УКЦ з плянами, щоб розколоти УКЦ, тоді ОУН на батьківщині вислала до руху «покутників» о. Антона Поточняка, щоб своїм авторитетом і працею не допустив до обману вірних. Викривши агентурну дію о. А. Поточняк в 1982 р. виступив з «руху покутників» і за ним пішла переважаюча більшість вірних, які знову вернулися на старі позиції УКЦ. Таким чином злочини Москви були демасковані, а агенти безслідно зникли. Єдність УКЦ збережено. В 1982 році о. Антін Поточняк став членом «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви» в Україні, а водночас і членом Центрального Проводу Українського Національного Фронту (УНФ). Цього Москва не могла простити. В жовтні 1983 р. КГБ знову заарештувало о. А. Поточняка і після засуду примістили його у Львівському концтаборі, де при допомозі медичних засобів 29.5.1984 р. о. Антона Поточняка вбили.

57. РАФАЛЬСЬКИЙ Віктор Парфенійович, нар. 1919 р., вчитель історії, одружений, останньо жив в м. Стрий на Львівщині. Вперше був заарештований 1954 р. за приналежність до таємної групи і за написання «Оповідання про минулі роки». Відтоді до 1980 року він карався 17 років у різних московських тюремних психлікарнях. В 1980 р. поновно арештований і запроторений до психлікарні у Львові, звідки в 1983 р. втік, але схоплений в Москві і відвезений до психлікарні. В 1984 р. карався в Сичівській психлікарні (Смоленська область).
58. РЕЗНИЧЕНКО Петро Федорович був членом незалежної профспілки, яку очолював В. Клебанов, за що був два рази арештований і суджений. Він теж зрікся з советського громадянства і віддав паспорт. Звільнився 11.8.1983 р., але шість днів пізніше його поновно заарештували. Останньо про його долю нічого невідомо.
59. РОГАЛЬСЬКИЙ П. баптист, за що був заарештований і в лютому 1983 р. засуджений на 3 роки ув'язнення.
60. РОМАН Іван, робітник лісокомбінату в Тячівському районі на Закарпатті. Заарештований на початку 1984 р. за приналежність до ЄХБ, немає даних про реченець засуду.
61. РОМАНЧУК Яків Тимофійович, нар. 13.11.1928 р. на Херсонщині, одружений. В 1984 р. в м. Нова Каховка був заарештований і засуджений за релігійні переконання.
62. РОМАНЮК Володимир Миколайович, нар. 1958 р., одружений, житель с. Комарівка на Тернопільщині, арештований 5.11.1984 року на Волині, куди перевозив баптистську релігійну літературу.
63. РУСАВУК Петро А., нар. 1957 р. на Волині, арештований в 1984 р. в м. Ковель за поширювання релігії ЄХБ.

64. САВИЦЬКИЙ Д. Я. родом з м. Миргорода на Полтавщині, в 1941 р. дезертирував з червоної армії і вернувся до Миргороду, де він українську національну освідомлюючу працю серед населення. Йому погрожували московські партизани. Наприкінці війни був у дивізії «Галичина». Після війни на підроблені документи вернувся на свою Полтавщину, де жив і працював до 1983 р. В тиому році КГБ арештувало його і за ст. 56 КК УССР («зрада батьківщини») засудили на кару смерти, вирок виконано.
65. СЕМЕНЮК Клим, нар. 1930 р., за політичні справи вперше був арештований у 1950-их роках і відбув засуд у Мордовських концтаборах. Після звільнення жив у Києві, де в жовтні 1984 р. його вдруге заарештували та обвинувачують за якийсь документ — «Звернення до робітників усього світу». Клим Семенюк тяжко хворий на язву шлунка і гіпертонію.
66. СЛЮСАР Василь Леонтович, нар. 1930 р. на Волині, одружений, член незарєстрованих неофіційно ЄХБ, за що був заарештований 19.10.1984 р. і засуджений на невідомий реченець ув'язнення.
67. СМЕТАНА Іван з села Салаші Львівської області, арештований 1983 р. і засуджений на 2 роки ув'язнення за активну діяльність на відтинку підпільної УКЦ.
68. ТИМЧУК Іван Васильович, нар. 18.5.1919 р. в Донбасі, одружений. батько дітей, арештований 18.9.1984 р. і засуджений на три з половиною років ув'язнення за приналежність до ЄХБ.
69. ТИХИЙ Олексій Іванович, нар. 27.1.1927 р. на Донеччині, закінчив педагогічний факультет Московського університету, після чого працював завідувачем навчальної частини в середній школі, одружений, батько сина. О. Тихий був палкий оборонець рідної мови та національних прав України. Він автор ряду самвидавних цінних творів, як «Не можу більше мовчати», «Роздуми про українську мову і культуру в Донецькій області», «Ви і ми» та ряд інших, які документально викривають московську окупаційну політику в Україні. Він теж був членом Української Групи Сприяння Гельсінським Домовленням. Вперше був заарештований в 1957 р. і засуджений на 7 років ув'язнення за домагання поширити мережу українських шкіл на Донбасі. Вдруге О. Тихого КГБ заарештувало 4.2.1977 р. і обвинувачували за патріотичну українську національну діяльність та засудили на 10 років суворого режиму в концтаборах і 5 років заслання. В концтаборі О. Тихий далі активно діяв, але під ударами важкого режиму, часто киданий до ізолятора, на голодній пайці, або тільки живлений водою, захворів на рака. Без відповідної медичної допомоги йому прискішеним темпом вкорочували життя, у висліді чого 6.5.1984 р. перестало битись серце великого патріота України, а московські окупанти навіть заборонили його тіло перевезти на рідну батьківщину.
70. ТКАЧ Василь Іванович, нар. 31.5.1946 р., одружений, батько дітей,

- баптист. 5.2.1984 р. в м. Новоград-Волинський під час молитовного зібрання міліція зробила наскок, розігнала віруючих, а В. Ткача заарештували і за ст. 188 КК УССР засудили на три з половиною років концтаборів.
71. ТКАЧЕНКО Іван, нар. 5.6.1959 р., заарештований в 1984 р. і засуджений на 2 роки ув'язнення за релігійну діяльність. Його ціла родина була вивезена до Казахстану.
72. УЛИГАНИНЕЦЬ Ілля з с. Тибава Закарпатської області, вірний УКЦ, зрікся з советського громадянства і подер свій паспорт. Після того органи безпеки робили в його хаті обшук, під час якого забрали катехизм, біблію, рукописні тексти молитов та інше. 15.1.1984 р. І. Улиганинця заарештували і після слідства відвезли до Львівської психлікарні на експертизу. Про його дальшу долю немає вісток.
73. ФАБРИКА Олександра Орестівна, нар. 1959 р. на Тернопільщині, в 1983 р. вона подала прохання до державних органів, щоб дістати дозвіл на виїзд з СССР. Незабаром після того її заарештували і засудили на один рік ув'язнення за «тунеядство» (дармоїдство).
74. ФЕДОРЧУК Іван, житель с. Олександрівка на Волині, заарештований 12.8.1983 р. і за ст. 209 КК УССР засуджений на 5 років ув'язнення. Обвинувачували його за те, що був єпископом церкви п'ятидесятників.
75. ФЕЛОНІК, родом з с. Тучин Гошанського р-ну Рівенської обл., одружений, батько дітей, підрайоновий референт ОУН, відомий під псевдонімом «Вовк», учасник визвольної боротьби ОУН-УПА в 1942-1945 роках. Вперше був заарештований в 1945 р. і засуджений на довголітнє ув'язнення. Після відбуття повного речення засуду вернувся до рідного села Тучин і далі таємно працював для визволення України. Вдруге заарештований на переломі 1983-1984 р. Під час слідства був тяжко тортурований, але не заломався. У вересні 1984 р. після 5-денного процесу був засуджений Рівенським обласним судом на кару смерти до розстрілу.
76. ФИЛИПЧУК Бронислав Андрійович, нар. 1944 р. на Волині, інвалід 2-ої кляси, член ЄХБ, за що був арештований 13.8.1983 р. і засуджений на невідомий реченець ув'язнення.
77. ФИЛАТОВ Володимир Олександрович, житель м. Херсон, радіотехнік. Він у своїй хаті відкрив приватну студію звукозапису. Репертуаром для нього служила лірика емігрантських ансамблів записана на грамофонних пластинках і магнітофонних стрічках, з яких користалася виключно інтелігенція. За це в 1983 р. Філатова заарештували і за статтями 148 і 154а КК УССР Херсонський суд засудив на чотири з половиною років ув'язнення.
78. ФРАНЧУК Володимир, нар. 1957 р. в Донбасі, одружений, батько дітей. Він був керівником групи молоді, яка на основі студій літератури, а зокрема поезії, поглиблювала свої знання та погляди християнської віри. В листопаді 1984 р. КГБ заарештувало Франчука

та обвинуватило за ст. 187-1 КК УССР («антисовєтські наклепи»). За цією статтею карають до трьох років ув'язнення.

79. ХИМОЧКО М. О., народжений в містечку Миргород на Полтавщині, його родичі загинули під час штучного голоду, організованого Москвою в Україні в 1932-1933 роках. Тому в 1941 р. Химочко не хотів воювати за окупантів України і кинув зброю та вернувся до рідного Миргороду, де вступив до поліції, щоб поборювати московських партизанів та їхніх вислужників. В 1945 р. вступив до дивізії «Галичина». Після війни вернувся на підроблені документи і жив в селищу Кутузівка на Харківщині, де вів національно освідомлюючу роботу серед радгоспників. Заарештований наприкінці 1983 р., перевезений на слідство до Миргороду, де був засуджений на кару смерти через розстріл.
80. ХІРА Олександр, підпільний єпископ Української Греко-католицької Церкви в Закарпатській області, нар. 17.1.1897 р. в селі Вільхівці на Закарпатті. Після закінчення богословських студій в 1920 р. був висвячений у священники. В 1934 році стає ректором духовної семінарії в Ужгороді та професором богослов'я. Під час мадярської окупації Карпатської України в 1939 р. мадяри держали о. О. Хіру під домашнім арештом. За свою віддану працю на церковному полі о. О. Хіра в 1943 р. одержує звання Папського прелата. В 1945 р. о. О. Хіру таємно висвячують на єпископа УКЦ, за що його московські окупанти почали посилено цькувати та переслідувати. 10.2.1949 р. єпископа О. Хіру заарештували і після тривалих слідчих тортур в Києві засудили на 25 років каторги. В 1962 р. його звільнили з концтабору зі заборобою вертатися на Україну. Таким чином Владика О. Хіра опинився на вічному засланні в Казахстані, де таємно далі сповняв свої душпастирські обов'язки, за що його стало переслідувати та карали. 26.5.1983 р. в казахстанських пустелях перестало битись знеможене серце великого мученика за Христову віру і свою улюблену батьківщину-Україну.
81. ХМАРУК Петро свого часу був організатором копіювальної машини для помножування самвидавної літератури в Києві, за що був засуджений на 5 років концтаборів. Вдруге його арештували на основі провокацій КГБ нібито за підроблювання якихсь документів, а насправді за його українське патріотичне переконання і в 1983 році засудили на 3 роки ув'язнення. Зараз карається у львівському концтаборі.
82. ЧАБАН Микола Семенович з м. Ковель, заарештований 5.8.1983 р. за приналежність до СХБ і засуджений на невідомий реченець ув'язнення.
83. ЧАГАЙДА Борис родом з Сумської області, офіцер спеціальних військових частин, підпорядкованих прикордонним гарнізонам КГБ. В 1983 р. під час однієї суперечки з росіянами, які ображали його українську національну честь і заперечували права українського народу на свою державну незалежність витягнув револьвер і застрелив

- 3 офіцери і 5 бійців військ КГБ. Зразу був заарештований і звинувачений за ст. 66 КК РСФСР, а відтак запроторений до Дніпропетровської політичної психлікарні. Дальша його доля невідома.
84. ШАПОВАЛ Іван з с. Вишнівець на Тернопільщині, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА, заарештований 1946 р. і в Тернополі засуджений на довічне ув'язнення. Після 10 років каторги був звільнений і вернувся до рідного села. Як добрий український патріот в 1983 р. був вдруге заарештований і за свою діяльність засуджений на кару смерти через розстріл.
85. ШВЕД Анна Кузьмівна, нар. 5.2.1939 р. в Тернополі, одружена, мати дітей, заарештована 1983 р. і за ст. 183¹ КК УРСР засуджена на 2 роки ув'язнення за те, що міліціонера назвала «бандитом» під час того, коли він ображав її релігійні переконання.
86. ШВЕД Григорій Степанович, нар. 15.4.1930 р. на Тернопільщині. Заарештований і засуджений 22.7.1983 р. на 3 роки концтаборів за те, що під час обшуку в його хаті знайшли рукописний документ про підступне вбивство державними чинниками баптиста Івана Мойсеєва в 1972 р.
87. ШВЕД Тамара Іванівна 1983 р. в Тернополі засуджена на два і пів року за приналежність до п'ятидесятників.
88. ШТРАВКА Олександр, нар. 6.10.1950 р. в Кривому Розі, де його родина живе донині. В 1974 р. Олександр зі своїм братом Михайлом були втекли до Фінляндії, яка їх видала Москві. За це Олександра запроторили до психлікарні, де він карався до 1979 р. 12.3.1980 року О. Штравка був знову заарештований в Карельській АССР і відвезений до психлікарні, де пробув один рік. В серпні 1982 року його поновно заарештували та звинуватили за «антирадянську агітацію та пропаганду» і засудили на 3 роки ув'язнення. В концтаборі над ним дуже знущалися, у висліді чого він робив спробу відібрати собі життя. На початку 1985 року продісталися вістки на Захід, що в концтаборі КГБ завело нову справу проти Штравка та обвинувачують його за ст. 190¹ КК РСФСР і поновно будуть судити.
89. ЩУР Анатолій, Почаївський монах, відомий як о. Андрій, дотепер за душпастирську діяльність карався 9 років у московських концтаборах. В січні 1984 р. у Львові о. Андрія — Анатолія Щура поновно заарештували. Про реченець засуду покищо невідомо.
90. ЮРКЕВИЧ Михайло Михайлович, нар. 1955 р., одружений, —батько дітей, житель м. Львова, заарештований в листопаді 1984 р. під час перевозу релігійної баптистської літератури. Немає даних про термін засуду.
91. ЯКИМЧУК Іван Григорович, нар. 1954 р., одружений, батько дітей, з с. Комарово Чернівецької області, заарештований 3.4.1984 р. за приналежність до ЄХБ. Довший час перебував під слідством.
92. ЯКУБЧУК Ніль Ксенофонович, нар. 1923 р. в с. Мар'янівка на Во-

- лінії, одружений, учасник визвольної боротьби ОУН-УПА. Після зміни тактики визвольної боротьби зі збройної на глибоку підпільну Якубчук на підроблені документи легалізувався, переїхав до м. Свердловськ, де жив і працював до 1983 р. Тут його КГБ викрило, арештувало і перевезло на Волинь, де після довгих слідств і тортур, під якими він не заломався 17.8.1984 р. за ст. 56 і 58 КК УССР засуджено на кару смерти через розстріл.
93. ЯНЕНКО Віктор Іванович, нар. 1953 р., електротехнік, одружений, батько дитини, в 1979 р. був засуджений на 2 роки ув'язнення за те, що домагався емігрувати з СРСР. Вдруге був арештований 6.1.1983 р. в Києві і засуджений на невідомий реченець ув'язнення за «антисовєтську агітацію і пропаганду».
94. ЗИЗЯ Іван, житель містечка Тересва Закарпатської області, вірний підпільної УКЦ, зрікся з совєтського громадянства і віддав міліції свій паспорт. За те в 1984 р. його заарештували і засудили на 2 роки концтаборів.
95. ІВАНЧО Василина з с. Великі Ком'яти Закарпатської області, вірна підпільної УКЦ. В 1984 році в її хаті органи безпеки під час обшуку вилучили Біблію, молитовник та іншу релігійну літературу, відтак заарештували і відвезли до тюрми в м. Виноградів.
96. КЛИМОШЕНКО Микола Степанович, нар. 1937 р. в м. Херсон, одружений, арештований 25.1.1985 р. за приналежність до ЄХБ.
97. КОБРИН Василь Антонович, нар. 1938 р. в с. Тучне на Львівщині, закінчив технікум і працював контролером на заводі «Електрон» у Львові, вірний підпільної УКЦ, відомий з численних протестів у різні державні установи в обороні репресованих священиків УКЦ та руйнування Божих храмів, придорожніх хрестів тощо. За те в 1975 р. був звільнений з праці. В 1979 р. на певний час Кобрина були запроторили до психлікарні. В січні 1983 року після арешту Йосипа Терелі Василь Кобрин тимчасово очолив «Ініціативну групу захисту прав віруючих та Церкви на Україні». Після звільнення Тереля далі очолював Групу. Від 1.3.1984 р. в зв'язку з важким станом здоров'я Йосипа Терелі Василь Кобрин на стало очолив «Ініціативну групу...». На переломі 1983-1984 р. у Львові КГБ заарештувало Василя Кобрину.

Пояснення статей Карного Кодексу УССР

Ст. 56. За нею обвинувачують і карають за такі вчинки: «зрада батьківщини», «перехід на бік ворога», «втеча за кордон», «відмова повернутися з-за кордону до СРСР», «намагання захопити владу» і т.п. За тією статтею виносять смертні вироки, або 15-річні засуди. Раніше були 25-річні засуди.

Ст. 58. За нею судять за вбивство представника влади і за підлив або послаблення російсько-совєтської імперії — карають смертною карою,

або до 15 років позбавлення волі і 5 років заслання та конфіскацією майна.

Ст. 62. «Антирадянська агітація і пропаганда», або «виготовлення чи зберігання такого ж змісту літератури» — ця стаття передбачує покарання від шести місяців до сім років ув'язнення і до п'ять років заслання. За ті самі дії вдруге вчинені тією самою особою, або у воєнний час караються позбавленням волі до 10 років ув'язнення і 5 років заслання.

Ст. 148. «Заняття забороненим промислом» у малих розмірах караються ув'язненням до одного року, а в значніших розмірах до чотирьох років позбавлення волі і конфіскацією майна.

Ст. 154. «Спекуляція» (скуповування та перепродаж товарів з метою наживи) карається позбавленням волі від двох до шести років та до трьох років заслання з конфіскацією майна.

Ст. 183. «Втеча з місця ув'язнення або з-під варти» карається ув'язненням від трьох до п'яти років.

Ст. 187. «Недонесення владі про відомі злочини інших» караються різними вимірами покарання. Це залежить від відомостей про ступень злочинів. За це можуть карати на 1 рік, на 3 роки або більше позбавлення волі.

Ст. 187¹. «Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад» карається до трьох років ув'язнення.

Ст. 188¹. «Опір працівникові міліції або народному дружинникові» — карається від 1-го до 5 років позбавлення волі.

Ст. 190. «Погроза або насильство щодо службової особи», а 190-1 чи 2 — «посягання на життя працівника міліції або народного дружинника» карається від 1 до 5 років концтаборів.

Ст. 209. «Посягання на особу та права громадян під приводом виконання релігійних обрядів чи іншим приводом». «Проповідання віровчень, виконання релігійних обрядів чи організація, або керівництво групою вірних, а теж спонукування їх до того» караються до 5 років ув'язнення і 5 років заслання або більше, якщо ця група вірних незареєстрована.

Інші скорочення:

СХБ — Євангелики Християни-Баптисти.

АН УССР — Академія Наук УССР.

П'ятидесятники — релігійна секта, виникла на початку 20-го століття. П'ятидесятники мало відрізняються від баптистів. Їх особливістю є «хрещення святим духом», моління до самозабуття... В ССРСР частина їх були об'єдналися з баптистами та євангелістами і були зареєстровані. Ті, що не визнають статуту об'єднання, незареєстровані, їх переслідують і карають. Однак громади вірних, які є зареєстровані, тобто діють легально, вони знаходяться під повною державною контролею і як правило просякнуті московсько-советськими агентами...

Єговісти — від жид. Єгова — урочиста назва Бога в Біблії. Звідти походить назва релігійної секти «свідків Єгови», яка виникла в 19 стол. Вони вірять у прийдешню світову війну, під час якої відбудеться тотальна бит-

ва між військами Бога Єгови і військами Сатани, в наслідок якої переможе Єгова, на землі виникне теократична (Божа) держава і настане земний рай. Єговісти не визнають советських законів, ухиляються від служби в армії. Вони не є зареєстровані.

Фрезерувальник — робітник, який працює на варстаті фрезарка, що служить для обробітку металю, дерева або пластичної маси.

СУМНА І БОЛЮЧА ВІСТКА

З України наспіла сумна вістка, що в Умані, 14-15 квітня 1985 року, померла

сл. п. Надія Віталіївна СУРОВЦОВА-ОЛИЦЬКА.

Надія Суровцова-Олицька, нар. 18.3.1897 р. в м. Умані, визначна талановита українська письменниця і мистецтвознавець, обдарована гумором, ерудицією і незламною вірою в неминуче визволення України. Її творчість була широко відома ще в 1920-их роках. Заарештована разом з чоловіком в 1927 році органами НКВД (нині відоме як КГБ) і запроторена до московського ГУЛагу, звідки вернулася до рідного Уманя аж після 30 років каторги. Вернулася сама, бо її чоловік загинув на Сибірі. Та найбільшим ударом було для Суровцової-Олицької, коли в 1970-их роках під час обшуків в неї КГБ забрало всі її рукописи з літературного архіву, а теж спогади, статті-нариси та інше. Взагалі КГБ ніколи не дало спокою Покійній, її весь час переслідували і робили обшуки та забирали нові опрацьовані твори. Одначе вона ніколи не зневірилася, а далі працювала для свого знедоленого народу. Аджеж за її старанням збережено від розвалу пам'ятковий костюль в Умані, в якому згодом відкрито картинну галерію.

УЦІС

**ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»**

*Наука, дослідди**Петро ГОЙ*УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ
ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ НОВОЇ ВІЙНИ З ПОЛЬЩЕЮ

(Кінець 1650 р. до Білоцерківської Угоди)

(Закінчення, 8)

Виговський в розмові з Богдановим вказував на неминучий розрив миру Польщі з Москвою з огляду на вимоги царя, — як про це інформували захоплені язики Радиви́ла. Тому Виговський радив московському послові, що якраз тепер є найкращий час, щоб зірвати зв'язки з Польщею, а взявши під увагу її слабкість та виснаження, старатися відвоювати втрачені землі.

Богданов перебував у посольстві разом з митрополитом п'ять днів і 18-го липня був відпущений ним та виїхав до Москви²⁸⁴. Тоді ж гетьман передав (18-го липня) через Богданова листа до царя і бояр Б. І. Морозова та І. Д. Мирославського²⁸⁵. Ці листи та інші (від Виговського і митрополита) матеріали передані через те посольство, згадані в звіті Богданова²⁸⁶, але в історичній літературі до сьогодні не виявлені. Своїм змістом вони напевно віддзеркалюють тодішню ситуацію в Україні та зміст переговорів, що їх тоді провадило гетьманське правління з сусідніми державами.

При кінці серпня²⁸⁷ вислано посольство до Москви в складі полк. Семена Савича²⁸⁸, Л. Мозири і І. Золотаренка²⁸⁹. Це посольство прибуло до Москви в другій половині березня, як це видно із запису розмови полковника С. Савича в посольському приказі з 21-го вересня, тобто тиждень перед Білоцерківським трактатом²⁹⁰. Гетьман в листі до воеводи Прозоровського писав, що мимо хвилювого перемир'я, миру з Польщею не буде і нічого доброго від поляків для православної віри він не очікує. Тому гетьман висловив надію, що наколи б так цар змилосердився над східними Церквами, то поляки напевно потіхи з того не мали б²⁹¹. Іншими словами, — ціллю цього посольства було виведення швидкої допомоги.

Хоч з праці того посольства бракує протоколу та інших документів, проте з наказу московському послу В. Унковському²⁹²,

якого в жовтні вислано в Україну як відповідь на посольство полк. Савича, бачимо, що московський уряд даліше придержувався нейтральної лінії і тільки на еventуальне прохання гетьмана годився прийняти ролю посередника в переговорах України з Польщею²⁹³. Саме ж посольство, хоч вислане перед Білоцерківським трактатом, часово і своїми наслідками виходить поза рамки нашої теми. Згадали ми його тільки для певного хронологічного заокруглення.

В тому розгарі дипломатичних заходів українського уряду й до певної міри організаційно-мілітарного завершення після Берестечка та кількох корисних мілітарних сутичок з ворогом — прийшло до Білоцерківського трактату, що являв собою погіршену Зборівську угоду. Польська сторона пояснювала мотиви замирення впершу чергу безвиглядністю польсько-литовського війська і в обличчі такої дійсності представляла корисність складеної угоди. Листи Потоцького до Варшави та інші документи й дані підтверджують це невідрадне положення і як наслідок того — потягнення польської сторони²⁹⁴.

У відношенні до України бракує певних даних та інформацій з українського табору, крім доривочних вістей з польської сторони та побіжних принагідних і суперечних донесень московської розвідки. Тому питання, що саме змушувало український уряд до замирення, гамування войовничого запалу і непримиренних настроїв повстанських мас, згромаджених під Білою Церквою, і відходу на такі значні уступки тільки заради хвилевої згоди з Польщею — залишається і надаліше відкритим. Крім виснаження чотирилітньою тяжкою і руйною війною на українських землях, близькість зими, непевність татарської допомоги, а найважливіше, мабуть, таки марево руїни та безнастанні мандри українського населення за московську границю — застрашувало керманців України і штовхнуло їх на заключення цього договору. Тому зовсім слушно твердить даліше М. Грушевський, що коли б гетьман не змінив був у цей час раніше розпочатий твердий курс політики у відношенні до Польщі, він міг би був досягнути Зборівську угоду або й більше²⁹⁵.

У висліді Білоцерківського трактату прийшли нові ускладнення. Польський сойм його не затвердив, а через неповний рік гетьман розгромив польські війська під Батогом на Поділлі, що знов оживило дипломатичні відносини з московським царатом, тон яких ішов впарі з успіхами української зброї на польському фронті.

Як попередніх разів, так і на протязі цього періоду московський уряд, крім соболів, милостивих похвал та обіцянок про еventуальне посередництво в тому, щоб король помирився з козаками, у

своїй кунтаторській послідовності далі не йшов. Ультимативна вимога гетьмана, поставлена Москві через посольство Суханова і митрополита Гавриїла, залишилася без відповіді. Апеляція гетьмана до релігійних почувань царя як оборонця православної віри, чи старання української дипломатії зацікавити московське царство певними вигодами із приступлення до війни, наприклад, поворотом утрачених не так давно на користь Польщі Смоленська і Сіверської землі, були безуспішні. Крім вияву хвилевої охоти, себто рішень Земського собору, московський уряд, вирішивши вже питання інтервенції розрахунком²⁹⁶ на найбільш конечний момент для України, відложив це і зайняв знову вичікуючу позицію, впевнившись із донесень власної розвідки про зібрані великі сили воюючих сторін та зрадливу політику хана в разі переваги Польщі.

Тому заходи й старання української дипломатії не знаходили, як і попередньо, відгуку в Москві. А коли московський уряд довідався про вислід бою під Берестечком, то зараз вислав обіжник до прикордонних воевод з інструкціями, щоб вони були на осторозі, як їм бути з козаками, які приходитимуть за московську границю, і де їх поселювати²⁹⁷.

Московські політики передбачали повний розвал та ісход козацького війська і не виявляли бажання тепер з ними в'язатися²⁹⁸.

Джерела:

284. Акты ЮЗР, т. III, стор. 461.

285. І. Крип'якевич. Документи. . . стор. 658.

286. Воссоединение. . . т. III, но. 53, стор. 119. «Да с ним же послал митрополита ко государю от себя и от гетмана Хмельницкого листы, да листы ж от митрополита к постельничему к Федору Михайловичю Ртищеву, да к благовещенскому протопопу Стефану, да от гетмана листы к боярам: к Борису Ивановичю Морозову да к Илье Даниловичю Милославскому, да от писаря от Виговского лист, к думному дияку к Михайлу Волошенинову».

287. Воссоединение. . . т. III, но. 55, стор. 125-126. Лист путивльського воеводи в Посольський приказ.

288. Український посол до Москви Семен Савич знаний також як Семен Пенік, див. лист киявлянина Федора Боришпольченка до яблонівського воеводи Б. Репніна. Воссоединение. . . т. III, но. 59, стор. 131-31, 579.

289. Див. лист гетьмана до воеводи Прозоровського в справі скорого пропуску українського посольства до Москви, та згодом картуазійний лист подяки. Воссоединение. . . т. III, но. 58, 60, 70, стор. 129, 131-32, 151-52 (замітка), 8-го і 20-го вересня, 24-го листопада, 1951 р.

290. Збереглася тільки частина запису із того посольства про події під

Берестечком. Цікаві вони тим, як український уряд офіційно представляв це на московському ринку. Крім того вони встановлюють точну дату переговорів того посольства в Москві. Акты ЮЗР, т. III, но. 329, стор. 476-479.

291. І. Крип'якевич. Документи. . . но. 146, стор. 224. Лист до путивльського воеводи С. Прозоровського з 8-го вересня. «А тоє тепер в. м. ознаймуем, іж при битности посланца твоего любосмо приняли приміре з гетманами корунними і Речю Посполитою, однак же ми так знаєм, же нам і вірі нашої православної не зичет ничего доброго і чаєм на господа бога і на ласку его ц. в., же кгда над церквами восточними ужалуется і над вірою нашою православною, теди они не однесут потіхи. А ми якосмо не раз приобецали бит зичливими его ц. в., і тепер счирими бит обещуемсе».

292. Воссоединение. . . т. III, но. 68, стор. 145-150. «1651 г. октября. — Наказ русскому послу В. Унковскому, ехавшему для переговоров к Богдану Хмельницкому в ответ на посольство С. Савича в Москву».

293. Там же, стор. 145-150. Доручалось повідомити гетьмана, що цар в справі порушення титулів знову висилає посольство до короля. А нарушити вічний договір без причини цар не може, «потому что тем бога не прогневить». Тому мовляв і гетьман повинен зрозуміти і царя до гріха не приводити, бо «помазаннику божому вічного договору без причини розривати не можна». Забули «помазанники» рішення Земського собору, де все собі дозволили і тепер вернулися до звісних нам старих викрутів московської дипломатії: відмова полякам військової і грошової допомоги проти України; дозвіл вільно торгувати; православна єдність і т.д. Цар зобов'язувався тільки, що коли король і буде договору дотримуватися то однак цар на них королеві не буде помагати.

294. Д. Дорошенко, стор. 32. Дорошенко вважав, що обидві сторони були так виснажені війною, що потребували якогось компромісу чи хвилевої передишки.

295. М. Грушевський, т. IX, стор. 370-371. Питання, що зарізало тактику гетьмана і кампанію 1651-го року крім московського крутіства залишається до сьогодні вповні не виясненим.

296. Див. співзвучні висновки В. О. Голобуцького, Дипломатическая. . . стор. 298, 300; також М. Грушевський, т. IX, стор. 370-371.

297. Воссоединения. . . т. III, но. 44-45, стор. 93-95. Грамота из Розрядного приказа. . . видана 17-го липня, 1651 р.

298. М. Грушевський, т. IX, стор. 341.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДЖЕРЕЛА

Академия наук СССР. Институт истории. *Воссоединение Украины с Россией*; документы и материалы. Москва, Изд-во Акад. наук СССР, 1954, т. 2, 1648-1651 р.; т. 3, 1652-1654 р.

Академия наук СССР. Институт истории. *Трехсотлетние воссоединения Украины*

с Россией; сборник документов для преподавателей средней школы. Под ред. Панкратовой, А. М. Москва, Изд-во Акад. педагог. наук, 1954.

Акты относящиеся к истории Южной и Западной России. Собрание и издание Археографическою комиссією. С. Петербург, 1861-1889. 15 т. стор. 3, 1638-1657, 1861; т. 8, (Прибавление к восьмому тому, 1648-1657), 1875. стор. 273-400; т. 10 (Дополнение к III тому 1653-54) 1878; т. 14 (Допол. к III тому 1654-55) 1889. (Ред.: т. 3, Костомаров-Куліш; т. 8, Костомаров-Куліш; т. 10-14, Карпов).

Академия наук СССР. Институт истории. *Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654.* Киев, Наукова думка, 1965.

Хмельницький Богдан, Гетьман 1593-1657. *Документи Богдана Хмельницького; (листи, універсали та накази за 1648-1657 рр.).* Упор. І. Крип'якевич та І. Бутин. Київ, Академія наук Укр. РСР, 1961.

Петровский, М. Н. і Путилов, В. К. «Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1649-1654 роки)». Київ, Акад. наук УРСР, 1941. 291 стор. Розділ II, стор. 107-270. *Історія України в документах і матеріалах.* т. 3.

ЛІТЕРАТУРА

Бантиш Каменський, Дмитрій Миколаєвич. *История Малой России.* Москва, 1822.

Бантиш-Каменський, Д. М. «*Источники малороссийской истории*», собрание В. Н. Бантишем-Каменским и издание О. Бодянским. Москва, 1858. *Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете.* т. 24, часть I, 1649-1687.

Baranowski, B. i Libiszowska, Z. "Problem narodowo-wyzwolenczy walki ludu ukraińskiego w XVII wieku w historiografii polskiej". *Kwartalnik Historyczny*, roczn. LXI, no. 2. p. 197-217 (1954).

Vernadsky, George. *Bohdan hetman of Ukraine.* New Haven, Yale Univ. Press, 1941.

Винар, Любомир. «Молдавська концепція Богдана Хмельницького в роках 1648-1653». *Розбудова держави*, Рік IX, ч. 21, стор. 1-8. (1957); Рік X, ч. 22, стор. 31-41.

Востоков, А. «Первые сношения Богдана Хмельницького съ Москвой». *Кіевская старина.* т. XVIII, стор. 714-744. (1887).

Hilbert, Christa. *Osteuropa 1648-1881 bei den Zeitgenössischen osmanischen Historikern.* Göttingen, 1948. (Maschinenschr.) Unpublished Ph. D. Thesis Göttingen Univ., 1948.

Голобуцький, Володимир Олексійович. *Дипломатическая история освободительной войны украинского народа, 1648-1654 гг.* Киев, Гос. изд-во полит. лит.-ры УССР, 1962.

Голобуцький, В. О. «Россия и освободительная война украинского народа, 1648-1654 гг». *Вопросы истории*, но. 10, стор. 80-95. (1954).

Грушевський, Михайло. *Історія України-Руси.* Київ, 1916-31. (Фотопередрук, Вид. тов. Книгоспілка, Нью-Йорк, 1956-57) т. 8-9.

Górka, Olgierd. "Bohdan Chmelnicki — jego historycy, postać i dzieło". (Polska Akademia Nauk. Instytut Polsko-Radziecki. *Sesja naukowa w Trzechsetną rocznicę zjednoczenia Ukrainy z Rosją 1648-1654*). Warszawa, Pan. Wyd. Naukowe, 1956. st. 65-102.

Дитятин, И. «К вопросу о земских соборах XVII ст.». *Русская мысль*, стор. 84-106. (декабрь, 1883).

Дорошенко, Дмитро. *Нарис історії України*, Варшава, 1933, т. II (нове видання).

Ермоленко, О. Ф. «Відносини України з Молдавією в період визвольної війни українського народу (1648-1654)». Інститут історії України. *Наукові записки*, т. 4, стор. 206-234. (1952). Див. також в російській мові: «Українсько-молдавські відносини в роки визвольної війни українського народу, 1648-1654 гг». Академія наук СРСР. Інститут історії. *Воссоединение Украины с Россией, 1648-1654*; збірник статей. Москва, 1954, стор. 223-241.

Эйнгорн, Виталий Осипович. «О сношениях малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексія Михайловича. Исследование». *Чтения в императорском обществе истории древностей российских*. т. 170, стор. 371-570. (1894). також появилася в Москві книжкою в 1899 р.

Каманин, И. «Договоры Богдана хмельницкого съ Польшей, Швецией и Россией». (в Комиссия для разбора древних актовъ. *Сборникъ статей и матерьяловъ по истории Югозападной Россіи*. Київ, 1916. т. 2, стор. 93-108).

Касименко, Олександр Карпович. *Російсько-українські взаємовідносини 1648-початку 1651 р.* Київ, Вид. Акад. наук УРСР, 1955.

Каптерев, Николай Федорович, 1847-1917. *Характеръ отношеній Россіи къ православному Востоку въ XVI-XVII столітіяхъ*. Москва, Тип. Л. О. Снегирева, 1885.

Карпов, Г. *Критический обзоръ разработки главных русских источников, до истории Малороссии относящихся*. Москва, 1870.

Quilitzch, Siegmar. "Der Ukrainische Befreiungs Kampf im 17 Jahrhundert". *Jahrbuch für Geschichte der Deutsch-Slavischen Beziehungen*. Bd. 1, pp. 1-38. Halle, (1956).

Ключевский, Василий Осипович. *Сочинения*; курс русской истории. Часть 3. Москва, Гос. изд-во полит. лит.ры, 1957, стор. 110-126.

Костомаров, Николай Иванович. «Богданъ Хмельницкій». *Собрание сочинений*. С. Петербург, Общество для пособія нуждающихся литераторамъ и ученымъ, 1904. кн. 4, т. 9-11.

Крип'якевич, Иван. *Богдан Хмельницкій*. Київ, Вид-во Академії наук УРСР, 1954.

Крип'якевич, І. «Студії над державою Богдана Хмельницького». Наукове Товариство ім. Шевченка. *Записки (ЗНТШ)*, т. 138-140, 144-145, 147, 151. Львів, (1925-1931 pp.): І. «Рада». ІІ. «Генеральна старшина». *ЗНТШ*, т. 138-140, стор. 67-81. (1925); ІІІ. «Державні межі». ІV. «Дороги». *ЗНТШ*, т. 144-145, стор. 109-140. (1926); V. «Гетьманські універсали». VI. «Суд». *ЗНТШ*, т. 147, стор. 55-80. (1927). VII. «Військо». VIII. «Каталог полковників 1648-1657». IX. «Держава Богдана Хмельницького; загальні завваги». *ЗНТШ*, т. 151, стор. 111-150. (1931).

Крип'якевич, І. «З пограничної українсько-московської переписки 1649-1651 р.». *ЗНТШ*, т. 150, стор. 81-91, (1929).

Krupnytsky, B. "Treaty of Pereyaslav and the Political Orientation of Bohdan Khmelnytsky". *Ukrainian Quarterly*. v. 10, no. 1, pp. 32-40. (1954).

Kubala, Ludwik. *Szkice historyczne*. Serja I i II. Wyd. piąte. Warszawa, Księgarnia zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1923.

Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza, I-II. 1853.

Летопись Г. Грабянки. Київ, 1854. (Свій літопис Грабянка складав на основі архівних військових матеріалів, духовних і світських літописців як і рівнож ще живих учасників тих подій. Літопис був широко відомий в Україні в переписі

- сах та щойно в 1793 р. вийшов друком без автора в журналі «Россійській магазинь». Друге видання його з цензурними пропусками появилось під редакцією Сачевського в 1854 р.).
- Летопись С. Величко*. Київ, 1848. (Величко бувший канцелярист війська запорозького. літопис написаний в 1720 р., в селі Жуках на Полтавщині і доведений до 1700 р.).
- Летопись Самовидца*. Київ, 1878 р. Вид. друге. (Очевидець кінцевих подій Хмельниччини. почав писати в 1670 р., за твердженням М. Грушевського. Перше видання того невідомого автора вийшло за редакцією Куліша-Бодяняського в московських «Чтеніях» в 1846 р. де і дано назву «Самовидець»).
- Липинський, Вячеслав *Україна на переломі 1657-1659; замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті*. Відень. Дніпросоюз, 1920 (Фотодрук Вид. Булава в Нью-Йорку, 1954).
- Lypinski, W. *Z dziejow Ukrainy; księga pamiątkowa ku czci Włodziemnierza Antonowicza, Paulina Świącickiego i Tadeusza Ryłskiego*. wyd. staraniem Józefa Jurkewicza (et al.) Kijów, 1912.
- Miller, I. S. "Wojna wyzwolenicza Ukrainy w latach 1648-1654, a lud polski". (*w Studia i materialy do historii sztuki wojennej*. Warszawa, 1954. t. 1, zt. 393-420). Див. також: Миллер, И. С. «Освободительная война 1648-1654 гг. и польский народ». *Вопросы истории*. no. 1, стор. 96-116. (1954).
- Мишко, Дмитро Іванович. *Українсько-російські зв'язки в XIV-XVI ст.* Київ, Вид-во Акад. наук УРСР, 1959.
- Молчановский, Н. «Донесение венецианца Альберто Вимина о казаках и Б. Хмельником». *Кіевская старина*, кн. I (1900).
- Оглоблин, Олександр Петрович. *Думки про Хмельниччину*. Нью-Йорк. ООЧСУ, 1957.
- Ohloblyn, O. P. "The Pereyaslav Treaty and Eastern Europe". *Ukrainian Quarterly*. v. 10, no. 1, pp. 41-50. (1954).
- Оглоблин, О. П. «Хмельниччина і українська державна ідея». (*в Народний календар на рік Божий 1949*. Париж, Накл. от. С. Хабурського, 1949, стор. 31-36).
- Оглоблин, О. П. *Хмельниччина і українська державність*. Нью-Йорк, ООЧСУ і СУМА, 1954.
- Оглоблин, О. П. *Українсько-московська угода 1654*. Нью-Йорк, ООЧСУ, 1954. (Див. також англ. вид.) *Treaty of Pereyaslav 1654*. Toronto-New York, 1954.
- Окіншевич, Лев. *Лекції з історії українського права; право державне, доба станового суспільства*. Мюнхен, 1947.
- Осипов, К. *Богдан Хмельницький*. Изд. 2. Москва, Молодая гвардия, 1948.
- Пичета, В. И. «Богдан Хмельницький — дипломат и стратег». Академия наук СССР. *Серия истории и философии*. т. I, no. 2, стор. 49-59. (1944).
- Полонська, Н. «Хмельниччина; у 300-ліття української національної революції». *Календар альманах на ювілейний 1948 рік, 1648-1846-1948*. Авгсбург, 1948, стор. 36-40.
- Покровский, М. Н. *Избранные произведения*. Москва, Мысль, 1966. Кн. 1, т. I-II.
- Поршнев, Б. Ф. «К характеристике международной обстановки освободительной войны украинского народа, 1648-1654». *Вопросы истории*, no. 5, стор. 44-58. (1954); також німецький переклад: In *Jahrbuch für geschichte der Deutsch-Slavischen Beziehungen*. Bd. 1, pp. 39-62. Halle Verlag (1956).

- Прицак, О. «Союз Хмельницького з Туреччиною 1648». *Записки НТШ*, т. 156, стор. 143-164. (1948).
- Смирнов, Николай Александрович. *Россия и Турция в XVI-XVII вв.* Москва, Изд. МТУ, 1946. 2 т.
- Соловьев, Сергей Михайлович. *История России с древнейших времен*. 2 изд. С. Петербург, Изд. Товарищества «Общественная польза», 1896. т. 10, стор. 1559-1658.
- Stan. *Oswięcena Dyarusz 1643-1651*.
- Токарьевський-Карашевич, І., князь. «Хмельниччина із погляду права». *Визвольний Шлях*. т. X, стор. 1245-1254; т. XI, стор. 37-46. Лондон. (1957-58).
- Fleischhacker, Hedwig. "Aleksiej Michajłowič und Bohdan Chmelnickij". *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven in Auftrage der Abteilung für Sprachwissenschaft aft Literatur und Geschichte*. Bd. XI (1935), pp. 2-52.
- «Хмельницький, Богдан». (в *Большая советская энциклопедия*. 1935. т. 59, стор. 816-818).
- Холмский, Иван. Крип'якевич Иван. *История Украины*. Мюнхен, Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1949, стор. 195-227.
- Шевченко, Ф. П. «Дипломатична служба на Україні під час визвольної війни 1648-1654 рр.». Академія наук УРСР. Інститут історії. *Історичні джерела та їх використання*. Київ, Наукова думка, 1964. Вип. I, стор. 81-113.
- Шевченко, Ф. П. *Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII стол.*, Київ, Вид-во Академії наук Укр. ССР, 1959.
- Яковлів, Андрій. *Договір гетьмана Богдана Хмельницького з московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р.*; історично-правнича студія з нагоди 300-ліття договору (1654-1954). Нью-Йорк, Видавнича спілка Ю. Тищенка і А. Білоуса, 1954.
- Яковлів, А. *Українсько-московські договори в 17-18 вв.* Варшава, 1934. (Праці Українського наукового Інституту. т. 19, Серія правнича, кн. 3).
- Jakóba Michalowskiego wojskiego, a później kasztelana bieckiego księga pamiętnicza*. Kraków, Towrazystwo Naukowe, 1864.

Бібліографії, історичні праці та бібліографічні огляди

- Академія наук УРСР. Бібліотека. *300-річчя возз'єднання України з Росією, 1654-1954*; бібліографічний покажчик. Київ, Вид-во Академії Наук Укр. ССР, 1953.
- Бойко, И., Гуслысть, К., Дацюк Б., Калашникова, С. «Сборник документов о воссоединении Украины с Россией». *Коммунист*, но. 2, стор. 108-116. (1952).
- Doroshenko, D. and Ohloblyn O. P. *A survey of Ukrainian historiography by Dmytro Doroshenko. Ukrainian historiography 1917-1956 by Oleksandr Ohloblyn*. New York, Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA, 1957.
- Дядиченко, В. А. «Научно-популярная литература о воссоединении Украины с Россией». *Вопросы истории*, но. 4, стор. 127-132. (1954).
- Gunther, Oskar Eugen. "Der Vertrag von Perejaslav in Widerstreit der Meinungen". *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. N. F. 2. pp. 232-257. (1954).
- Козаченко, А. И. «Ценное собрание источников по истории воссоединения Украины с Россией». *Вопросы истории*, но. 5, стор. 145-181. (1954).

- Крупницький, Борис. «Богдан Хмельницький в світлі української історіографії». Арка, ч. 3-4, стор. 6-8 (1948).
- Крупницький, Б. «Богдан Хмельницький і советська історіографія». *Український Збірник*. ч. 3, стор. 82-99. (1955). (Також в англ. мові) "Bohdan Khmelnytskyi and Soviet Historiography".
- Moskalenko, Andrej. *Khmel'nytskyi and the Treaty of Pereyaslav in Soviet Historiography*. New York, 1955. (New York, Research Program on the USSR. No. 73).
- Москва. Публичная библиотека. *Нерушимая дружба братских народов СССР*; к 300-летию воссоединения Украины с Россией. Сборник библиографических и методических материалов для массовых библиотек. Москва, 1954, 71 стор.
- Оглоблин, Олександр Петрович. *Думки про сучасну українську історіографію*. Нью-Йорк, ООЧСУ, 1963.
- Рубинштейн, Н. Л. «Две научные работы по истории освободительной войны украинского народа 1648-1654 годов». *Вопросы истории*, ч. 10, стор. 133-139. (1954).
- Смирнов, Н. «Исторический труд о воссоединение Украины с Россией». *Вестник Московского университета*, но. 4, стор. 99-106. (1954).
- Соловьева, Н. Н. «Историческая литература к 300-летию воссоединения Украины с Россией». Академия Наук СССР. *Доклады и сообщения института истории*. Вып. 2, стор. 113-117. (1954).
- Феденко, Богдан. *300-ліття переяславського договору і советська пропаганда*. Мюнхен, Інститут для вивчення СССР, 1958. (Досліди і матеріали. Серія ІІ, но. 69).

Увага!**Увага!**

НОВЕ АНГЛОМОВНЕ ВИДАННЯ ПРО БЛАЖЕННІШОГО ПАТРІЯРХА ЙОСИФА

У видавництві УЦІС, Лондон, недавно вийшла друком збірка матеріалів про Блаженнішого Патріярха Йосифа, що її зредагував мгр Степан Олесків. До збірки, яка є ілюстрована і має 64 сторінки друку на доброму папері, увійшли м. ін. такі важливі документи, перекладені на англійську мову:

ЗАВІЩАННЯ Блаженнішого Патріярха Йосифа,

ЗАЯВА Львівського Крилосу,

Прощальні промови Папи Івана Павла II, о. Веренфріда ван Стратена, дост. Ярослава Стецька, кондоленційні листи президента США Рональда Регана, прем'єра Канади Малруні, а теж посмертні згадки в західній пресі.

Це важливе і цінне видання можна набути в українських книгарнях, або в УЦІС:

UCIS, 200 Liverpool Road,
London N1 1LF, Gt. Britain.

Ціна: В. Британія 2 фунти. В усіх інших країнах 3 долари, або їх рівновартість.

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

БІБЛІОГРАФІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ОЛЕКСАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО 1895-1980 (В четверту річницю смерти)

IV (Закінчення, 2)

«Психологічна доповідь про релігійно-християнську структуру психічну», — 13 стор.

«Психологічні особи культу Матері Божої в українському народі», — 15 стор.

«Психологія советського терору», — 3 стор.

«Психологія у світі праці», — 21 стор.

«Психопедагогічний розгляд сприятливих і несприятливих для здійснення українського виховного ідеалу даностей психічного розвитку», — 17 стор.

«Радіоскопія» сучасної суспільної дійсності в Батьківщині», — 3 стор.

«Рамовий нарис структури програми і організаційної схеми дискусійно-го семінара Високошкільного Літнього Курсу Українознавства 1969 р. в Мюнхені під заголовком: Українська молодь шукає свого місця в сучасному світі», — 4 стор.

«Резолюції пропонувані на Європейській Виховній Конференції КОУГ-ЦУ дня 17.-18.10. у Франкополі 1970», — 2 стор.

«Резюме Дискусійного вечора Академічного Товариства із співучастю української університетської молоді на тему «Божа трансценденція, часовість, дійсність...»

«Риси характерології українського народу», — 28 стор.

«Розгляд виховного ідеалу українознавчого навчання», — 9 стор.

«Самопізнання і самозбереження української еміграції», — 18 стор.

«Світла й тіні Наукової Конференції НТШ в Мюнхені в днях 11-12 жовтня 1953 р.», — 4 стор.

«Світоспримальні настанови української психіки», — 19 стор.

«Семінарі з проблематики духової ситуації сучасности» — 2 стор.

«Сковорода — філософ себепізнання і провісник персоналізму», — 10 стор.

«Сковорода — філософ себепізнання та предсвітник сучасного персоналізму», — 31 стор.

«Сковородянська думка мандрує по американському континенті», — 4 стор.

«Сковородянське себепізнання на рівні «серця-небосхилу», за персоналістами, у сфері персональної надбудови (Лерш), — чи то «особности» (Штерн)», — 1 стор.

«Слово представника Наукового Товариства ім. Шевченка», — 3 стор.

«Слухачам літературного вечора про поезію Любомира Госейка», — 3 стор.

«Собор у риштованні», — 9 стор.

«Собор у риштованні УВУ», — 3 стор.

«Советська концепція людини в наświetленні західної психології», — 3 стор.

«Сорокліття нашої Державности в перспективі нашої ситуації», — 5 стор.

«Соціопсихічні чинники і соціопсихічний аспект формування психічного життя української людини», — 3 стор.

«Соціопсихологічний нарис еміграційної української спільноти», — 11 стор.

«Справа програми і екзаменаційних приписів для студентів філософічного факультету і докторантів українознавства літніх семестрів УВУ», — 4 стор.

«Становище української еміграції в ідеологічному змаганні Заходу і Сходу», — 8 стор.

«Структура і завдання Світового Конгресу Вільних Українців», — 4 стор.

«Структура української науки на еміграції та завдання і можливості Українського Вільного Університету», — 10 стор.

«Теорія етики класичних філософів Плятона і Аристотеля».

«Технологічна цивілізація сучасности та перспективи української духовости», — 20 стор.

«Тиць — пропаганда» і «пропаганда променювання особовости», — 2 стор.

«Точки перетину» поміж публіцистикою і філософією — за розвідкою М. Шлемкевича — Новочасна Потуга», — 5 стор.

«УВУ — реалізації і можливості», — 5 стор.

«Українська духовість між Сходом і Заходом», — 1 стор.

«УВУ поширює свій прорив в західно-європейську науку», — 5 стор.

«Українська наука на зовнішньому відтинку», — 4 стор.

«Українська наука фронтом до громадянства», — 4 стор.

«Українська психіка та психіка сусідніх культурних кіл», — 23 стор.

«Український Вільний Університет на нових шляхах», — 5 стор.

«Український Вільний Університет влаштовує тиждень української культури», — 3 стор.

«Український Вільний Університет на повороті своєї післявоєнної діяльності», — 2 стор.

«Український Вільний Університет перемагає межову ситуацію», — 12 стор.

«Український Вільний Університет під обстрілом большевицької пропаганди», — 5 стор.

«Український науковець перед форумом чужинецької науки», — 2 стор.

«Український соціологічний інститут органом групової свідомості української діаспори», — 2 стор.

«Українська Секція Міжнародної Вільної Академії Наук і Письменства в Парижі», — 2 стор.

«Українці в Тунезії», — 1 стор.

«Усучаснення Церкви і українська наука в діаспорі — в перспективі відвідин Франції Блаженнішим Кир Йосифом», — 6 стор.

Філософічно-антропологічні висновки із нарису характерології України», — 5 стор.

«Філософічно-антропологічний мисленний модель людини і марксистсько-ленінська її концепція», — 4 стор.

«Формація марксистсько-ленінської людини», — 15 стор.

«Характеристика фазовості психічного розвитку в світлі завдань українознавчого навчання», — 10 стор.

«Церква і свобода», — 7 стор.

«Чи новий чинник перетворення світа?», — 5 стор.

«Чинники і аспекти формації української психіки та перспективи її перетворення», — 19 стор.

Рукописи в німецькій мові

“Aus dem theologischen Gedankengut des Metropoliten Andreas Scheptyckyj,” — 9 с.

“Bericht über die bei Gelegenheit der nicht-ukrainischen Vorträge (deutsch, englisch, französisch) gesammelten Eindrücke und Beobachtungen”, — 2 с.

“Bericht über die Vortragsreise in Nordamerika zwischen dem 3.3. und 27.5.1964,” — 4 с.

“Bericht von Prof. Dr. A. K. über seine Teilnahme am Weltkongreß der freien Ukrainer in New York am 16-19.11.1967,” — 7 с.

„Buchbesprechung: Pierre und Helene Lazareff. USSR zur Stunde Malenkows,” — 5 c.

„Biotische und das Geistige im Menschen,” — 15 c.

„Das Problem der ethnopsychologischen Eigenart des Ukrainer.” (Eine ethnopsychologische Skizze.) — 8 c.

„Das Problem des „neuen Menschen” in der marxistisch-sowjetischen Wirklichkeit,” — 18 c.

„Das verstehen als psychologische Voraussetzung der Völkerverständigung,” — 23 c.

„Der geopsychische Aspekt der ukrainischen Psyche,” — 112 c.

„Der „neue Mensch” als psychosoziales Problem der freien und der kommunistischen Welt,” — 15 c.

„Der sowjetische Mensch in psychologischer Sicht,” — 6 c / 11 c.

„Die ethnopsychologische Deutung der national-russischen Komponenten im Sowjetkommunismus in Anlehnung an Berdiajew,” — 19 c.

„Die ethnopsychologische Gestaltung des ukrainischen Menschen,”

„Die methodologischen Aspekte der psychosozialen Erforschung der ukrainischen Diaspora,”

„Die pragmatische Ausrichtung der amerikanischen Geistigkeit,” — 11 c.

„Die Psychologie des sowjetischen Terrors,” — 19 c / 4 c.

„Die psychologie des sowjetischen Terrors als Ausdrucks eines totalitären Nachtsystems,” — 124 c.

„Die psychologischen Voraussetzungen der sowjetischen Erziehung,” — 3 c.

„Die Selbsterkenntnis der Vitalsphäre des Herzens entdeckt die Übereinstimmung mit den Affinitäten als Grundprinzip des Skoworodianischen Personalismus,” — 5 c.

„Die Ukrainische Freie Universität an der Wende ihres Entwicklungsweges,” — 6 c.

„Eine kultursoziologische Strukturanalyse der bolschewistischen Ideologie und des westlichen Ideengehalts,” — 15 c.

„Entwurf eines Arbeitsplanes auf dem Gebiete der Ostarbeiter — Psychologie für das deutsche Institut für psychologische Forschung,” — 4 c.

„Ethnopsychologie des ukrainischen Menschen,” — 6 c.

„Französische Neuerscheinungen zur religiösen Lage in der kommunistischen Welt,” — 9 c.

„Gegenüberstellung zweier Geistigkeiten,” — 6 c.

„Grundgedanken der französischen Psychologie und ihre ethnopsychologische Deutung,” — 24 c.

„Homo sovieticus in seiner Gegensätzlichkeit zur religiösen Seelenstruktur,” — 24 c.

„Inhaltsangabe der Mitteilung Gaston Bouthouls auf dem Kongreß des internationalen Instituts der Soziologie in Nürnberg,” — 3 c.

“Okzidentale und nicht-okzidentale Komponenten in der Seele des ukrainischen Menschen,” — 5 c.

“Professor Ivan Mirtschuk, Philosoph der ukrainischen Geistigkeit und Mittler zwischen Ost und West,” — 10 c.

“Skoworoda — Vorläufer der Personalismus,” — 20 c.

“Wird der sowjetische Mensch zum marxistisch-leninistischen Menschen?” — 34 c.

“Zusammenfassung (aide memoire) der Berichtenden Mitteilungen über die Tätigkeit der ukrainischen Freien Universität,” — 6 c.

“Zur Psychologia der Ostarbeiter,” — 27 c.

Рукописи в англійській мові

“The Ukrainian Free University Enters on a new Stage in its Development,” — 7 p.

Рукописи у французькій мові

“Allocution á la Commémoration au Rétablissement de l'Indépendance de la Géorgie,” — 4 c.

“Certains aspects de l'évolution de la pensée psychologique française en tant qu'expression de l'esprit français,” — 18 c.

“Compte-rendu de l'état de la préparation de l'étude: Les aspects de la formation de l'ame Ukrainienne,” — 6 c.

“Exposé sur les données et les postulats de l'information politique en face de l'évolution de l'Est Européen,” — 12 c.

“Homo Sovieticus” et “homo religiosus,” — 11 c.

“Ivan Franko, hôte de la Sorbonne,” — 4 c.

“La connaissance de soi-meme au niveau de la sphere des valeurs et des normes,” — 18 c.

“La conscience religieuse ukrainienne à la lumiere de l'ethnopsychologie,” — 15 c.

“La psychologie de la terreur sovietique,” — 12 c.

“L'Amitie Franco-Ukrainienne,” — 11 c.

“L'Aspect de la formation de l'ethnotype ukrainien,” — 12 c.

“L'Aspect geopsychologique dans l'ethnopsychologie de L'Ukrainien,” — 4 c.

“La structure de la science ukrainienne et le rôle de l'Université ukrainienne Libre en exil,” — 12 c.

“Laudation — de Pierre Pascal,” — 12 c.

“Le culte de Ševčenko dans la perspective de la psychologie sociale,” — 4 c.

"Les aspekte de la comparaison de la mentalite ukrainienne avec l'esprit occidental, oriental et Russe-Eurosietique," — 18 c.

"Les directions psychologiques de la transformation de l'homme sovietique," — 26 c.

"Les servants erfugies discutets les problems de la vie religieuse derriere le rideau de fer," — 3 c.

"Le sentiment religieux des Ukrainiens. Le methode de l'etude de la coloration nationale du "fait relegieux" ukrainien," — 11 c.

"L'ethnopsychologie du peuple ukrainien," — 69 c.

"Les traits occidentaux et non-occidentaux de la mentalite ukrainienne en perspective comparative", — 3 c.

"L'homme ukrainien selon Skovoroda, — antithese de la conception marxiste-leniniste de l'homme," — 17 c.

"L'Intellectuel catholique en face de la theorie et de la pratique du Marxisme soviétique," — 10 c.

"L'Ukraine dans le cadre de L'est Europeen," — 2 c.

"L'Ukraine entre l'occiedent er l'orient."

"La philosophie de Hryhorii Skovoroda en trant qu'exprestion et facteur de formation de l'ethnopsychisme ukrainien," — 18 c.

"Le mythe d'un "Homme Nouveau" selon le marxisme-leninisme d'aujourd' Hui," — 3 c.

"Note l'integrations de l'Ukraine dams l'europe Unie," — 8 c.

"Observations concernant les methodes a'appliquer dans l'etude psychosociale de L'emigration Ukrainienne en France," — 19 c.

"Prolegomenes a une ethnopsychologie de l'homme ukrainien," — 4 c.

"Remarques du traducteur concernant la traduction de l'oeuvre du pretre byzantion et consultant de la S. C. Orientale, Cyrille Korolewskyi: "Le Métropolitain Andre Sĕeptyckyĭ, 1865-1944, un promoteur de la Réunion des Eglises slaves dissidentes et un éducateur de son peuple," — 17 c.

"Sous le signe d'oecumenisme."

"Transformation of soviet man as basic problem of marxism-leninism,," — 3 c.

"Suggestions concernant l'armement psychologique du Monde Libre dans la guerre politique des Soviest," — 3 c.

Кирило КУЦЮК-КОЧИНСЬКИЙ

ТИМОШЕВЕ ПОЛЕ

Ранкових днів незвідані дороги
Манила з сну бурхливого тоді,
На славу дому ти збирав плоди
І осідлав поспішно вороного.

Боровсь із голодом душі недовго, —
Знов забуяли сили молоді,
В очах заграли далі голубі,
Доба вторила ритм коня баского.

К. Куцюк-К. «Непоборна надія», стор. 35.

Епоха боротьби, нещоденні характери, в особи, що притягають нашу увагу своєю відвагою, умом і прикметами, чи не перше місце приналежить Богданові Хмельницькому, який потрапив у короткім часі стати можновладцем і притягнути до себе народні маси та нав'язати зносини з чужосторонніми державами. Поруч з грізним гетьманом, рисується нам симпатичний образ сина Тимоша. Чесний, простодушний, відважний, з рішучою і твердою волею й непохитною мужністю. Тиміш представляє справдіший тип в найліпшій змислі. Його романтична любов до молдавської княгині, його трагічна смерть, його відносини до батька й тестя — все це може зацікавити тим героєм, якому історія присвятила лише кілька рядків.

В селі Дарманешти, близько Сучави, століттями зберігається назва «Тимошеве поле». Сьогодні вже ніхто не може пригадати, в яких обставинах виникла ця назва, але, ймовірно, вона пов'язана з героїчною обороною Сучави Тимошем Хмельницьким і його козаками, коли сам Тиміш загинув від рани.

Обставини, в яких прибув сюди Тиміш Хмельницький, добре відомі з історичних джерел. Богдан Хмельницький добивався одруження свого сина з красунею Роксаною, молодшою донькою Василя Лупула, щоб забезпечити собі союз із багатим і впливовим молдавським господарем, якого тягнуло до ворогів Богдана Хмельницького — до поляків: його старша донька Марія була віддана за великого польського магната Януша Радзівіла. Василь Лупул довго супротивлявся тому шлюбові, але Богдан вирішив примусити його на цей крок, вирушивши в похід на Молдавію. Про цей похід існує українська народня дума, така точна у своїх

подробицях, що Б. П. Хаждеу сумнівався в її автентичності, бо в ній надто точно відбиваються відомості з праць істориків. Однак, сучасні фолклористи зараховують її до кобзарських.

Як із низу із Дністра тихий вітер повіває,
Бог святий знає, Бог святий і відає,
Що Богдан Хмельницький думає-гадає.

Так починається ця дума і в цих словах дуже точно відбивається складність і тонкість дипломатії Богдана Хмельницького, який у своїй тяжкій боротьбі з могутньою Річю Посполитою ішов не на один ризикований крок, довго обмірковуючи його і приховуючи свої наміри.

Далі розповідається, як із України, з Чигирина вирушає «охотне військо» козаків з 24 гарматами, як воно стало під Сороками «в шанцях куренем» і як Богдан Хмельницький звідти посилав листи до Василя Молдавського, в яких пропонує покоритися йому, але Василій Лупул відкидає пропозиції, вважаючи, що він старший і йому не випадає поклонитися меншому. Відповідь цілком можлива, бо в очах Василя і його бояр Богдан Хмельницький був свого роду дуже амбітним. Недарма і літописець Мирон Костін, пишучи про нерівний, на його думку, шлюб Тимоша і Роксани, зауважує: «Велика незгодненість щодо домів і вдачі! З цього боку було 18-літнє панування з великим багатством і честю, а з другого від двох років вихід із черні»?¹.

Але хіба відмінність була вже така велика? Вадим Пепа в статті «Шабля мислителя», опублікованій в журналі «Дніпро» № 11 за 1970 рік наводить ряд цінних документів, які широко освітлюють походження, біографію і самосвідомість українського гетьмана. Правда, родом він особливо не виділявся. Був сином дрібного українського шляхтича, чигиринського підстарости, власника хутора Суботів, Михайла Хмельницького, заслуженого вояка польської корони. Але Богдан Хмельницький рано відзначився такими особистими рисами, які піднесли його високо над рангою і походженням. Учився він у Львівському єзуїтському колегіумі, знав добре латинську мову. Свою хоробрість доказав уже в битві під Цецорою, коли козаки кинулися люто пімститись за його батька, що на очах сина упав закривавлений з коня. Під час того бою він попав у полон, зазнавши два роки тяжкої неволі. Але і в Константинополі він не дармував, чекаючи на викуп, але добре вивчав звичай і порядки мусулман, мову турків і татар, що йому пізніше пішло на велику користь. Серед козаків він здобув собі славу участю в повстанні Тараса Трясила, Остринина і Гуні, а в поляків блискучими воєнними здібностями, за які польський король, поминувши значно вищих рангою керівників Запорізького війська, призначив саме сотника Богдана Хмельницького в 1647 році гетьманом морського походу, що плянувався проти Туреччи-

ни». «Ніколи не було між козаками людини таких здібностей і розуму», — говорив про нього коронний гетьман Конєцпольський. І Богдан знав, що все, що він мав, він досягнув власними силами і власною шаблею, і гордився цим. В той час, коли він хотів ожени́ти сина Тимоша, за його плечима були вже блискучі перемоги над могутньою Річчю Посполитою, які здивували всю Європу. Олівер Кромвелл звертався до нього «імператора всіх козаків», а турецький султан величав його «найобранішим із монархів релігії Ісусової».

Лупул, який був сам з простого роду з Македонії і добивався правдами і неправдами свого престолу, скоріше піднявся з низів ніж Богдан Хмельницький. Але Лупул був честолюбивий, прибрав собі ім'я Васи́лія від візантійських імператорів, оточив себе боярами, утримував великий двір і йому більше імпонував союз із Польщею, ніж з Україною Богдана Хмельницького, що став на чолі селянсько-козацького повстання. Як розповідає далі дума, і як воно й на ділі було, Богдан (який, до речі, прийшов не один, а разом з татарами) зайняв Сороку і «город Січаву, огнем запалив і мечем ісплюндрував» Яси Хирлеу, і Дорогой.

Васи́лій Лупул втік до Хотину і звідси просив допомоги від польського коронного гетьмана М. Потоцького. Відповідь Потоцького подається красномовно в думі:

«Ей, Васи́лю Молдавський,
Господарю волоський!
Коли ж ти хотів на своїй Україні проживати,
Було тобі Хмельницького у вічній часи не займати,
Бо дався мені гетьман Хмельницький гаразд-добре знати:
У першій війні —
На Жовті Води —
П'ятнадцять моїх лицарів стрічав,
Невеликий їм одві́т оддав —
Всім, як галкам, з пліч головки позді́ймав,
Трьох синів моїх живцем узяв,
Турському султану в подарунку одіслав,
Мене, Йвана Потоцького,
Кроля польського,
Три дні на прикові край пушки держав,
Ані́ пий мені, ні їсти не дав.
То дався мені гетьман Хмельницький гаразд-добре знати,
Буду його вове́к вічний пам'ятати».

Звичайно, не все тут достеменно точне. Потоцький не був королем, і звався не Іваном. Під Жовтими Водами він дійсно попав у полон і там загинув один із його синів. Богдан Хмельницький передав його самого не туркам, а татарам; ці випустили його за великий викуп, але затримали в себе як заложника його молод-

шого сина. Притім-то й природньо, що від нього Лупул допомоги не отримав й довелося йому прийняти умови Хмельницького, які дійшли до нас в дуже офіційній латинській редакції.

Останньою умовою був шлюб Тимоша і Роксани.

Але навіть після цього оригінального сватання, Василій Лупул не рішався. Його бояри, як розповідає Граб'янка, натискали на нього, заявляючи, що їм не хочеться накликати на себе біду через те, що йому не підходить Тиміш як наречений для його улюбленої доньки, адже Богдан Хмельницький загрожував напасти в 1652 р. із сотисячним військом. Тоді, про людське око, Лупул врешті згодився, але одночасно повідомив польського короля про те, що Богдан Хмельницький особисто прибуде на весілля. Король послав нового коронного гетьмана (Потоцький за цей час умер) з 3.000 піхоти і 3.000 кінноти, щоб напасти на Хмельницького в його дорозі до Молдавії.

Вони стали під Батогом, чекаючи на Хмельницького, але з певністю не знали, з якого боку надійде гетьман зі своїм козацьким військом.

Богдан Хмельницький прийшов у супроводі загонів татар і, скориставши із того, що обоз поляків залишився десь позаду і був слабо захищений, розділив своє військо на дві частини, знищив і обоз, і армію. У нього були ще розрахунки з поляками через поразку під Берестечком і тому він не пожалів нікого; сам Калиновський був убитий татариним, його син, якому вдалося втекти, потонув у річці.

До нас дійшло дуже докладне описання весілля Тимоша і Роксани. Належить воно перу одного очевидця і наведене воно в книзі Николая Йорга «Історія румунів через подорожників». Треба однак зауважити, як до речі, підкреслює і сам Йорга.

Тиміш Хмельницький прибув на чолі цілого війська козаків (у Йорга 3.000, у Граб'янки 12.000). Козаки були гарно одягнені (коні старшини мали оздобу із срібла, золота і дорогоцінних каменів), як зауважує очевидець він мав і своїх музикантів і кобзарів, які співали жалібні та весільні пісні. Володар Лупул прийняв майбутнього зятя пишно, з 8.000 військом і з почотом, на чолі якого їхали турецькі коні гарно оздоблені. Він поцілував Тимоша і виголосив перед ним промову. Тимош мав червоний одяг і плащ із соболиним хутром. Сам він був статний, молодий і здоровий.

За ним їхала карета з речами і 400 возів — валка чумаків, які використали нагоду, щоб зайнятися торгівлею.

Коли він прибув до Яс почала гриміти музика, то були турецькі музиканти та українські бандуристи.

Володар Лупул представив йому свою гордість, наслідника престолу Штефана. На дворі почався хоровод дівчат. До Тимоша, Виговського і Тетері приділили козачків для служби. Наступає обід,

Володар Лупул запрошує Тимоша, і вони сідають разом, гримлять гармати, підносять тости, літаври грають, а турецькі акробати виконують різні номери.

В неділю рано ідуть до церкви, їх проводять українські бандуристи, прибувають дружки, які на прохання Роксани виконують українські пісні, що Граб'янка вважає ознакою її згоди на шлюб. Тоді вперше виголосив невелику промову Тиміш.

Коротко кажучи, все було досить драматично, незважаючи на пишноту, але наступні події були ще більш незвичайні.

Корінні молдавські бояри не долюблювали Володаря Лупула, якого вважали чужинцем, греком і вони стали на боці лагофета Георгія Штефана, коли цей зрадив свого господаря, закликаючи проти нього союз із Матеем Басарабом і правителем Трансильванії Георгієм Ракошці II. Лише при допомозі Тимоша міг Володар Василій Лупул знову зайняти престіл. У гніві Василій Лупул нападає на Мунтенію, але в битві біля Фінта Лупул і Тимош зазнають поразки.

І в Молдавії Георге Штефан отримує перемогу над Володарем Лупулом. Цей залишає родину і скарби в Сучаві і їде на Україну. Тиміш прибуває з 9-тисячним козацьким військом і очолює оборону Сучави, яка тривала дуже довго. Навіть тоді, коли Тиміш помирає від рани, козаки не рішаються залишити кріпость і лише дружина Господаря Лупула бере на себе це рішення. Козаки, які уціліли, накрили китайкою Тимоша, щоб могли везти з собою на Україну. Роксана вже догадалася про правду — бо кого могли везти вкритого китайкою козаки? Довго благала розкрити, показати їй бездушне тіло милого. І нарешті вблагала. Мов підкошена впала на його груди. Потім зметнулася і з високого берега кинулася у бистрі води Серету, щоб смертю з'єднатися з тим, з котрим не могла з'єднатися в житті.

Чи дійсно ця легенда про кохання і смерть має в собі зерно правди? Важко сказати. У Сереті не збереглося жодної згадки про подію. Хоч один старший серетський викладач історії вірить у неї, він навіть шукав те прибережне урвище, ту скалу, з якої кинулась у воду нещасна молода татарка, і кажуть знайшов.

Господарем Молдави став Георге Штефан, доля його також не була дуже щаслива, бо і він втратив престіл і помер на еміграції у Німеччині. А Василій Лупул з України попав до татар, а звідтам до турків.

Богдан Хмельницький же, який знав, що Річ Посполита підтримувала при осаді Георгія Штефана в Сучаві, вирішив страшно помститись над ними за смерть сина. Він зробив вигляд, що не знає ні про що і повідомив поляків, що йде на поміч синові у Молдавію.

Поляки думали, що це найкраща нагода перехопити козацьке

військо. Вони чекали його під Жванцем, але Богдан знову підійшов звідки його не чекали і, несподівано нападши на польське військо, перебив поверх 10 тисяч.

Це незвичайне весілля має багато поживи для фантазії письменників. Хоч у літературних творах все було представлено інакше, ніж це було насправді.

У румунській літературі утворилась справжня традиція поетизації шлюбу Тимоша і Роксани. При тому письменники мали також по-своєму рацію.

Сподівання величне зринає ночами,
Під сухими вінками все будить любов,
Я поїв тебе сонцем, слізьми вітраками,
І вернутися мені не судилося знов.

Та століття батьків пробудилося владно, —
Зацвіла над проваллям посохла верба,
А колосся шумить, яко дзвін громогласний, —
Посивілих бажань непоборна сівба.

Красномовним Тиміш таки не був, але хоробрим він був безперечно, і за деякими свідченнями відважний, рішучий з твердою волею, красивий, мав дуже гарні очі. Асакі, перший румунський письменник, який поетизує образ Тимоша, згідно з романтичною традицією навіть вважає його незвичайно красивим, у такій мірі, що Роксана, з моменту, коли вперше побачила його, спалахнула палким до нього коханням.

Новеля Асакі з'явилася в 1841 році. У ній опис історичних подій займає багато місця, при чому автор вніс багато плутанини в свою розповідь, перемістив у цю епоху людей, які діяли в інший час, наприклад, Іван Мазепа, якому тоді було п'ять років.

Сама інтерпретація подій також довільна. За ним виходить, що всі походи козаків і поляків у той час мали як головну роль і мету вирішити питання, кому має дістатися рука Роксани: чи Тимошеві, чи Корбутові (Вишневецькому). За словами Асакі, це друга Троянська війна, яка, як відомо, велася, згідно Іліяди, із-за краси Єлени. Найбільш оригінальні в новелі Асакі описи двох зустрічей Тимоша і Роксани.

Учувши про те, що Роксана, донька володаря Молдавії дуже красива Тиміш хотів про це сам переконатися і прибув у Молдавію переодягнений на звичайного купця. Це було у вербну неділю; він зайшов до церкви, де саме молилася Роксана, і вручив їй, заховану у вербну лозу записку про те, що саме він є її судженим. Потім щез, а Роксана не могла його забути. Тільки в її уяві це міг бути шляхетний наречений.

А ось, під кінець, змагання між Польщею та Україною за руку

Роксани вирішилось на користь України Богдана Хмельницького і Тиміш вступає у Молдавію «на чолі тисяча вибраних козаків найкращих вершників української нації і прямує до Яс, де, згідно договору, мало відбутися весілля. Це не були вже ті козаки, які колись сіяли страх, коли проходили. На цей раз це друзі, люб'язні лицарі, які наповнювали повітря веселим співом і які своєю поведінкою і тим, що роздавали гроші, викликали довір'я в населення».

Тиміш розставив своє військо на Цукорському полі під Ясами, а на другий день, саме коли господар Василій Лупул на чолі блискучого почту зайшов до церкви Трьох Ієрархів, від сторони поля наблизився козацький загін, наче сосновий ліс, бо козацька кіннота тримала в руках гілки смереки, за якими ховалася.

«Тиміш, найкращий з тих бійців, одягнений у блискучий панцир вийшов із загону, тримаючи в руці замість шаблі вербову лозу і з нею вступає до церкви. Назустріч йому вийшов митрополит і воєвода, який вів за руку Роксану. Переможець Тиміш впав на коліна перед тією, ради якої він боровся і подолав ворогів, представив їй це символічне гілля і сказав: «Той якому небо судило тебе, дає тобі сьогодні руку і життя».

«Роксана, наче збудилась від сну, пізнала риси обличчя, які закарбували їй те могутнє кохання в серці. Вона пізнала звук тих слів, які лунали завжди серед її страждань».

А далі про їх весілля Асакі пише так:

«Весілля цих двох щасливців святкувалося 2-го червня 1652 року протягом трьох днів, із справді царським блеском. На розкішних виставах, і грищах які організувалися при цій нагоді, можна було дивитися на турніри між молдавськими еодряними, які були славетними бійцями і козаками. Ці турніри відбувалися на полі Фрумоаса між кіннотою. Або змагалися вони і на воді, плывучи у швидких човнах на озері Фрумоаса».

Слідом за Асакі, так само поетично, описав це весілля Богдан Петречейку Хаждеу і Ніку Гане, і Михаїл Садовеану, і навіть недавно письменниця Ельвіра Богдан взялася до цієї романтичної теми.

За стількими нашаровуваннями, після стількох творів написаних на цю тему і в польській, і в російській, і в румунській літературі (ми тут дуже мало назвали з цих творів), важко встановити, яка була історична правда. Зокрема, неможливо характеризувати достеменно історичного Тимка (Тиміша) Хмельницького. Одно є безперечне: якби він був поганий вдачею, як про нього пише Мирон Костін, то його не полюбила б Роксана. Бо, як не настроював її батько проти нього, — а поведінка Василя Лупула не залишає жодних сумнівів в тому, що він був проти цього шлюбу, — Роксана таки прив'язалася до свого судженого

молодого чоловіка, пішла з ним на Україну і не повернулася відти навіть після його смерті. Її брат, ставши господарем, спеціально поїхав по неї на Україну, але вона відмовила йому. І заміж більше ніколи не вийшла. Повернулася вона на Молдаву лише на старості літ і загинула трагічно від рук якихось напасників про яких і досі невідомо хто вони були.

Говорячи про зв'язки між Україною і Румунією господаря Василя Лупула, слід згадати не тільки про цю трагічну історію шлюбу між Тимошем і Роксаною, яке коштувало стільки крові з обох сторін.

Не слід забувати і про більш світлі сторінки історії. Треба нагадати, як у дні панування Василя Лупула розквітли в небувалій мірі румунсько-українські культурні відносини, які виразилися у підтримці України при спорудженні монастиря «Три Ієрархи», в організації школи при цьому монастирі з професорами Києво-Могилянської колегії, надісланими Петром Могилою, в цілому ряді видань церковного і світського характеру, в організації типографії тощо. Та це було ще до Хмельниччини і не входить в коло питань розроблених у цій статті.

Зате є події і дуже позитивні, які відбулися саме під час Хмельницького, і на які натякають слова із пісні кобзаря волоха, процитовані в епіграфі до цього розділу: участь молдаван і румунів в армії Хмельницького. Про це є навіть пісня.

Ось що пригадав собі цей кобзар із думи:

«Не знаю, якось там «Веремій Волошин, воїн. . .»

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вадим Пепа, *Шабля мислителя ж.* Дніпро, нр. 11, 1970 року.
2. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători* v. I. București 1928 r.
3. G. Asachi, *Domnița Rucsandra*, "Scrieri literare" vol. II. București, 1957 r.
4. Elvira Bogdan, *Domnița Rucsandra*. O poveste de dragoste emoționantă, Edit. Tineretului București 1969 r.
5. Miron Costin *Letopisețul Țării Moldovei* Ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.
6. О. Рогова, *Син гетьмана*. Історичний роман в трьох частих з часів Богдана Хмельницького, Чернівці, Видавництво «Веселка» (без позначення року).
7. M. Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra*, București, 1932.
8. *Думи* упорядник Г. Нудьга, Київ, 1969 р.
9. Анна Ала Горбач: *Тиміш Хмельницький в румунській історіографії та літературі*, «Наукові записки Українського Технічного Господарського Інституту, ч. XIX, Мюнхен, 1969 р.

Володимир МАЩАК

МАЛОВІДОМА ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА У ЛЬВОВІ (Спомин)

Для випуску нових учительських кадрів, а одночасно для підвищення їхніх кваліфікацій у праці в народніх школах, польська шкільна влада створила в 1937 році нову педагогічну школу у Львові. Її повна назва була така: Державна «ПЕДАГОГІЯ» із дворічним терміном навчання. Вона була одинокою на три галицькі воевідства, вправді дещо вищого навчального рівня супроти колишніх середньошкільних учительських семінарів. На жаль, усі виклади в ній відбувалися польською мовою, за винятком предмету української мови. Право вступу до неї мали спочатку абсолювенти, а згодом і абсолювентки середніх шкіл.

Під час дворічного навчання кожного студента й студентку зобов'язувало вислухання викладів у чотирьох семестрах, як рівнож зложення малого іспиту з головних педагогічних предметів після перших двох семестрів та обширного дипломного іспиту з чотирьох семестрів під кінець другого року студій.

Тут треба зазначити, що подані в наших еміграційних виданнях та УРЕнциклопедією вістки про ці школи є неточні. Твердження, що, мовляв, «Із проголошенням загального семирічного навчання у міських та робітничих селищах та потребою підготовки нових кадрів учителів для семирічних шкіл, у 1935 р. в Польщі створено *вчительські інститути* з дворічним терміном навчання» — не відповідає правді, бо дворічні інститути називалися державні «Педагогії». Вони повстали згідно декрету Міністерства Освіти з 19.6.1928 р. і вже перед проголошенням обов'язкового семирічного навчання (в 1935 р.) згадані «Педагогії» існували у Варшаві, Кракові, Любліні, а згодом у Познані, Лодзі, Торуню і *перша* на українських землях у Крем'янці на Волині. Можливо, що більшість абсолювентів державних «Педагогій» могла потрапити до семирічних шкіл на працю з таких причин:

- а) більша кількість навчальних приміщень;
- б) подивугідний відсоток відвідування школи учнями;
- в) вибрані до вподоби предмети поглиблених студій у «Педагогії» уповноважували до цього.

Крім уповноважень видрукованих на дипломному свідоцтві кожного абсолювента «Педагогії», можна було часто почути обіцянки її директора про кращі заробітні платні в їхній майбутній праці. На жаль, ніхто з абсолювентів Львівської «Педагогії» не мав змоги цього перевірити, бо за три місяці після зложення кінцевих іспитів почалася Друга світова війна.

Пишучи про цю маловідому школу у Львові з перспективи 50 років, належало б відповісти спершу на питання, чому до цього часу не появилася жодна замітка про неї. Тут прохаємо шан. читачів звернути увагу, що згадки не лише про цю школу, а й про НТШ у Львові появляються щойно тепер в українських еміграційних виданнях. Основною причиною перерви хронікарських звідомлень з того часу слід приписати розвалові Польщі та першому наїздові большевиків на західньоукраїнські землі.

У всіх наукових працях повоєнної Польщі, а є їх понад 70 англійською і польською мовами в бібліотеці Лондонського університету, чомусь мовчанкою оповита яканебудь згадка про існування «Педагогії» на українських землях, себто в Крем'янці та Львові, дарма, що ці школи існували до 1946 року. Але важливішою справою з точки погляду українця буде з'ясування самого відношення до українців у Львівській «Педагогії» і якого дискримінаційного злочину допускалися польські організатори згаданої школи, не дивлячись на декрет Міністерства Освіти з 19.6.1928 р. про допущення студентів на студії на теренах із національною меншиною, бо саме тут у Львові пославлено «клявзулю» відносно прийому українців до згаданої «Педагогії».

10-го вересня 1937 року представник Міністерства Освіти, д-р М. Земнович, формально відкрив Львівську «Педагогію» при вул. Дверницького, в горішній частині з вул. Зиблікевича. Як виявилось пізніше, це польське право було лише на папері, а на практиці це рівнялося цілковитий дискримінації українських студентів.

Ще в липні того ж 1937 року почали напливати аплікації від українців на студії в «Педагогії», а вже в місяці серпні, проти всяких сподівань, українські апліканти одержали відповіді, на жаль, в більшості відмовні, і то таки за підписом вже згаданого д-ра М. Земновича. Скільки українців внесли прохання на студії — мабуть ніколи не вийде на яву, бо перед поновним приходом большевиків на українські землі д-р М. Земнович наживав п'ятами та опинився в корінній Польщі і там пристосувався до вимог навчання у діалектичному матеріалізмі.

В 1958 році він видав книжку у в-ві «Нова школа» під доволі вимовним заголовком «Ідеал педагога-виховника». Заторкуючи дискримінаційне крутіство в прийомі українців до Львівської «Педагогії» в 1937 р., д-р М. Земнович здорово пробрехався. Вже від самого початку, себто від її відкриття (10.9.1937 р.), на гуманістичному та на математично-природничому відділах «Педагогії» було постійне резервування місць (спричинене осінніми військовими маневрами), з яких поважне число польських старшин являлися прийнятими кандидатами на педагогічні студії.

На початку жовтня того ж 1937 року з'явилось в «Педагогії» ще кількох студентів-поляків, одначе їх було замало, щоб ними заповнити порожні місця. Цей брак студентів вияснив директор «Педагогії» д-р Ф. Гуцва заявляючи, що велике число польських студентів, які мали вільний вступ до вищих шкіл, зрезигнували з їхнього прийняття до «Педагогії». Розлючений такою ігнорацією польських студентів, міністерський дорадник д-р М. Земнович прийняв ще 10-ох українців, у цьому числі й автора цього

спомину. Додатково прийняті українці скоро себе віднайшли і дійшли до спільного висновку, що в прийомі українців до Львівської «Педагогії» існувала прикрита дискримінаційна «клявзуля». Ось тут, як каже українська пословиця, «вилізло шило з мішка».

З початком жовтня 1937 року виклади на гуманістичному і математично-природничому відділах «Педагогії» набрали нормального ходу. Всі предмети мали високоосвічених та незвичайно опитних учителів. Були ними професори і лектори вищих львівських шкіл, хоч і не бракувало гімназійних професорів, головню з колишніх учительських семінарів у Львові, за якими була практика і сотні випускників шкіл по українських селах і містах. Крім предметів спеціалізації на гуманістичному відділі, — з української мови і літератури, польської мови і літератури та історії Польщі, а на математично-природничому відділі з математики, фізики, природознавства, базованих на знанні ще з гімназії, — найбільша кількість викладів була призначена педагогічним предметам. До цієї групи предметів належали стисло *педагогічні*: історія навчання, головні течії і методи у всесвітньому навчанні і вихованні, психологія, дидактика і методика навчання, та піврічна вчительська практика в різних народніх школах міста Львова. Базою викладів із повищих предметів була група споріднених предметів: загальна філософія, соціологія, економія, а навіть і біологія. Із суто педагогічних предметів найбільшу увагу присвячено психології передшкільного віку (психологія дитини), психології шкільного віку та психології модерного напрямку, себто експериментальній психології з піврічним записом спостережень про одного й того самого учня.

Зосередження уваги на глибинному вивченні психології дитини мало вагоме і переломове значення у державних «Педагогіях», які тоді вже існували. Педагогічні Конгреси Вчителів (третій відбувся у Львові від 17-21 червня 1933 року) у своїх резолюціях зазначали певну потребу поглиблення знання психології всіми вчителями народніх шкіл, які здобули середню педагогічну освіту, переважно в учительських семінарах. Цю точку резолюцій із найбільшим одобренням сприйняли інспектори народніх шкіл, бо під час візитацій вони мали нагоду приглянутися ближче навчально-виховній праці вчителів сільських шкіл. Про це вони звітували на вчительських конференціях, або прямо своїм зверхникам, що в навчально-виховній праці вчителів сільських шкіл відчувається дошкульний брак глибшого знання психології дитини. Разом із цим їхній загальний рівень освіти вимагав постійного поглиблення шляхом нових педагогічних видань. На згаданих конгресах звинувачувало вчителів народніх шкіл, що, мовляв, вони знали психологію дитини з абстрактного опису дитини в книжці, а не дійсну, яку тепер зустрічали кожного дня в школі. В цих учителів, у яких недомагало практичне знання психології дитини, а через те вони не сприяли розвиткові думання дитини шкільного віку, а особливо в таких ділянках, як кмітливість, винахідливість та замилювання до деяких галузей з науки. Іншими словами, такі вчителі мучили себе самих і дітей, які потрапили до них на науку.

Проти повищих звинувачень падали слова оборони. Одним із найсиль-

ніших аргументів була справа т. зв. «одноклясівок», себто одного приміщення для навчання 4 обов'язуючих клас сільської народної школи. Навчання в «одноклясівках» (найчастіше в убогіших селах) проходило за дивовижним способом однієї і тієї самої лекційної години на т. зв. *голосне й тихе навчання* двох клас навпереміну. Праця із двома сполученими класами в одному приміщенні (приблизно 60 учнів разом) давала наполовину менші осяги в навчанні, а при цьому така лекція втомлювала до безтями як самого вчителя, так і дітей, вбиваючи в учителя якунебудь охоту доповнювати вечорами педагогічну освіту самотужки.

Хто жив у той час під польською займанщиною в Галичині, тому були відомі наочні факти щораз то більшого зубожіння наших сіл, а безпосередньою причиною того було обвантаження кожного селянина аж 8-ма головними податками. На жаль із цих податків Міністерство Освіти не допомагало селам у розбудові шкільних приміщень, а неймовірно високі суми, вирвані від селян часто силою при допомозі посіпак-секвестраторів у чванькуватій «Од моржа до моржа» передвоєнній Польщі, йшли на розбудову морської пристані в Гдині, на помножування й так завеликих полчищ поліції, на уділення великої фінансової допомоги польським колоністам на окупованих українських теренах, або, врешті, на вдержування на вічну ганьбу Польщі — концентраційного табору в Березі Картузькій. Така шкільна політика тривала аж до вибуху Другої світової війни.

В системі тодішнього польського шкільництва був ще один абсурд, який полягав у тому, що необхідне підвищення учительських кваліфікацій (згідно декрету із 19.6.1928) не йшло у напрямі найбільшої потреби (себто сільських народних шкіл), а пішло у напрямі семирічних шкіл, де умовини для учителів були набагато вигідніші.

До найважливіших предметів у державній «Педагогії» належали:

- а) психологія передшкільного віку (т. зв. психологія дитини),
- б) психологія шкільного віку, і
- в) експериментальна психологія.

Виклади з психології дитини під час двох перших семестрів провадив заавансований лектор, або й сам автор підручника «Психологія дитини» — д-р П. Домбровський, який після кожного пройденого семестру влаштовував доволі докладні іспити. В другому році навчання він, готуючи новий поширений підручник із психології, передав свою катедру д-рові Шепті, який виявив себе приклонником модерного напрямку в психології. Після короткого й дуже стислого викладу, він відразу закріплював поданий матеріал практичними вправами. Численні досліді, переведені ним із студентами, а відтак їхнє застосування серед шкільної дітвори, згодом стали у великій пригоді в педагогічній праці випускників «Педагогії».

Такі досліді, як бадання інтелігенції людини або видаєності умової праці дорослої людини, а опісля учнів у різній порі дня, на початку тижня, в половині тижня і знову наприкінці тижня, чи дослідження умової витривалості різного віку шкільної дітвори — давали дуже цікаві висліди і ними були зацікавлені не лише учні, але й їхні батьки. Саме прове-

дення згаданих дослідів зроджувало велику зацікавленість, напружене думання при цілковитій тишині в класі, а під кінець бурхливу радість, або й смуток. . .

Д-р Шепта, займаючись психологічними дослідями на протязі другого року викладів, не погодився (як ніюдин професор у «Педагогії») на усні іспити студентів. На всіх відділах, а було їх у травні 1939 року уже чотири, він провів виключно писемні іспити, застосовуючи докладний вимір хвилин часу на кожне поставлене ним питання на письмі. Із секундником у руках, д-р Шепта переривав іспитову працю студента, коли визначений ним час був вичерпаний.

Дидактика, методика навчання та вчительська практика належали до дуже досвідченого педагога проф. Й. Любчинського. У своїй невибагливості, маючи два університетські дипломи, він ніколи ними не чванився і навіть на дипломному свідоцтві поставив свій скромний підпис — «Й. Любчинський». Вправді, цей пост він обняв на схилі свого віку. Як і можна було сподіватися, вищезгадані предмети він мав, як то кажуть, «у своїх пальцях», а це йому дозволяло під час його викладів робити відхилення від основної теми, втикаючи туди пригодницькі розповіді. Одну із таких ми наведемо нашим читачам:

«Будучи ще інспектором, після переведення візитації в одній сільській школі, він вирішив перед вчасним зимовим сумерком заскочити з візитацією школи в поблизнаму селі. Входячи до будинку школи, йому заступив дорогу малий хлопчина і вручив якусь карточку. Подякувавши хлопцеві, він відразу прочитав записку у коридорі шкільного будинку. Виявилось, що хлопець був учнем зі школи, яку він щойно обслідував і насправді цю записку мав одержати керівник школи перед прибуттям інспектора. В цій записці було: «Дорогий приятелю! Даю Тобі негайно знати, що в нашому повіті появилися два чорти. Один із них був уже в мене. Може бути і в Тебе! Держися кріпко!». . . Слідував підпис керівника сусідньої школи. Ця карточка свідчила про те, як учителі береглися несподіваної візитації інспектора. З того випадку інспектор Й. Любчинський зробив висновок, що вчителі сільських шкіл кормлять шкільних дітей непідготованими лекціями, а тільки під час візитації інспектора пописуються тим, чого не було кожного дня в праці школи».

Практичні лекції студентів Львівської «Педагогії» відбувалися під керівництвом проф. Й. Любчинського у різних народніх школах м. Львова. Обов'язком кожного студента було прислуховуватися веденню таких лекцій, якщо сам їх не вів. Після кожного проведення практичної лекції одним із студентів, відбувалося їх обговорення в будинку «Педагогії». Безперечно, що похвальні чи критичні завваги самого керівника проф. Й. Любчинського були завжди найбільш влучні. Заздалегідь заповіджені і приготовані лекції завжди випадали успішно. Однак, як керівник практичних лекцій, так і студенти слідували за проявами правильного чи помилкового вибору звання учителя народніх шкіл в особі кожного студента, який провадив лекцію. Завдаток на доброго чи нікудишнього вчителя проявлявся в тому, що вже на початку лекції дотичний студент-

учитель мусів пристосувати рівень власного думання до рівня думання дітей. Вже у перших 15-20 хвилинах лекції повинно було бути обопільне відчуття, що психологічний міст між ним і учнями вів до наміченого плану лекції учителя. Крім знання, яке кожний студент здобув у «Педагогії», найголовнішим було вміння увійти в засяг думання шкільної дитвори, і власне це було запорукою успішної праці вчителя народніх шкіл.

Навіть абсолюенти університетських педагогічних студій, які під час безробіття в Польщі голосилися до навчання у семирічних міських школах, мусіли проходити дворічний перевишкіл, бо хоч їхнє знання було набагато вище від потреб навчання у семирічці, заступлення офіційної університетської викладавої методи на лекційну одиницю сперту на спілкуванні думання учителя і сприймання його малими людськими істотами — умами шкільної дитвори, було передумовою одержати працю вчителів у народніх школах.

Як було вже згадувано, до педагогічних предметів належала історія навчання та виховання, сперта на грубезній, бо не менше 400-сторінковій книзі Л. Хмая п. з. «Головні напрями і методи у всесвітньому навчанні і вихованні». В цій книзі найбільшу увагу звернено на критичну аналізу американської системи, т. зв. «Джувеїзму», згідно з якою (наводимо приклад): один швець знав як з феноменальною швидкістю кроїти верхи до черевиків, другий знову пописувався швидким прибиванням підосев, а третій робив подивугідно скоро дірки в черевиках на шнурівки. Коли було запитати, котрий із них зуміє вшити черевики на замовлення, то відповідь була — ніодин! Власне, це був недолік американської системи, а одночасно велика пошана до європейського зразка навчання, де й до сьогодні зобов'язує всестороннє знання.

Повищий предмет, як і цілу групу допоміжних предметів — загальна філософія, соціологія, економія — очолив філософ д-р Е. Роман. Як він сам згадував, на саме приготування однієї лекції в «Педагогії» йому приходилось витрачати не менше 3-4 години часу вдома. Всі лекції він вів не у формі викладів, а видобуванням думок студентів почерез ставлення питань та підхоплюванням відповідей, які під кінець лекції, спільно зі студентами, вели до узгіднення назви наукового напрямку, чи навіть наукової тези. Індукційною методою ведені ним лекції приневолювали студентів до найбільш напруженого думання. Мабуть і такою була програма навчання у «Педагогії», якщо йшлося про предмет загальної філософії. Захоплюючи всіх студентів і самого проф. Е. Романа метода на жаль не зустріла апробати міністра освіти Свентославського, який, прислуховуючись дипломним іспитам на Львівській «Педагогії», висловив критичну заввагу. За словами самого проф. Е. Романа, згаданий міністер заявив, що студенти знають предмет філософії у широкому, але побіжному масштабі. Ясно, що ведені лекції філософії проф. Е. Романом дискусійною методою забирали йому і всім студентам багато часу. Метода прямого викладу могла дати багато більше, однак він обстоював думку, що матеріал здобутий індукційною методою залишиться на довгі роки в пам'яті абсолювентів «Педагогії».

Згадуючи з перспективи 50 років постать філософа д-ра Е. Романа, треба сказати, що це був протилежний тип поляка до шанованого всіми проф. Й. Любчинського. На нашу думку, йому з упадком (за 3 місяці) Польщі не залишилось нічого іншого, як разом з міністерським дорадником та президентом дипломної комісії, вже згадуваним д-ром М. Земновичем, утікати в 1939 році у корінну Польщу. Як філософ, він виявив себе прихильником польського націоналізму, якого основоположником уважав Р. Дмовського. Власне цей напрямок польського націоналізму на українських землях спричинив багато лиха для українського населення в Галичині, а військова кліка на чолі з ген. Токажевським у Львові, ставши на погубній площині (навіть подекуди переліцитовуючи Варшаву), таки тут у Львові припечатала остаточно домовину двадцятилітньої польської держави.

Ніхто інший, як проф. Е. Роман, подавши руку шовіністично наставленим студентам-полякам супроти українців у Львівській «Педагогії», своїм науковим стажем пхнув їх на різного роду бешкети. Найперше, як опікун гуманістичного відділу «Педагогії», він своєю власною рукою побіч прізвища кожного українця-студента у каталозі поставив замітку «Гр.-кат.». Ця замітка мала допомогти управі Студентської Громади не допустити до неї українців. Вже 11-го листопада 1937 року під час свята річниці польської незалежності, студенти поляки, або як ми їх називали — «кресовяки», вчинили першу провокацію супроти студентів-українців. Коли співали польський гімн, студенти-українці встали з місць, але самого гімну не співали. Це підглянули «кресовяки» і відразу після академії зробили донос до дирекції «Педагогії». Вправді після двох тижнів справа мовчазного вшанування польського гімну студентами-українцями притихла, але не надовго.

Цим разом вони повели акцію проти лектора української мови і літератури проф. Костя Кисілевського. Їм не подобалося, що проф. К. Кисілевський під час своїх викладів уживає слова «українець», «український». Вони почали відкрито зривати лекцію впертими твердженнями, що професор повинен придержуватися терміну «руський», а не український. Мабуть професор був зарання приготований на такі витівки, а тому зрівноважено і рішуче відповів: «Я знаю, що я роблю і прохаю мене не вчити, як я маю поступати». Незабаром, коли проф. Кость Кисілевський доручив провадити лекцію з української мови студентів-поляків Карчевському в школі ім. М. Шашкевича у Львові, «лицарі з шабелюкою» не давали за пргоране. Студент В. Трояновскі, який вивів за ніс повірених собі сліпців, підглянув, що в школі ім. М. Шашкевича на Городецькій вулиці, в руханковій залі польське знам'я (орел) висіло не на якомусь «позолоченому ланцюзі», а на звичайному шнурку. Це дало притоку до скомпромітовання однієї із найкращих українських шкіл міста Львова, а разом із тим й самого проф. К. Кисілевського, який аранжував практичну лекцію в цій школі. За кілька днів появилася в польському тижневику «Слово народове» наклепницька стаття п. з. «Польське державне знам'я на шнурку в українській школі ім. М. Шашкевича у Львові»! Очевидно, це була задушевна радість для польських шовіністів.

У міжлекційних перервах в «Педагогії» Трояновські і його поплічники бігали з кількома примірниками ендецького «Слова народного», захлинаючись їхнім подвигом. Для них насолодою були повсякденні пакості заподіяні українцям. Було дуже дивно, що опікун гуманістичного відділу проф. д-р Е. Роман мимоволі підсичував ненависть ендецької молоді супроти українців. Можна було собі уявити, що діялося в його душі, коли аналізуючи думки батька теорії польського націоналізму Р. Дмовського, на закінчення дотичної лекції він з пієтизмом продеклямував віщі слова згаданого теоретика: «Як би це не було, де б це не було та коли б воно не було — роби своє діло!», (себто роби польське діло). В класі запанувала могильна тиша і здавалося, що її ніхто не перерве. Раптом два студенти-українці — Шевчук зі Львова і Хмилевський зі Станиславова — підняли руки до свого завваження. Коли проф. Е. Роман сказав своє «прошу», Шевчук заявив польському філософові, що «годиться, як уже не професорові, то українцеві Шевчукові згадати на цьому місці і про основоположника українського націоналізму Миколу Міхновського!» В класі зірвалася буря крику з оточення Трояновського. Вони гукали: Шевчук перестань! . . . То знову — заткайся! . . . Або маємо того досить! і т.д. Щойно після трикратного візвання до задержання спокою самим проф. Е. Романом, його однодумці втихомирилися.

Про предмети т. зв. спеціалізації у «Педагогії» не будемо широко розводитися, бо вони були в основному повторенням, або незначним поглибленням відомостей здобутих ще в середній школі (гімназії). Тут треба нагадати, що до предмету польської мови і літератури дирекція «Педагогії» заангажувала аж трьох професорів, включно з колишнім викладачем польської мови у Філії Української Академічної Гімназії у Львові — проф. С. Кавином. Зате, до викладів української мови й літератури призначено заледве одного проф. К. Кисілевського, автора численних мовних видань уже в той час на Рідних Землях, а згодом після війни на американському терені. Перед його приходом до «Педагогії» він був довголітнім професором української мови в учительських семінарах. Призначення його шкільною кураторією на професора Львівської «Педагогії» з одної сторони було його особистим вивищенням, але з другої — мабуть, чи не найважчим часом в польській педагогічній школі.

Українська мова і література на гуманістичному відділі Львівської «Педагогії» були обов'язковими предметами. Проте, вороже наставлення до цих предметів більшості студентів-поляків на цьому відділі призвело до цього, що на лекціях української мови і літератури співпрацювали з проф. К. Кисілевським лише студенти-українці і деякі поляки, які, вийшовши з українських сіл, давали непоганою українською мовою відповіді на питання ставлені проф. К. Кисілевським. Цих останніх студенти-поляки шовіністичного наставлення до української мови нагороджували образливими вигуками «хрунь», «перекинчик» і то в українському, а не польському звучанні.

Подивугідний спокій і зрівноваження проф. К. Кисілевського під час лекцій української мови серед таких обставин напевно належали до пе-

дагогічної великодушності. В подібних випадках викладач міг мати підставу до зажалення в дирекції школи, але проф. К. Кисілевський не робив цього, бо знав, що дирекція «Педагогії» не визнає слів «українець», «українська мова» і т.д. Вона навіть на дипломному свідоцтві ставила: «Руська мова і література». Своєю постановою професора української мови і літератури, проф. Кость Кисілевський був гідним репрезентантом українства на терені цієї шовіністичної педагогічної школи у Львові. Крім проф. К. Кисілевського, тут працювали ще двох українців, але в далеко вигідніших умовах, бо на польській мові. Ними були математик-фізик д-р Р. Цегельський і географ д-р Чижевський.

Для загального огляду навчання у Львівській «Педагогії» та для підтвердження раніше висловленої думки, що «Педагогії» приготувляли вчительські кадри не лише до навчання вибраних предметів у семирічних міських школах, слід додати, що в програму навчання у «Педагогії» входили ще виклади з таких обов'язкових предметів, як: спів, рисунки, ручні роботи і руханка. До навчання співу був призначений композитор Ч. Козетульський, який приучував студентів «Педагогії» до дуже практичного навчання співу, сьогодні популярної методи жестикуляції руки, як відповідник назв солфежа. Це була атрактивна і практична метода навчання співу легких пісень у кожній школі. Лекції ручних робіт провадив проф. Згодзінський, який довгі роки спеціалізувався у Скандинавії в ділянці виробів декоративного хатнього устаткування з дерева. Лекції руханки не мали нічого спільного з практичною руханкою. Усі лекції з цього предмету відносилися до її теорії, що мало частинне пов'язання з початковими студіями медицини. Цей предмет провадив неймовірно зарозумілий і неуступчивий проф. Жепка, медик, абсолювент Вищої Школи Фізичного Виховання у Варшаві, нагороджений 11-ма медалями за здобутий рекорд в скоку на тичці.

Після складення дипломного іспиту в травні 1939 року, дирекція «Педагогії» звеліла всім абсолювентам не залишати будинку з уваги на прибуття до Львова групи цікавих учителів, які в той час відбували мандрівні поїздки та зустрічі з абсолювентами інших «Педагогій» у Польщі. Ця група учителів-фахівців була з таких ділянок, як організування театральних гуртків, уділювання першої лікарської допомоги, закладання харчевих кооператив на місці праці вчителя, а навіть фахове виготовлювання друкованим шрифтом імпрезових афішів-оголошень. Безперечно, знайомлення абсолювентів «Педагогії» з повищими ділянками суспільно-громадського життя свідчило про це, що випускники мали до діла не тільки з навчанням одного, чи більше предметів у семирічці, а вони мали бути дійсно рушіями всього організованого життя в школі і в громадському житті. Це були останні виклади у Львівській «Педагогії», яка проіснувала два роки, себто до початку Другої світової війни, хоч сама ж історія передвоєнного типу «Педагогій» не закінчилася на Львівській. Вони існували ще в повоєнній Польщі до 1946 року. Тоді їх замінено на трирічні Педагогічні Школи, а в 1954 році замінено на чотирирічні т. зв. Вищі Педагогічні Школи. Але й тоді вони не були зрівняні з університетськими правами. З огляду на негодування випускників ВПШ, в 1958

р. Міністерство Освіти зрівняло їх з університетами, додавши ще один рік студій. З перебранням більшовиками колишньої «Педагогії» при вул. Дверницького у Львові, такого поступового збільшування років студій не було, її переназвано на Педагогічний Інститут.

З приходом більшовиків, восени 1939 р. було необхідним завірити в нотаря виданий польською мовою диплом учителя народніх шкіл. Після цієї формальности, тимчасово завідуючий Бібрським Відділом Освіти А. Дівнич відрядив мене на працю вчителя до т. зв. неповно-середньої школи в селі Звенигород біля Львова. Під час німецької окупації Галичини, на одній із вулиць Бірки я несподівано завважив в мандрівному одязі проф. Шепту, кол. вчителя модерного напрямку психології у передвоєнній Львівській «Педагогії». Вправді, він запорпаний в своїх психологічних дослідях, не встрявав у шовіністичні дискусії з українцями в «Педагогії», та все ж я не мав бажання заводити з ним розмову. Було набагато приємніше зустріти в цій же Бібріці двох українців-початківців з польської «Педагогії», а згодом уже абсолювентів советського «Педагогічного Інституту». Ними були пп. Й. Коцюмбас таки з самої Бірки і М. Шавалюк із Львівської області. Вони обидва були вчителями математики й інших предметів у Бібрській семирічці. Від них я дізнався, що в «Педагогічному Інституті» працювало багато професорів з колишньої передвоєнної «Педагогії» у Львові, в якій з приходом більшовиків пороблено зміни, і то в двох напрямках: *у навчальній діяльнці*, як цього можна було сподіватися, змінено предмет психології, базований до цього часу на християнському світогляді. Його місце заступлено підручником психології атеїстичного напрямку, який був достосований до вимог навчання діалектичного матеріалізму, разом з іншими предметами. *В адміністративній діяльнці* Педагогічний Інститут «удостоївся» відкриття в канцелярії школи причілка безпосередньої сполуки з органами безпеки — з горезвісним НКВД. Призначені до цієї ганебної роботи люди виготовляли списки підозрілих студентів, по яких згодом голосилося НКВД. Студенти, відчуваючи, що перша окупація Галичини більшовиками не потриває довго і які не чулися певними, то з появою НКВД-истів на подвір'ї Педагогічного Інституту вискакували задніми вікнами нижнього приміщення школи і в цей спосіб підсилювали наше патріотичне підпілля.

У кінцевих рядках цього спомину, належить підкреслити, що маловідома (навіть еміграційній ЕУ) державна «Педагогія» у Львові, як одинока цього типу педагогічна школа на три галицькі області, хоч у дуже несприятливих умовах, принесла користь студіюючій в ній українській молоді. Із чистим сумлінням можна сьогодні признати, що вибір звання учителя народніх шкіл у випадку абсолювентів Львівської «Педагогії» — не був помилкою у їхньому житті. Але, на превеликий жаль, як над Львівською, а ще дужче над Крем'янецькою на Волині «Педагогіями», зависле тавро польської дискримінаційної клявзулі в прийомі українців до цих шкіл залишиться чорною плямою в історії шкільництва передвоєнної Польщі.

Володимир МАКАР
(Віднайшов і переклав)

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ (У 50-річчя М. О. в Березі Картузькій)

В червні 1984 року сповнилося півстоліття від дня заснування горезвісного польського концентраційного табору в Березі Картузькій на українському Поліссі, який впродовж більше ніж п'ять років був місцем тортур для тисяч українських націоналістів та найбільшим пострахом для всього населення тодішньої Польщі.

Про переживання українських націоналістів у Березі Картузькій було вже оприлюднено декілька книжок; далші спогади ще будуть друковані.

Нижче подаємо увазі наших читачів у перекладі на українську мову деякі історичні документи, згл. уривки із них, які стосуються згаданого концтабору. На вступі треба відмітити, що хоч у всіх документах, зв'язаних з відкриттям того табору в 1934 році, його офіційна назва була «Мейсце одособнення» (М. О.), то згодом, у 1940-их роках, у протоколах урядової польської «Комісії реєстрації фактів» фігурує змінена назва — «Обуз одособнення» (О. О.). Але йдеться тут про одну і ту ж саму польську терористично-каральну інституцію, яка закінчила своє ганебне існування у вересні 1939 року.

Декрет президента і Ради Міністрів Польщі про концентраційні табори 17 червня 1934 р.

На підставі статті 44-ої, параграфу 6-го конституції та розпорядження від 15 березня 1934 р., що дають право президентові Речі Посполитої видавати розпорядження, які мають силу закону, постановляємо:

Стаття 1. Особи, яких діяльність або поступування дають підставу добавчувати загрозу з їх боку в порушенні безпеки, спокою і загального порядку, можуть бути затримані та примусово посаджені в місця відокремлення (ізоляції), які не є призначені для осіб засуджених або арештованих у зв'язку з доконаним проступком.

Стаття 2. (1) Розпорядження про затримання і відставлення затриманої особи до місця відокремлення видають адміністративні органи. (2) Постанову про примусове відокремлення (ізоляцію) видає слідчий суддя на внесок органів влади, які перевели затримання; цей внесок влади дає ви-

ставаючу підставу для видання постанови. (3) Копія постанови має бути вручена затриманій особі впродовж 48 годин від хвилини її затримання.

Стаття 3. Рішення про відокремлення приймає слідчий суддя, назначений для тієї мети адміністраційною колегією компетентного Окружного суду. Компетентним є суд, в окрузі якого знаходиться місце відокремлення.

Стаття 4. (1) Ізолюваний може бути ув'язненим на 3 місяці. Ізоляція може бути продовжена на дальші 3 місяці способом, окресленим у статті 2-ій. (2) Для ізолюваних має бути визначена праця.

Стаття 5. Виконання цієї постанови передається міністрам внутрішніх справ і справедливости (юстиції).

Стаття 6. Ця постанова входить в силу з дня її оприлюднення, а втрачає свою силу в реченні і на територіях, що їх визначить Рада Міністрів.

(Підписали):

Президент Речі Посполитої — І. Мосціцький
голова Ради Міністрів і міністер внутрішніх справ — Л. Козловський
міністер зовнішніх справ — Ю. Бек
міністер військових справ — Ю. Пілсудський
міністер фінансів — В. Завадський
міністер справедливости — Чеслав Міхальський
міністер віровизнань і народної освіти — В. Єнджеєвіч
міністер рільництва і аграрної реформи — Наконечніков-Клюковський
міністер промислу і торгівлі — Г. Флояр-Райхман
міністер комунікації (шляхів) — М. Буткевіч
міністер соціального забезпечення — Єржи Патерковський
міністер пошти й телеграфу — Камінський

(за газетою «Експрес Поранни» ч. 164, 19 червня
1934 р., переклад з польської мови)

*Розпорядження поліського воєводи про заборону наближуватися до
концтабору, фотографувати його і контактуватися з ув'язненими*

2 липня, 1934.

На підставі статті 108(2) постанови Президента Речіпосполитої з 12-го січня, 1928 року, про організацію й компетенції Органів адміністрації (Збірник постанов Польської республіки ч. 11, точка 86) та про уповноваження дані Воевідським відділом з 26-го січня 1934 р. (постанова ч. 665), видаю наступне розпорядження:

1. Забороняється неуповноваженим особам:

а) переступати лінію, позначену дротяною огорожею перед парканом ізоляційного табору;

- б) фотографувати ізоляційний табір та осіб, що там знаходяться;
 - в) порозуміватися в будь-який спосіб з особами, приміщеними в таборі.
2. Особи, які порушили б це розпорядження, підлягають — на основі статті 111 постанови Президента Республіки з 19 січня 1928 року (Збірник постанов Польської Республіки ч. 111, точка 86) — покаранню в адміністративному порядку — грошовим стягненням до 500 злотих або ув'язненням до 14 днів, згідно цими обидвома карами.
3. Це розпорядження входить в дію з днем його оприлюднення.

Поліський Воевода
Вацлав Костек-Бернацький
(Газета «Роботнік» ч. 99, 12 липня 1934)

Об'ява Поліського Воеводи про заборону помагати ізольованим в таборі і вступати з ними в контакт

12 липня, 1934

На підставі декрету Президента Республіки з 17 червня 1934 р., зорганізовано в Березі Картузькій табір для арештованих порушників загального порядку і безпеки.

Перестерігаю довколишніх жителів і приїжджих громадян, щоб вони не робили ніяких спроб ввійти в контакт з арештованими з поминенням адміністрації табору, щоб не помагали ізольованим, якщо б ті намагалися ввійти в контакт з особами поза табором, не помагали їм у випадку можливої підготовки до втечі або самої втечі, та щоб не робили ніяких заходів, суперечних з правилами ізоляційних таборів.

Винні в цих проступках будуть строго карані в адміністраційному порядку і, крім того, можуть самі бути посаджені в табір під закидом загрози для громадського ладу й безпеки, а також будуть притягнені до судово-карної відповідальности.

Поліський Воевода
Вацлав Костек-Бернацький
(Газета «Роботнік» ч. 99, 12 липня 1934)

Інтерпеляція групи сенаторів на засіданні сойму в справі нелюдських умов перебування в'язнів у М. О.

18 листопада, 1934.

... Особи, ув'язнені в Березі Картузькій, були піддавані фізичним і моральним знущанням, що зневажали їх особисту гідність та підживляли їхнє здоров'я. Комендантом табору був назначений підінспектор поліції Болеслав Грєффнер, відомий громадянству зі свого поступування в По-

знані в часі подій 19 березня 1931 р. на площі Свободи і в приміщеннях комендантури поліції.

В постановах прокурора Познанського окружного суду з 30 червня 1931 р. було стверджено, що відповідаючи на зажадання побитих громадян, підінспектор Греффнер сказав: «Дурні поліцаї, замало били!» — В згаданій постанові було теж відмічено, що коли поліціанти били арештованих громадян на подвір'ї комендантури, підінспектор Греффнер був у комендантському будинку.

Харчування в'язнів концтабору було набагато гірше, як передбачено в розпорядженні Міністерства Справедливості з 20 червня 1931 року, що є обов'язуючим навіть стосовно осіб, засуджених за важкі проступки і позбавлених громадянських прав.

Ув'язнених (у Березі) кормили, в числі інших продуктів, недопеченим хлібом, хрбачливим горохом, салом з черв'яками. Хворим не дозволяли на дієту. Особам, що йшли на працю за межі табору, спочатку (впродовж кількох тижнів) давали обід щойно о год. 5-йй вечером. Не дозволяли отримувати (від родин) харчових посилок.

(Тут подано таке пояснення редакції збірника: «Під тиском громадської opinii родинам деколи давали дозвіл на висилку посилок в'язням табору. Але посилок не видавано на руки в'язням. Поліцаї використовували їх як їм самим забаглося. Листи від родин підлягали найсуворішій цензурі. Листи з табору були писані в'язнями під диктат поліціанта»).

Не менше тяжкими були санітарні умови. В'язні не мали ні ліжок, ані прич (нар). Сінники без подушок лежали прямо на підлозі. Було заборонено користуватися щіточками до зубів, а мила не давали впродовж кількох тижнів. В келіях не було ні столів, ні лавок, було заборонено сидати на сінники, а сидіти можна було тільки на голій долівці (цементово-асфальтовій, — прим. перекладача).

В карцері, куди саджали за дрібні провини, як напр., у випадку знайдення в арештанта будь-якого дрібного предмету, в'язні спали на голій долівці в тісній, зовсім темній і сирій кімнаті, з якої, навіть після короткого перебування, виходили такі ослаблені, що не могли втриматися на ногах.

В'язнів примушували виконувати важку фізичну працю, — як в таборі, так і за його межами. Крім того, вони були змушувані виконувати найбільш неприємні чинності, — їх заставляли чистити уборні і мити голими руками сплювачки, не тільки свої, але й поліцейські.

В'язнів побивали при кожній нагоді: в коридорах, коли вони бігли на наказ поліції, в часі роботи, коли ослаблені (ненормальними) умовами життя і харчування вони не могли подолати завдань, що вимагали більшої напруги фізичних сил. Биття не було винятковим випадком, це був засіб здійснювання принципів поведінки, встановлених таборовою владою. Так, наприклад, зараз по приведенні першої партії арештованих, підінспектор Греффнер в їх присутності звернувся до поліцаїв з закликом — «лупити прямо по голові», як треба буде. Крім того, один із комі-

сарів поліції — заступників Греффнера, приймаючи нову партію ізольованців, прорік їм: «Світ ще не бачив того, що ми вам тут влаштуємо».

Найбільшу жорстокість у поведінці з ув'язненими виявили поліцаї: Францішек Марковський (Головна Команда Поліції, ч. 186), Мечислав Сітек (ГКП, ч. 198), Босовський ГКП, ч. 230) і старший пшодовнік (Казимир) Шимборський (ч. 9).

Надзір над концтабором у Березі Картузькій виконував Поліський воевода Вацлав Костек-Бернацький, який був на тій території вищим представником польського уряду. Він часто приїздив до табору і не тільки ознайомлювався з загальними умовами, які там існували, але встигав також у дрібні деталі поступування з ув'язненими.

Обставини, що створювалися в Березі Картузькій, були відомі теж центральним політичним органам. Про це свідчить перебування в таборі директора політичного відділу Міністерства Внутрішніх Справ Кавецького, який погрожував звільнюваним з табору особам повторним ув'язненням у випадку, якщо вони будуть розповідати про те, що вони пережили в Березі. В той спосіб згаданий «чиновник» підтвердив, що безпосередні винуватники створення таких порядків самі уважали їх незаконними й негідними.

Подані факти знущань над людьми, яким не тільки не доказано ніякої вини, але й дії яких не були розглядані судовим порядком, являються грубим порушенням 98-ої статті Конституції, яка каже, що «кари, зв'язані з фізичними муками, є заборонені». Поступування з людьми, ізольованими в концтаборі в Березі Картузькій, створило для людей, незасуджених ніяким законним вироком суду Республіки, гіршу каторгу, як та, яку знала царська Росія.

Підписані звертаються до голови Ради Міністрів з запитанням:

— Чи подані вище факти нелюдського поступування з ув'язненими в концтаборі в Березі Картузькій, були виконанням *урядових* доручень?

*

Уряд збув мовчанкою цю інтерпеляцію групи senatorів з 18 листопада 1934 року. Цю справу нагадала газета «На помоц» ч. 1, за липень 1937 року, в статті «Змити ганьбу Польщі», з якої наводимо обширні витяги.

Ганьба Берези

Зацитувавши на початку «Денний порядок» в М. О. в Березі Картузькій, від години 4-ої ранку до 7-ої вечора, автор згаданої статті пише:

«Наведений режим вистачає, щоб замінити життя в концтаборі в безперервний ланцюг мук і страждань.

Декрет про «Місце відокремлення» установив тільки трьохмісячну ізоляцію, однак насправді тримають тут ні в чому невинних людей в безтерміновому ув'язненні без суду та слідства.

Перший комендант табору Греффнер заявив ув'язненим з цинічною відвертістю: «З Берези ви можете вийти тільки на власний похорон, або — до дому божевільних». Та й сама картуз-березівська практика (не згадана в «регуляміні») є спрямована на фізичне і моральне знищення ув'язнених. І хоч таборові правила дозволяють в'язням отримувати пачки з волі, комендант табору, кат Камалія-Курганський позбавив їх того права, засуджуючи на голодовий пайок в'язнів, виснажених безперервною біганиною під палицями катюг, каторжними роботами і мучительськими «вправами». В'язні мусять виконувати всі чинності в убивчому темпі, так що не вистає часу на полегдження фізіологічних потреб. На хворих і слабих не звертається ніякої уваги. Коли хворий на туберкульоз Домб з Варшави, запряжений як коняка в борону (дослівно), не міг порушуватися доволі швидко, кат Питель зірвав перев'язку з його кривавлущої рани, а комендант Камалія посадив в'язня у карцер, коли той виступив зі скаргою.

Немає (в Березі) в'язня, який би за найменшу «провину» або прямо із-за самоволі стражника не перевів голодного тижня серед мишей і щурів у темній вогкій камері без вікон, де долівку нарочно поливають водою, щоб в'язень не міг прилягти і зогрітися. Такою чотиримісячною карою довели в'язня Маляревича до божевілля. Так само карали епілептика Рогожинського в часі його припадків падачки.

Але знахабнілі садисти не задовільнялися цим. Незважаючи на щоденні скарги в'язнів, вони в додатку наказували їм бити один одного і закопувати в землю, а за відмову самі їх побивали. Табір став місцем розправи державної безпеки («дефензиви») з в'язнями з метою змусити їх до складання зізнань і ганебних заяв (деклярацій). Без міри винахідливі кати-інквізитори заставили магістра Пресса зі Львова занурюватися в кльоачну яму, а Руеруву вливали через ніс нафту і сечу в легені.

Про такі жорстокі знущання уряд не наслідився згадати в таборовому регуляміні. Але таких речей не можливо затаїти, отже не вдалося їх укрити перед публічною опінією. Правда про Березу дійшла навіть до сойму й сенату, а уряд підтвердив її очевидність своєю мовчанкою у відповідь на точно окреслену інтерпеляцію декількох сенаторів.

Знущаються над ув'язненими, насміхаються і мучать їх тому, що нема свідків. Та помиляються кровопийці. По всій Польщі розійшлася вже правда про березо-картузький застінок, і вже немає чесноі людини, яка не п'ятувала б ганьбою Березу. . . Тепер кожному ясно, що в Березі хочуть погребати не тільки сотні людей там ув'язнених, але і всяку свободу взагалі.

... Знищення Берези — це необхідна передумова повернення свободи й підвищення обороноздатності країни.

Як у давніші часи дзвенів кайданами Сибір, так тепер кайданами Берези дзвенить Польща. Але царський Сибір придбав для Польщі подив і симпатії всього світу. Сьогодні добре ім'я Польщі зганьблене санацією,

яка поставила її поруч з гітлерівською катівнею, що викликає ненависть у всіх.

Настав час, щоб хвиля народного гніву змила ганебне п'ятно Польщі».

(З газети «На поміч!» ч. 1, липень 1937 р.,
переклад з польської мови)

«Були і будуть биті!»

Делегація родин в'язнів Берези Картузької удалася до Міністерства Внутрішніх справ і до коменданта табору з меморіалом-вимогою звільнити їхніх чоловіків, синів і братів, яких запроторили туди без суду і без слідства. Як тимчасову вимогу родини висунули: дозволити на висилку їм харчових пачок, на побачення і т.п. Ген. Складковський взагалі не прийняв делегації, зате комендант табору прийняв кожну жінку окремо, вилаяв їх у найбільш ординарний спосіб і вкінці заявив: «Ув'язнені в Березі були і будуть биті».

Ця нечувана безличність і стинаюча кров у жилах відповідь нещасним жінкам мусить викликати найвище обурення і найбільш енергійний протест з боку кожної чесної людини. Польський народ, а разом із ним і вся еміграція зуміє вирвати з кігтів кровожадних катів своїх найкращих синів, приречених на найжорстокіші муки і тортури. Рятуймо наших братів!»

(Місячник «Опека», Париж, листопад 1936,
переклад з польської мови)

(Продовження буде)

«Закликаємо всі народи, зокрема давно й новопоневолені Московією, від афганців і ангольців до в'єтнамців і поляків, всі народи ісламу, — включитися у наш фронт визвольної революції. Для повсталих народів національні революції приносили найменше жертв, а найбільше жертв забирали імперіялістичні війни, до яких їх приневолювали імперо-колоніялісти. Український Народ утратив в імперіялістичній Другій світовій війні мільйони людей за чужі інтереси, а у своїй власній, і то двофронтовій війні, всього кількадесять тисяч воїнів, обороняючи свою країну повстанчо-революційними методами проти російських і німецьких загарбників і в обороні своєї Української Держави. Проти національно-визвольних революцій борються лише лицеміри, зрадники і вороги волі даних народів!»

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Огляди, рецензії

Валентин БОКОВСЬКИЙ

«ТЕРНОВИЙ ВІНЕЦЬ УКРАЇНИ»

Українська Видавнича Спілка в Лондоні щойно видала збірку творів Олеса Бердника під назвою його найбільше патріотичного твору — Терновий вінець України. Це книга духовної синтези, поєднання старовинних релігійно-філософських поглядів Сходу із християнством. Тим, хто захоплюється релігією, вона цікава своїми закликами до Христа, більшості імponує своїм глибоко патріотичним, національно-духовним образом долі України, але основна суть його творчості — синтеза космічної духовності, духовности національної і особистої, лишається не завжди зрозумілою.

Ця книга потребує не тільки вдумливого читання, а також спеціального наставлення до її сприйняття. Коли розглядати її з погляду стандартної релігійної філософії, багато чого не буде в ній ясне. Божество Духа, у творах Олеса Бердника, може бути зрозумілим тоді коли зачати від усвідомлення самої суті Бога. Бог — не благообразний дідок із сивою бородою, який живе на десятому небі у розкішних палацах із дорогоцінного каміння. Бог не є жива істота. Бог є Дух всюдисущий, могутня сила глибоченнішої творчої мудрости. Бог — це основа всього існуючого.

Кожний протон має в собі три кварки, які — як пояснює російський фізик В. Тростніков — не є найдрібнішими частками матерії, а щось ніби згустками нематеріальної енергії, ніби ідеями, тобто духовними первнями структури живої і мертвої природи. Інакше кажучи, в основі всесвіту перебуває Дух. Саме такий образ космосу, на основі духовного зачатку, розвинула буддистська релігійна філософія, яку Бердник поєднує з ученням Христа підкреслюючи духовну першооснову людини.

Збірка творів Олеса Бердника складається із п'ятьох окремих творів, які різняться між собою своїм літературним жанром, проте мають у собі спільність духовної насичености космічною самосвідомістю автора, який усі проблеми вирішує в площині всесвітньої духовної свідомости, в яку він глибоко вірить, і спрямовує людство на космічний шлях усвідомлення Духа, до мети всеохоплюючої Любові.

Домінуюча тема філософських роздумів Олеса Бердника — це символіка Духа. Ця релігійно-філософська концепція має багато варіантів проповідуваних Бердником, проте всі вони сходяться в одну цілеспрямова-

ність — засобами Духа очиститись від зла, переродитись духовно в нову істоту, глянути на світ іншими очима, засобами духовної сили розв'язати невирішені проблеми існування світу й людей, і створити нове суспільство вічної дружби, миру і взаємної любови між людьми. Надзвичайно шляхетна мета, шлях до якої він проголошує у своїх творах.

У наш час величезного розходження між розвитком духа і матерії, коли промислова техніка піднялася на невидану досі височінь, а культура до духу впала до найнижчого рівня примітивізму, необхідність відновлення рівноваги єдності протилежностей більше як на часі. Тому заклики Олесь Бердника до відродження духовності, удосконалення духовних якостей, і поєднання своєї духовності з духовністю нації і всесвіту набирають особливої вартості і значення.

Дехто вважає філософсько-релігійну творчість Олесь Бердника своєрідною відміною наукової фантастики. Оперуючи реальними духовними категоріями й почуттями він створює уяву майбутності. Проте, майбутність є сферою невідомого, а будь-яка уява невідомого є проявом фантазії.

Закінчивши підцензурну творчість, після виключення із Спілки Письменників, і перейшовши до Самвидаву, Бердник лишив також свою філософсько-релігійну тематику і переключився на тематику національно-політичну, в якій проявив себе з не абиякою духовною силою, особливо у своєму останньому перед арештом творі «Терновий вінець України», в якому, ніби в Шевченка, слово «полум'ям взялось і огнено заговорило». Пишучи це «відкрите послання до Росії минулої, сучасної і грядущої», Олесь Бердник лишився й далі тим самим стилістом духовної синтези, тому це послання не просто звернення автора, а історична синтеза Духа, Ідеї і Нації.

— Глянь на мое чоло Росіє, ти побачиш терновий вінець! Так, результат багатовікової спілки наших народів — Голгофа України — окраденої, замученої, обтріханої, розіп'ятої. . .

— Ти отримала наші багатющі землі, Росіє, а на додачу наші трудящі руки і мистецькі душі, рівних яким мало у світі. Ти безжально пожирала наші багатства і безсоромно смоктала творчий геній України, привласнюючи собі пріоритет і славу. . .

— Ти зруйнувала колыску свободи — Січ запорізьку. . . запорізьких лицарів духу. . . Ти наклала вето на саму пам'ять про них, бо жахаєшся їхнього воскресіння у духосфері сучасності. . .

— Хто зміряє океан муки, в якому пливе Україна? Хто опише страждання померлих від штучно створеного голоду в 33-му році? . . Хто обніме духовним оком незміримий світ приниження, безправності, деградації, ув'язнень, безвісних смертей, голодувань, втрати ідеалів — той світ який став історичним фантомом України, її прокляттям, її невпинною реальністю? . .

— В той час, як всі народи Землі прагнуть волі і знаходять шляхи до неї, ти, Росіє, накинули аркан на шию України і безжально душиш її, щоб вибити з неї пам'ять про славне минуле, про космічне покликання її буття! . .

— Я свідчу на Суді Божому ім'ям України — свідчу за зраджених і замучених козаків, за знедолених кріпаків, за ганьблену пісню, за принижену думку, за численні покоління котрі вмирали на чужому полі, не виконавши народної місії, за мільйони померлих від голоду, за тисячі розстріляних сучасників моїх, за мільйони забутих, страждаючих від суму, відчаю та безвиході! . .

— Я сам-на-сам викликаю тебе на герць! . .

— Я стою супроти тебе, древній Драконє, з відкритими грудьми — але безстрашно! Йди сюди — із своїми в'язницями, бюрократичними бандами, царями, вождями, стукачами, провокаторами! Ти не зможеш перемогти мене бо я — Безсмертний Дух України! . .

— На бій! На бій! На бій! . . Ставка бою Воля України! . .

— Я кинув виклик на бій, я послав позов на Божий Суд, — ти чуєш, Росіє? . .

Це тільки окремі винятки із цього чудового, надхненого послання Олеся Бердника, що навітлює історично-національну трагедію України, і з великою, яскравою виразністю звучить як обвинувачувальний акт, просякнутий слізьми і горем неволі, боєм гноблення і пролитою кров'ю безвинних жертв, що волають до Справедливості про вирок. Вирок — кари за жажливі злочини!

Настане час, коли цей вирок буде проголошено, і відплачено за все повністю і з віковими відсотками.

Слід зазначити, що, на жаль, не все у цьому творі Бердника має однакове логічне обґрунтування, а з цим самим і не однакову філософсько-ідейну вартість. Є досить поважні самозаперечення, обумовлені його релігійними поглядами, які значно знижують як літературну, так і идейну вартість твору.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕННИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.